

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ» ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

Філологічний факультет

Кафедра української мови, літератури та журналістики

На правах рукопису

**НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-
МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО: ЗМІСТ І ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ, СФЕРА
ВИСВІТЛЕННЯ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня – магістр

за спеціальністю – Журналістика

Освітньо-професійна програма – Журналістика

здобувача вищої освіти

денної форми навчання

групи МЖ25

Черняка Владислава Петровича

Роботу розглянуто й допущено до

захисту на засіданні кафедри

(протокол №__ від _____)

Завідувач кафедри

_____ Т.Л. Хомич

Науковий керівник – доктор

філологічних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки

Степаненко Микола Іванович

Чернігів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Музейна діяльність як історичний феномен і культурний об'єкт ...	9
1.1. З історії музейної справи	9
1.2. Музейна діяльність у фокусі сучасності	12
1.3. Специфіка музейної діяльності в Україні: синхронійно-діахронійний вимір	18
1.4. Літературно-меморіальні музеї як науково-культурні установи: сутність, функції та роль у суспільстві	24
1.5. Музейна діяльність у сучасному контексті: технології її реалізації	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	36
РОЗДІЛ 2. Чернігівський музей Михайла Коцюбинського та його основні завдання	38
2.1. Важливі історичні сторінки Музею	38
2.2. Наукові й культурно-освітні напрями діяльності Музею	40
2.3. Творча співпраця Музею з медіа	42
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	46
РОЗДІЛ 3. Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського як наукова інституція	48
3.1. Основні напрями наукової діяльності Музею	48
3.1.1. Видавнича діяльність Музею	48
3.1.2. Біографічний контент	53
3.1.3. Путівник «Літературно-меморіальний музей М.М. Коцюбинського» ..	56
3.1.4. Утрадиційнені видання	58
3.1.5. Матеріали наукових форумів, коцюбинськознавчих центрів, біобібліографічна продукція	61

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	89
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	90
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ	100
Додаток 1. Висвітлення сучасної діяльності Музею Коцюбинського в медіа: процес створення медіапродукту про діяльність музеїв (на прикладі відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни»)	100
Додаток 2. Інтерв’ю з директором Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського	108
Додаток 3. Інтерв’ю із заступницею директора Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського з наукової роботи	114
Додаток 4. Сценарій відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни»	120
Додаток 5. Посилання на відеосюжет «“Не буде культури – не буде й нації”: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни»	130

АНОТАЦІЯ

Черняк В.П. Наукова діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського: зміст і форма проведення, сфера висвітлення.

У магістерській роботі схарактеризовано теоретичні засади наукової та музейної діяльності; системно з'ясовано особливості наукової діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського та технології реалізації її результатів; комплексно проаналізовано науково-видавничу діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського в діахронійному аспекті; увагу приділено висвітленню місця та поліфункційної ролі Музею в медіа в різні історичні періоди; запропоновано через формат Додатка практичні рекомендації щодо створення сучасного медіапродукту про діяльність музеїв на прикладі власного відеосюжету, пов'язаного з різновекторною сферою діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського.

Ключові слова: музей, музейна діяльність, наукова діяльність, видавнича діяльність, збірник, дослідження, стаття, медіа, медіапродукт, відеосюжет.

Cherniak V.P. Scientific activity of the Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mikhailo Kotsyubinsky: content and form of conduct, area of coverage.

The master's thesis characterizes the theoretical foundations of scientific and museum activities; systematically elucidates the peculiarities of the scientific activity of the Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mikhailo Kotsyubinsky and the technologies for implementing its results; a comprehensive analysis of the scientific and publishing activities of the Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mikhailo Kotsyubinsky in a diachronic aspect was carried out; attention was paid to highlighting the place and multifunctional role of the

Museum in the media in different historical periods; practical recommendations were offered through the format of the Appendix for creating a modern media product about the activities of museums using the example of our own video story related to the multi-vector sphere of activities of the Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mikhailo Kotsyubinsky.

Key words: museum, museum activities, scientific activity, publishing activity, collection, research, article, media, media product, video story.

ВСТУП

Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського (далі – Музей) пережив довгу та цікаву історію. Він не лише зберігає архіви та експонати, пов'язані з життям та творчістю письменника, але й активно займається науковою роботою, зокрема видавничою діяльністю. Видання наукових збірників, показників, статей, монографій, каталогів та біографічних матеріалів сприяє поглибленому осмисленню творчості Коцюбинського, його впливу на українську літературу та світову культуру загалом. Важливо зацентувати, що протягом тривалого часу наукова зорієнтованість Музею Коцюбинського змінювався, причому в кращий бік. Сьогодні він став потужним духовно-науковим центром. Цей заклад – один із важливих осередків збереження спадщини видатного українського письменника, він відіграє сутнісну роль у формуванні культурної ідентичності. Наукову роботу Музею висвітлено фрагментарно. Пропонована праця певною мірою заповнює цю лакуну. Вирізнений аспект і зумовлює **актуальність магістерського дослідження**.

Об'єктом дослідження є наукова діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського.

Предметом дослідження – зміст, моделі реалізації, технології оприявлення наукової діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексна характеристика наукової бази й наукової діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського, системний аналіз її результатів із синхронійно-діахронійних позицій, дослідження специфіки взаємодії Музею з медіа.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- з'ясувати теоретичні засади наукової та музейної діяльності;

- комплексно проаналізувати результати наукової діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського за часи його існування;
- визначити чинники, які впливають на наукову діяльність Музею;
- умотивувати потребу висвітлення діяльності Музею в ЗМІ, його взаємодію з медіа впродовж багатьох років;
- надати практичні рекомендації щодо ефективного висвітлення діяльності музеїв у сучасних медіа.

Методологія дослідження. Методи дослідження базовані на поєднанні теоретичних (аналіз, систематизація, групування), емпіричних (спостереження, порівняння), а також універсальних методів (синтез, індукція, дедукція). Активно залучено й практичні методи: контент-аналізу, концептуального та дискурсивного аналізу створення медіапродукції, інтерв'ювання, створенню та редагування тексту.

Наукова новизна роботи. Наукова новизна роботи полягає передусім у системному аксіологічному аналізі набутих упродовж років існування Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського результатів його наукової діяльності головно крізь призму його меморіальної бібліотеки.

Практична цінність. Практичну цінність магістерського дослідження визначає насамперед те, що в ньому запропоновано практичні рекомендації щодо створення сучасного медіапродукту про діяльність музеїв на прикладі власного відеосюжету автора про Чернігівський музей Коцюбинського.

Апробація результатів магістерської роботи. Матеріали дослідження апробовано на таких конференціях:

1. II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців «Світ у медіа, медіа у світі: тенденції і перспективи», яка відбулася 28 жовтня 2024 року в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Тема доповіді – «Наукова діяльність

Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського: зміст і форма проведення, сфера висвітлення».

2. II Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрями філологічних, лінгводидактичних і соціальнокомунікаційних досліджень», яка відбулася 28–29 листопада 2024 року в Херсонському державному університеті. Тема доповіді – «Наукова діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського: зміст і форма проведення, сфера висвітлення».

3. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців і студентів «Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді», яка відбулася 25 березня 2025 року в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Тема доповіді – «Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського: культурна та наукова діяльність».

4. II Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації», яка відбулася 3 квітня 2025 року в Національному університеті біоресурсів і природокористування України. Тема доповіді – «Наукова діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського».

5. Міжнародна науково-практична конференція «Полілог культур: філологічна та культурологічна освіта в контексті сталого розвитку», яка відбулася 24–25 квітня 2025 року в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Тема доповіді – «Музей Михайла Коцюбинського в Чернігові і Всеукраїнське товариство “Просвіта”: історія творчої співпраці».

Публікації. Тези доповідей опубліковано в таких наукових збірниках:

1. Черняк Владислав. Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського: культурна та наукова діяльність. *Філософія, філологія, культура, освіта: слово молоді. Матеріали*

Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених і студентів (25 березня 2025 р.). Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2025. С. 184–186.

2. Черняк Владислав. Наукова діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. *Сучасні соціокультурні трансформації: медіа, мова, комунікації: зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2025 р.).* Київ, 2025. С. 101–103.

Структура дослідження. Основний зміст роботи охоплює широке коло питань, що стосуються музейної та наукової діяльності, видавничої діяльності, результатів такої діяльності, шляхи популяризації і висвітлення музейної діяльності, зокрема через медіа. У теоретичному розділі розглянуто фундаментальні засади саме музейної діяльності, її особливості, а також науковий складник. У другому розділі досліджено діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського, його історію, завдання та висвітлення в медіа. Третій розділ містить аналіз багаторічних результатів видавничої діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. У додатках подано практичні рекомендації на власному прикладі щодо створення сучасного медіапродукту про діяльність музеїв.

Робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел, а також п'яти додатків. Основний обсяг роботи становить 92 сторінки машинописного тексту, загальний обсяг – 130 сторінок. До списку використаної літератури та джерел входять 66 найменувань, що містять різні посібники, наукові збірники, покажчики, біографії, статті тощо, загалом, музеєзнавчі матеріали та всі ті результати видавничої діяльності Музею Коцюбинського, які згадано в пропонованому дослідженні.

РОЗДІЛ 1. Музейна діяльність як історичний феномен і культурний об'єкт

1.1. З історії музейної справи

Вивчення феномену музею неможливе без знання історії музейної справи. На щастя, вона має багату історію, яка сягає глибокої давнини. Тоді ще не існувало знайомої нам музейної діяльності, але вже почалися з'являтися окремі її складові, як-от колекціонування. В Африці і на островах Океанії, наприклад, археологи знайшли залишки колекції предметів релігійного культу епохи неоліту [57, с. 12]. Тому можна стверджувати, що об'єктами колекціонування в давнину були саме релігійні предмети. «Починаючи з II тис. до н.е. в Урі та інших містах Двोरіччя писарі збирали літературні й наукові тексти, написані клинописом на глиняних табличках. Так виникли приватні та царські бібліотеки, найбільша з яких належала асирійському царю Ашшурбанапалу і нараховувала більше 30 тис. табличок» [57, с. 12].

Уже в античності почали закладати основи сучасних музеїв. Сучасне поняття «музей» походить саме від грецького «мусейон», що означає «місце, присвячене музам» [57, с. 12]. У Греції та Римі храми були сховищами, де постійно здійснювався нагляд за предметами. Огляд храмових зібрань звичайно проходив у супроводі служителя, який виконував також функції гіда, або екскурсовода. Присутнє тогочасним «музеям» було і явище реставрації. «Про певні успіхи античних реставраторів говорять деякі із статуй, що дійшли до нас, окремі частини яких зберегли сліди майстерної роботи по їх відтворенню» [57, с. 14–15].

Найяскравішим прикладом музеїв того часу, а також попередником сучасних музеїв можна вважати Александрійський мусейон, заснований у 280 році до н.е. Він налічував колекції творів мистецтва, зразки тваринного і рослинного світів та був одним із головних наукових та культурних центрів античного світу [57, с. 16]. Загалом же античність визначила контури сучасного музею та музейної діяльності, хоча і не створила музею в звичному

для нас розумінні цього слова. Вона заклала основу для колекціонування як культурної практики, що еволюціонувала до сучасних музеїв [57, с. 17].

«У період середньовіччя художні зібрання античного світу були розкидані по всій Європі. Одні творіння греків і римлян загинули від рук релігійних фанатиків, які вважали твори мистецтва “вмістилищем гріха”, інші ж стали жертвою суто практичних міркувань: переплавлялись, перепалювались на вапно» [57, с. 18]. Усе спричинило те, що люди середньовіччя зустрічалися з мистецтвом головно в храмах. Саме церковні і світські скарбниці були сховищами не лише матеріальних цінностей, але й зібрань предметів, які становили меморіальну, історичну та художню значущість відповідно до тогочасних уявлень. Тому не дивно, що середньовічні храми та їхні скарбниці частково здійснювали ті функції, які в подальшу епоху почали виконувати музеї [57, с. 18].

Процес становлення музею як соціокультурного інституту починається в одну з найвеличніших епох європейської історії – епоху Відродження. Хоча її хронологічні рамки й неоднакові для різних регіонів та сфер культури. В Італії, наприклад, Відродження охоплює період приблизно із середини XIV ст. до останніх десятиліть XVI ст., а у більшості країн Західної і Центральної Європи – кінця XV ст. – початку XVII ст. Проте спільним для всіх країн цієї епохи є те, що одним із наслідків прагнення ренесансної особистості до досягнення світу став бурхливий розквіт колекціонування. А у центрі цього колекціонування був саме античний спадок, який він вважався першоджерелом знань [57, с. 19].

«У XVI ст. в розвитку колекціонування відбулися важливі якісні зміни. Власники ряду зібрань почали демонструвати відібрані ними предмети у відповідності з певною концепцією і з урахуванням сприйняття створених експозицій стороннім глядачем. До роботи над цими експозиціями залучалися гуманісти, художники, видатні архітектори, майстри» [57, с. 21]. Важливих змін набула музейна діяльність і в епоху Просвітництва, що припадає на XVII століття. У руслі ідеології епохи з її акцентами на просвітництві й рівності

освітніх можливостей людей поступово стала формуватися концепція музею, доступного широкій публіці, іншими словами, публічного музею [57, с. 22].

Незважаючи на перешкоди, які виникали (війни тощо), у ті часи створювалося все більше музеїв. В Іспанії, наприклад, перші спроби створення публічного музею сходять до 1785 р., коли в парку Прадо для нього зводилася спеціальна будівля за проектом архітектора Хосе де Вільянуеви. І хоча будівельні роботи були перервані французьким вторгненням, за наказом іспанського короля Фердинанда VII було відреставровано будівлю в Прадо, а 19 листопада 1819 р. в ньому відбулося урочисте відкриття музею [57, с. 28–29].

Сприйняття музею як символу національної слави сприяло подальшому розвитку того процесу перетворення закритих зібрань монархів до публічних установ, імпульс якому дали в XVIII столітті просвітницькі ідеї. А це призвело до того, що в першій половині XIX століття була створена більшість національних музеїв Британії, Італії, Німеччини, Іспанії, Австрії, Бельгії, Голландії, Швеції, Данії, Швейцарії, Польщі, Угорщини, Чехії, Греції, Туреччини, Португалії, Ірландії, Норвегії, Фінляндії, Болгарії, Румунії, Сербії, Хорватії та інших країн Європи [57, с. 32]. Кінець XIX століття, в свою чергу, ознаменувався появою принципово нового типу музеїв, концепція якого визначила напрям розвитку музеологічної думки в подальшому столітті. «Нова установа отримала назву “музей просто неба”, а його творцем став шведський філолог і етнограф Артур Хаселіус» [57, с. 41].

Протягом XX століття фахівці музейної справи здійснювали пошук нових технологій збереження історичних пам'яток та їх експонування в музейних закладах. Це зумовило появу інноваційних методів та технологій у музейній справі. А в XXI столітті важливою тенденцією розвитку музейної справи стало впровадження в роботу музеїв та музейних комплексів інформаційних технологій, які пронизують усі сфери діяльності музею: від інформаційного менеджменту й електронної комерції до традиційної експозиційної діяльності [57, с. 43–46].

1.2. Музейна діяльність у фокусі сучасності

Сьогодні музейна діяльність є досить багатогранною. Вона налічує декілька видів свого прояву. Одним з основних видів діяльності музею є збереження, що створює матеріальні умови та правові засади, за яких забезпечується збереження музейних предметів та музейних колекцій. Важливі завдання виконують також консервація, а саме «здійснення комплексу організаційних, науково обґрунтованих заходів щодо забезпечення захисту музейних предметів та предметів музейного значення від подальших руйнувань, збереження їх автентичності з мінімальним втручанням у їх існуючий вигляд», та реставрація – «здійснення комплексу науково обґрунтованих заходів щодо зміцнення фізичного стану та поліпшення зовнішнього вигляду, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів музейних предметів та предметів музейного значення із забезпеченням збереження їх автентичності» [15]. Вони підкреслюють, що музей є не просто сховищем, а активним центром, де збереження поєднується з освітою та дослідженням, забезпечуючи передачу культурної спадщини поколінням.

Проте не слід забувати й про експозицію, що є «серцем» музею. Її завданням є презентування фондів музею аудиторії. Відомо, що фондами музею є «сукупність усіх матеріалів, які відповідно до встановлених правил потрапили на постійне зберігання до музею. Вони складають основу, на якій здійснюється вся музейна діяльність» [57, с. 92]. При цьому, фонди поділяються на основні та обмінні. «Музейні предмети, які складають основу зібрання й на базі яких здійснюється вся діяльність музею, утворюють основний фонд. Решта музейних предметів, у яких даний музей не має потреби, включається до обмінного фонду» [57, с. 89].

Комплектування фондів зазвичай відбувається за певною програмою, яка передбачає підготовчий етап (виділення досліджуваної теми, планування послідовності дій, збір інформації з обраної теми, аналіз стану наявних фондів

тощо); збір матеріалів (пошук документів у бібліотеках, архівах, співпраця з науковцями, виявлення предметів музейного значення тощо); атрибуцію, експертну оцінку музейних предметів; придбання, отримання предметів, перетворення їх на колекцію [26, с. 17–22].

Проте можна стверджувати, що цінність музейних предметів, які вміщені в колекції, є нерівнозначною, оскільки вони поділяються на «типові» та «унікальні». Типовими музейними предметами вважаються предмети, що відображають типове явище і володіють властивостями, які характерні для великого числа предметів, що існують у даний час. Якщо ж предмети, що відображають типове явище, зберіглися в одному екземплярі або в дуже невеликій кількості, то вони вважаються унікальними музейними предметами й набувають виняткового характеру. Інші унікальні предмети можуть бути такими через своєрідність і неповторність [57, с. 88].

Отже, сукупність музейних предметів, пов'язаних спільністю одного або декількох ознак, які становлять науковий, художній або пізнавальний інтерес як єдине ціле, утворюють музейну колекцією, що є складовою музейного зібрання. В колекції предмети можуть групуватися за різними ознаками, наприклад за типами джерел, за походженням або за змістом. «Колекція, що складається з предметів одного типу, згрупованих за певною ознакою класифікації (за матеріалом, галузями знань, практичної діяльності, регіонами, етнічними групами тощо) називається систематичною колекцією. Колекція, сформована з музейних предметів різних типів (документів, фотографій, творів мистецтва, речей тощо), які в своїй сукупності розкривають певну тему, називається тематичною колекцією. Колекція є меморіальною, якщо предмети, котрі її створюють, різнотипні, пов'язані з певною особою або історичною подією. Колекція, що знаходиться на зберіганні у музеї і яку створено приватною особою, називається особистою колекцією» [57, с. 88–89].

Саме експозиція надає можливість побачити усі ці предмети та колекції. Згідно із сучасними уявленнями, музейна експозиція – це «цілеспрямована і науково обґрунтована демонстрація музейних предметів, які організовані

композиційно, забезпечені коментарем, технічно і художньо оформлені і створюють специфічний музейний образ природних і суспільних явищ» [57, с. 95–96].

Предмети в музейній експозиції є науково організованою сукупністю, оскільки їх відбір і розміщення ґрунтуються на розробленій колективом музею науковій концепції. Вони слугують засобами для вираження певного змісту, тому музейну експозицію необхідно не тільки споглядати, але й осмислювати. Експонати можуть передавати ідеї, відчуття, уявлення і думки людей, що створили їх. При цьому, у вітчизняному музеєзнавстві традиційно виділяють такі основні методи експонування, як: систематичний, ансамблевий, ландшафтний і тематичний [57, с. 95–96].

Варто зауважити, що музей може створювати не лише постійні, але й тимчасові експозиції (виставки, стаціонарні, пересувні), тимчасовий характер яких виявляється у складі експонатів. На таких виставках часто демонструються предмети з інших музеїв або приватних колекцій, а також предмети, які не можуть довго знаходитися за межами фондосховищ [57, с. 96].

Одним із напрямів науково-дослідницької роботи музею є створення наукової концепції, яку виформовують зазвичай шляхом музеєзнавчих досліджень, адже саме вони формують нові знання в галузі теорії і методики збору, зберігання, оброблення й використання музейних предметів. Створення наукової концепції музею відбувається за встановленими етапами: визначення мети і завдань; визначення профілю музею; характеристика і комплектування фондів; проектування експозиції; проектування художнього оформлення [26, с. 17–22].

Отже, уся діяльність музею безпосередньо або опосередковано спирається на наукові дослідження. Без них неможливе ні успішне комплектування фондів, ні максимально тривале їх зберігання, ні створення повноцінної експозиції, ні проведення дієвої культурно-освітньої роботи. Наукові дослідження, без перебільшення, є необхідною умовою нормального

функціонування музею [57, с. 87]. А для того, щоб музеї могли успішно вирішувати завдання, що стоять перед ними, попри наукову організацію, зміст їх фондів повинен відповідати профілю музею, а також безперервно і цілеспрямовано поповнюватися відповідно до рівня розвитку профільної науки і музеєзнавства [57, с. 92].

Більшій значимості сьогодні набуває музейна комунікація, основу якої складає саме експозиція. Вона відповідає за взаємозв'язки музею зі своїми відвідувачами та суспільством. «Поряд із традиційними формами музейної комунікації, такими як експозиційно-виставкова, просвітницько-освітня, видавнича, в умовах інформаційно-технологічного розвитку з'являються сучасні способи взаємодії музею і суспільства, спрямовані на розширення сфери впливу закладів культури серед громадськості» [39, с. 75].

Комунікацію між музеєм і відвідувачем можна розділити на безпосередню та опосередковану, а для того, щоб вона була ефективною, музейникам необхідно глибоко досліджувати свою аудиторію, її базові знання, навички, вікові особливості, уподобання тощо. Зараз виділяють три основні категорії відвідувачів: дослідники, які у своїй роботі використовують музейні фонди та бібліотеку; навчально-освітня аудиторія, зацікавлена специфічною інформацією для пізнавально-освітніх цілей; а також відвідувачі, для яких музей є формою відпочинку [39, с. 75–76].

Детальніше методи та засоби впливу музеїв на різні категорії відвідувачів, їх ціннісні орієнтири та духовні потреби, особливості сприйняття ними експозиції та взаємодію музейних установ із іншими суспільними інституціями вивчає музейна педагогіка. Це поняття, введене до наукового обігу на початку XX століття у Німеччині науковцями Ліхтварком, Рейхвеном та Фройденталем, включає інноваційні педагогічні технології для інтеграції музейництва в процес творчого розвитку та виховання особистості. «Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації і спрямована на взаємодію музею та суспільства, залучення до вивчення музейних збірок широких верств населення» [39, с. 77].

«Як дієвий засіб комунікації з суспільством, музеї активно використовують засоби масової інформації, радіо, телебачення, газети, журнали, інтернет-видання» [39, с. 79]. Завдяки ним, музеї можуть як рекламувати свою діяльність, так і займатися важливою просвітницькою місією. Це також сприяє будівництву іміджу музею, його визнання громадськістю та довіри до нього.

Ще однією важливою комунікаційною групою музею потрібно назвати спонсорів, благодійників та меценатів. Вони відповідають за фінансову підтримку діяльності музею. Хоча за таку підтримку може відповідати і держава. Згідно Закону «Про музеї та музейну справу» «фінансування музеїв залежно від форм власності здійснюється за рахунок коштів відповідно державного бюджету, місцевих бюджетів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством» [15].

Але найважливішою ознакою музеїв ХХІ століття є впровадження інформаційних технологій до своєї діяльності. Зараз вони присутні у всіх сферах діяльності музеїв, виконуючи різні функції – від спрощення документаційної роботи, до покращення експозиційної через застосування AR, VR технологій та голографій. «Інтерактивні технології відкривають можливості креативним відеошоу, панорамним проекціям, віртуальним реальностям, аніматронікам тощо» [39, с. 80].

«Бурхливий розвиток інформаційних технологій, що базуються на використанні комп'ютерів та телекомунікаційних систем, спонукає музеї переходити до більш перспективних форм комунікації» [39, с. 80]. Тому не дивно, що цифровізація є однією з найважливіших складових сучасної музейної діяльності. Музеї намагаються оцифрувати все, від текстових документів до цілих експонатів. Через це, з'явився і новий вид музеїв, відомий як онлайн-музей або віртуальний музей.

Перспективним напрямом у розвитку музейництва є й використання Інтернет-технологій, що відкривають великі можливості для комунікації музею з широкою аудиторією відвідувачів, ознайомлення їх з матеріальним і

духовним культурним надбанням, розширення міжмузейних контактів, інтеграції у світове музейне співтовариство. В Інтернеті представлено декілька тисяч музеїв світу. Відрізняючись змістом і якістю виконання, музейні сайти набувають все більш інтерактивного характеру, включають основну інформацію, притягують глядача до спілкування з музеями через анімовані плани і схеми, відеопанорами, зручні пошукові системи, ігри, чати, онлайнову торгівлю квитками, книгами, сувенірами тощо [39, с. 80–81].

Проте традиційна діяльність музеїв нікуди не зникає, навіть якщо й оцифровується. Так, видавнича діяльність завжди відіграє важливу роль у роботі музею. Підготовка наукових праць і збірників, довідників та путівників, описів колекцій сприяють поширенню відомостей про збірки музею. Залишаються й різні заходи та конференції, які також є однією із форм музейної комунікації, спрямованої на залучення до діяльності музею наукової та освітянської аудиторії [39, с. 78–79].

У цілому, особливості музейної діяльності демонструють її адаптивність, а наука та технології забезпечують збереження та доступність культурної спадщини. Функціонування музею значною мірою залежить від середовища, яке його оточує. Визначення мети і завдань витікає з суспільного призначення музею, тобто з його соціальних функцій. Можна стверджувати, що робота сучасного музею потребує: визначення місця і ролі музею в сучасному суспільстві; перетворення музею на центр громадської активності; контролю громадськості за діяльністю музею; співпраці з органами місцевого самоврядування; роботи з благодійними фондами та неурядовими громадськими організаціями; об'єднання зусиль держави та громадськості задля розвитку музейної галузі; співробітництва з міжнародними організаціями, центрами для активізації виставкової роботи і ознайомлення мешканців краю з культурами народів світу; впровадження інноваційних підходів у музейному менеджменті; рекламу музейного комплексу через засоби масової інформації, видання афіш та листівок, проспектів та буклетів, календарів тощо [26, с. 17–22].

1.3. Специфіка музейної діяльності в Україні: синхронійно-діахронійний вимір

В Україні ж музейна діяльність має свої особливості. Країна має багату та насичену історію, хоча музеї як публічні заклади на території України починають діяти лише у XIX ст. Цьому сприяли осередки інтелігенції, що сформувалися на основі Харківського та Київського університетів та займалися зібранням старожитностей, що свідчили про особливості розвитку українського народу, а також окремі українські промисловці, не байдужі до власної історії. Так, з 1867 р. в Києві працювало «Товариство любителів старожитностей і мистецтв», відповідальне за створення міського музею старожитностей і мистецтв [57, с. 47].

Лише на початку XX ст. музейна справа в Україні почала активно розвиватися. Переважна більшість музеїв того періоду створювалася на основі приватних колекцій, в яких знаходилась значна кількість цінних і рідкісних речей, художньо-історичних цінностей. З'являлися в той період і музеї краєзнавчого профілю, де містилися пам'ятки різного характеру і походження. Загалом, на 1910 рік в Україні налічувалось близько 150 музеїв [57, с. 48].

У 1917–1919 роках відновлення української державності посприяло формуванню національних інституцій, відповідальних за збереження культурної спадщини. Зокрема, у 1918 році було створено Українську Академію наук, що стала провідною науковою інституцією, яка об'єднала інтелектуальну еліту всієї країни. Одним із численних напрямків її діяльності була музейна робота [63].

Після завоювання більшовиками більшої частини території сучасної України у 1919 році, всі надбання у сфері науки та культури національних урядів стали власністю радянської влади. З цього почався радянський період в українській історії музейної справи. Проте вона продовжувала розвиватись. «У 1917–20 рр. виникло близько 50 музеїв, 1925 року діяло 111, а 1928 року

нараховувалось 146, що поділялись на республіканські, окружні та місцеві» [58].

У 1930-х роках головним стає ідеологічне навантаження «діамата», яке уніфікувало експозиції музеїв, ігноруючи принцип предметності. Змінилося й ставлення до музейних працівників, котрі тепер повинні були дотримуватися інтересів партії. Тому, до 1936 року під репресивну машину підпало не менше третини працівників центральних музеїв, а музейні експозиції перетворилися в стенди пропаганди досягнень комуністичного будівництва [58].

Проте, майже в усіх регіонах Західної України все ще діяли туристичні товариства. Вони давали місцевим краєзнавцям і туристичним гурткам завдання збирати фольклорні, етнографічні описи, малюнки, фотографії й речі старовини та передавати їх до музеїв. Так, станом на 1937 рік у Галичині було 12 українських музеїв, у яких працювало 20 штатних працівників [57, с. 50].

На початку 1941 р. Україна володіла величезними музейними багатствами. В 151 музеї нараховувалося близько 2,8 млн. експонатів. Але Друга світова війна не оминула музейної справи. За часи німецької окупації найбільше музеїв діяло у Києві, Харкові, Дніпропетровську та Львові. 1942 року кілька київських музеїв було відкрито для відвідування, але тільки німцями [58].

Відновлення музейної мережі в УРСР почалося зразу після звільнення від німецьких загарбників, які під час своєї втечі розпочали широкомасштабне вивезення музейних фондів. Проте налагодження музейної справи відбувалось досить швидко. Якщо у 1943 р. поновили свою діяльність 11 музеїв, то в січні 1945 р. в республіці вже працювало 97 музеїв, а на кінець 1960-х рр. музейна мережа України була розширена до 132 історичних, краєзнавчих, літературно-меморіальних, художніх та інших музеїв. Однак це відновлення відбувалося не без негативних тенденцій. Музеї Москви та Ленінграду могли отримати будь-який експонат з українських музеїв, тому протягом 1951–1972 років з України вилучили понад 3000 фондів обсягом 80000 справ, а протягом 1973–1974 років

до Москви потрапило 64 стародруки XVI–XVII століть та 15 рукописних книг XV–XVII століть [58].

В такій ситуації знаходилися музеї України до проголошення нею незалежності, коли вже музейна діяльність почала змінюватись. «Станом на 1 січня 1989 р. українська музейна мережа налічувала 138 музеїв. Своєрідними флагманами музейної справи стали Державний історичний музей Києва, Київський державний музей Т.Г. Шевченка, Харківський історичний музей, Харківський художній музей, Дніпропетровський історичний музей, Львівський музей етнографії та художнього промислу» [58]. Однією з основ культурної пам'яті незалежної України став комплекс «місць пам'яті», який включає меморіали суспільно-політичних і культурних діячів та численні пам'ятки, присвячені козацтву. «Усі вони відсилають до державної самостійності та свободолюбності України від раннього Нового часу. Натомість донедавна найпоширеніший радянський сегмент зміщується на периферію українського меморіального ландшафту» [25, с. 7].

Отже, музейно-меморіальний ландшафт сучасної української культури має дуже виразне хронологічне розшарування: дорадянський пласт, представлений переважно історико-літературними меморіалами та музеями суспільно-політичних і культурних діячів XIX–XX століть; музеї та меморіальні комплекси радянської доби; національні музеї, розбудовані в 1990–2000-х роках [25, с. 4].

Сучасна музейна діяльність України регулюється нормативно-правовою базою, до якої входять закони та підзаконні нормативно-правові акти: постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, інструкції, положення Міністерства культури України тощо. Правові основи музейної діяльності юридично закріплені в Конституції України, Законі України «Про культуру» та спеціальному Законі України «Про музеї та музейну справу» [22, с. 186], який регулює суспільні відносини у сфері музейної справи, визначає правові, економічні, соціальні засади створення і діяльності музеїв України та особливості наукового формування, вивчення, обліку, зберігання,

охорони і використання Музейного фонду України, його правовий статус. За цим законом, національній музейній політиці, що є сукупністю основних напрямів і засад діяльності держави і суспільства в галузі музейної справи, притаманні певні напрями, а саме: збереження та державна підтримка Музейного фонду України; повернення в Україну культурних цінностей народу, які опинилися за її межами; забезпечення соціально-економічних, правових і наукових умов для ефективної діяльності музеїв; сприяння формуванню сучасної інфраструктури музейної справи; підтримка і розвиток мережі музеїв; забезпечення підготовки та підвищення фахової кваліфікації музейних кадрів; бюджетне фінансування і забезпечення розробки та реалізації програм розвитку музейної справи; забезпечення охорони музеїв; підтримка фундаментальних і прикладних наукових досліджень, пов'язаних з музейною справою; сприяння міжнародному співробітництву в галузі музейної справи [15].

Загалом музейна діяльність в Україні спрямована на формування Музейного фонду України, що складається з державної і недержавної частини, та який є сукупністю окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їхнього походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що опинилися за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну. Музейний фонд України є національним багатством, невід'ємним складником культурної спадщини України [15].

«Унікальні музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання Музейного фонду України та предмети музейного значення, що підлягають внесенню до Музейного фонду України і мають виняткове художнє, історичне, етнографічне та наукове значення, незалежно від форми власності і місця зберігання вносяться центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв до Державного реєстру

національного культурного надбання» [15]. Такі предмети підлягають обов'язковому обліку в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Бачимо, що держава відіграє важливу роль в українській музейній діяльності. Вона також надає статус національного музею України тим музеям, що є у державній чи комунальній власності, які мають музейні колекції загальнодержавного значення, набули міжнародного визнання і є провідними культурно-освітніми та науково-дослідними закладами у відповідних профільних групах музейної мережі України [15].

Станом на 2024 рік в Україні функціонує понад 576 музеїв різного типу та профілю. Вони відіграють важливу роль у культурному, освітньому та науковому просторі країни. Ці музеї не лише зберігають історичну спадщину, а й виконують функцію освітніх центрів, що популяризують знання, формують національну ідентичність та сприяють розвитку суспільства [50].

Музеї України також беруть участь у міжнародному культурному співробітництві в галузі музейної справи на основі багатосторонніх та двосторонніх угод. Їх участь у міжнародному культурному співробітництві здійснюється шляхом проведення спільних наукових досліджень; взаємного обміну музейною інформацією та виставками; проведення міжнародних конференцій; організації спільної підготовки музейних працівників тощо [15].

Відвідуваність музеїв України є важливим показником зацікавленості населення у культурній спадщині та туристичній привабливості країни. На щастя, вона залишається достатньо високою. Проте музеї України мають на своєму шляху деякі перешкоди, які впливають на їхню відвідуваність. Якщо на початку 2010-х років музеї України відвідували понад 18 мільйонів охочих за рік, то 2014 рік став переломним через політичну та економічну кризу, а також початок військових дій на сході України, що значно вплинуло на туристичну галузь і відвідуваність музеїв, знижуючи її приблизно до 12 мільйонів осіб на рік. 2019-го року завдяки зусиллям держави, громадських організацій та приватного сектору музейна сфера почала відновлюватися, зацікавлюючи 20 мільйонів осіб. Хоча потім відбулася пандемія, яка стала значним викликом для

музейної галузі та спричинила різке скорочення відвідуваності до 7–8 мільйонів осіб у 2020 році. 2022 же рік став викликом для музеїв через початок повномасштабних військових дій, знову зменшуючи відвідуваність, цього разу до 5–6 мільйонів осіб [50]. Однак, попри всі ці виклики, інтерес до музейних закладів не згасає. Такі цифри свідчать про стійкість вітчизняних музеїв, але також й про необхідність адаптації, наприклад використанню новітніх технологій, інтерактивних методів подачі інформації та залученню нових аудиторій.

Особливої уваги заслуговують літературно-меморіальні музеї, які є досить поширеними на території України. Вони створюються на основі об'єктів культурної спадщини, пам'яток природи, їх територій [15]. Зазвичай такі музеї виконують функцію збереження спадщини видатних культурних діячів. Існують й меморіальні музеї та колекції закладів вищої освіти, які «традиційно присвячені особі, ім'я якої носить заклад вищої освіти, виконуючи велику роль щодо популяризації вказаної постаті» [45].

Літературно-меморіальні музеї засновувалися у всі часи історії українського музейництва. Так, до Другої світової війни відкривали музеї українських класиків, як-от музей-заповідник Михайла Коцюбинського у Чернігові (1934) або музей Панаса Мирного (1940). Узагалі, класиками в Радянському союзі за сприятливих обставин можна було стати доволі швидко, тому вже у післявоєнні роки відкривалися музеї до певної міри лояльних до тоталітарного режиму письменників. Наприклад, Київський літературно-меморіальний музей Максима Рильського, заснований 1968 року та меморіальний музей Володимира Сосюри, відкритим теж 1968 року [63].

Громадськість та творча інтелігенція також відігравали важливу роль у збереженні культурної спадщини. Вони опікувалися художніми, літературними, літературно-меморіальними, меморіальними музеями, а також, в силу своїх можливостей, прагнули впливати на всю музейну політику [29, с. 135]. Важливою громадською справою стало створення на території України музеїв Івану Франку, створення переважної більшості яких припало

на період 50–80-х років. При цьому, доречно відзначити, що в поповненні музеїв великого українського письменника взяла найактивнішу участь його дочка – Ганна Ключко-Франко. Звісно, у цей час здійснювався також і комплекс заходів по увічненню пам'яті інших славних імен в історії української літератури. Наприклад, 1983 року було створено музей Марко Вовчок в Богуславі, де в задовільному стані зберігся будинок, в якому проживала письменниця [29, с. 133–134].

Заповнюють свою нішу в цьому процесі й меморіальні музеї закладів вищої освіти, які можна вважати окремою підгрупою достатньо специфічної категорії «храмів муз». Вони мають свої переваги. Річ у тому, що зазвичай фонди меморіальних музеїв не можуть похвалитися великою кількістю оригінальних експонатів, однак для організаторів «храму муз» ця обставина не є визначальною, оскільки такий музей розглядають як простір, присвячений постаті, котра є знаковою для університетського середовища. Частина таких місць навіть не претендують на назву «музей», позиціонуючи себе як «меморіальні кімнати». Але всі вони займаються просвітницькою діяльністю. Іноді саме університетська громада виконує найбільшу краєзнавчу роботу, пов'язану із вивченням, збереженням матеріальної та нематеріальної спадщини, популяризацією імен відомих як на загал, так і регіональному рівні постатей [45].

Отже, літературно-меморіальні музеї в Україні еволюціонували від ідеологічних інструментів до центрів національної пам'яті. Саме вони підтримують феномен пам'яті, який поєднує традицію, історичну свідомість, здійснює культурну ідентифікацію [9, с. 321].

1.4. Літературно-меморіальні музеї як науково-культурні установи: сутність, функції та роль у суспільстві

Музеї є невід'ємною частиною збереження та популяризації спадщини всього людства. Вони слугують своєрідним містком, що єднає минуле із сучасним. Згідно з визначенням, яке подано в Законі України Про музеї та

музейну справу, музей – це «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [15]. Але це не просто сховище артефактів, а динамічний простір, де здійснюється науково-дослідна та культурно-освітня діяльність, де комплектуються і видаються різні зібрання, визначається експозиція музейних фондів, проводиться реставрація цінних експонатів тощо. Загалом же основними напрямками діяльності музеїв є науково-дослідна, культурно-освітня діяльність, комплектування музейних зібрань, експозиційна, фондова, видавнича, реставраційна, виставкова, пам'яткоохоронна робота, а також діяльність, пов'язана з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначеними як культурні цінності. Отже, музейна діяльність або справа – це «спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що включає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, в тому числі їх консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію» [15].

Одним із найголовніших складників будь-якого музею є музейні предмети. Музейний предмет – культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення. Саме різноманітні музейні предмети, якими володіє музей, й утворюють унікальну музейну колекцію – сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками. А вже потім, все це стає частиною музейного зібрання, тобто сукупності музейних колекцій та музейних предметів, а також пов'язаних з ними бібліотечних фондів, архівів, каталогів та наукової документації музею [15].

Важливо не забувати й про культурні цінності, які становлять основу музейної роботи. Вони також визначають цінність музейних предметів і

колекцій. Культурні цінності – це «об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні» [15].

За критерієм «відмінність та різноманітність музейної діяльності й музейних зібрань» музеї можна класифікувати за певними ознаками. Наприклад, за профілем музеї поділяють на: природничі (антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні, мінералогічні, палеонтологічні), історичні (загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні, етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі (театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні (краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо. А на основі об’єктів культурної спадщини, пам’яток природи, їх територій можуть створюватися музеї просто неба та меморіальні музеї-садиби [15]. Така класифікація забезпечує всебічне охоплення культурної спадщини.

Створення будь-якого музею вимагає формування музейного зібрання, матеріальної бази, умов для охорони, фінансування та розклад роботи. Засновниками ж можуть бути як органи влади, так і юридичні та фізичні особи. Музей повинен мати також і статут, який визначає назву, статус, структуру, джерела коштів, склад майна музею тощо. Зазвичай музеям належить і територія, яку поділяють на окремі зони: заповідну (для зберігання і охорони найбільш цінних історико-культурних, меморіальних комплексів та окремих об’єктів); експозиційну (для стаціонарного демонстрування великогабаритних музейних предметів і використання в культурно-пізнавальних цілях); наукову (для проведення науково-дослідної роботи); рекреаційну (для відпочинку відвідувачів музею та їх обслуговування, зокрема розташування музейних крамниць, буфетів, кафе, інших пунктів громадського харчування, проведення мистецьких, культурно-освітніх заходів, гостьових місць для паркування автомобілів); господарську (для розміщення допоміжних господарських

об'єктів, місць для паркування службових автомобілів та інших транспортних засобів) [15].

Існує наука, що активно вивчає становлення музеїв та особливості музейної діяльності. Назва їй – музеєзнавство. «Музеєзнавство – це достатньо нова наукова дисципліна, що вивчає специфічне музейне ставлення людини до дійсності і феномен музею, породжений цим ставленням» [7, с. 7].

1.5. Музейна діяльність у сучасному контексті: технології її реалізації

Сучасна епоха цифровізації ставить перед музеями низку викликів, що вимагають переосмислення традиційних підходів до збереження, презентації та поширення культурної спадщини. Глобалізація та розвиток інформаційних технологій перетворюють музеї з елітарних установ на динамічні центри культури, в цей же час акцент зміщується на інтерактивність та доступність. Як зазначає Н.Б. Панас, «останнім часом простежується тенденція, особливо яскраво це можемо побачити на прикладі іноземних музейних інституцій, коли відвідувачі розглядають музейне середовище не лише як місце, де вони можуть детальніше познайомитися з окремими предметами виставки, а як місце розваг та відпочинку. Нові реалії часу показують і зміну парадигми поведінки відвідувачів у музеї, прийняту в XX столітті. Ця інституція відкриває для себе нові горизонти у світі масової культури» [52, с. 94]. Така зміна парадигми зумовлена переходом до «цивілізації дозвілля», де музеї конкурують з іншими формами розваг, як соціальні мережі чи віртуальні реальності. Тому більш ніж будь-коли, цей зсув вимагає від музеїв адаптації, щоб не втратити аудиторію, особливо молодь, яка звикла до швидкого контенту. Музеї також змушені боротися з цифровим розривом, де традиційні експозиції здаються застарілими порівняно з онлайн-платформами, що пропонують миттєвий доступ до інформації.

Сучасний тренд на глобалізацію лише посилює ці виклики, а саме конкуренцію музеїв з медіа та онлайн-платформами. Якщо інтенсивний розвиток теорії музейної комунікації у світі відбувся у 60–70-х роках XX

століття, що зумовлено важливими науково-технічними відкриттями, передусім у космічній галузі та комп'ютерних технологіях, то сьогодні такими факторами є саме цифровізація та глобалізація. «У сучасних умовах глобалізації та динамічного розвитку інформаційних технологій, медіакультури комунікативна функція музею стає пріоритетною» [6, с. 22, 24]. Музеї активно намагаються догодити сучасній аудиторії, змагаючись за їхню увагу.

Окремої згадки заслуговує пандемія COVID-19, яка змусила музеї по всьому світу переходити в онлайн-формат. Це тільки сприяло та прискорило відхід від традиційних форм музейної діяльності. Унікальною є й нинішня ситуація в Україні, де активні бойові дії змушують музеї не тільки переходити в онлайн, а й евакуювати свої фонди в більш безпечні місця.

Отже, «цифрова трансформація в останні роки торкнулася усіх сфер суспільного життя, в тому числі і музеїв, які в умовах розвитку інформаційного суспільства змушені запроваджувати інноваційні форми роботи з відвідувачами, змінювати способи надання доступу до своїх колекцій та їх поширення» [1, с. 7]. А тому й не дивно, що музеї, які не застосовують сучасні технології, можуть втрачати свою аудиторію.

Новітні технології трансформують музейну справу, роблячи її доступнішою та інтерактивнішою. «У сучасній теорії та практиці музейної справи доволі часто доводиться чути такі терміни, як “інновації” та “інтерактивність”. Ці поняття охоплюють доволі широкий контекст й відмінні між собою галузі музейної роботи: використання мультимедійних технологій та аудіовізуальних засобів у експозиції музею; створення віртуальних музеїв та виставок у всесвітній мережі й офіційних інтернет-сторінок музею; оцифрування та стандарти програмного забезпечення для обліку музейних фондів; застосування нестандартних й творчих підходів у науково-освітній діяльності музею, музейному маркетингу тощо» [4, с. 1]. Отже, поняття «інновацій» у музейній справі можна звести до переосмислення традиційних музейних практик, використання інтернет-ресурсів, аудіовізуальних,

мультимедійних засобів у експозиційній та фондовій роботі музею [4, с. 1–2]. Вони дозволяють музеям переосмислити свою роль, роблячи їх актуальними в цифрову еру.

Загалом цифрові технології в експозиційному просторі музею використовують у двох взаємопов'язаних аспектах: у вигляді технічної апаратури та як експонати й музейні предмети. У першому випадку інноваційний потенціал технічної апаратури слугує для розкриття сценарію експозиції, а цифрове обладнання виконує допоміжну роль. Це можуть бути цифрові етикетки, інформаційні кіоски, звукові ефекти та інше. У другому випадку цифровому обладнанню або цифровому предмету відводиться головна роль. У цьому контексті мультимедіа в музеї стають самостійними об'єктами мистецтва. Наприклад, спеціально створені аудіо-, відео- і мультимедійні програми, технічні можливості яких дають змогу аудиторії відчувати себе в «іншій» реальності [4, с. 2].

Визначними інтерактивними методами цифрових технологій для презентації музейних експонатів є технології віртуальної та доповненої реальності. «Віртуальна реальність (VR) створює штучний цифровий світ, який повністю замінює реальний і в якому користувачі можуть чути штучні звуки, бачити віртуальні об'єкти та взаємодіяти з ними. Доповнена реальність (AR) накладає додатковий цифровий контент на реальний світ. Наприклад, при наведенні камери смартфона чи планшета на експонат відповідне програмне забезпечення починає демонструвати відеоматеріал, виводить інформаційну довідку, вмикає аудіозаписи чи “оживляє” експонат» [1, с. 42]. Існує декілька причин, які зумовлюють встановлення такого віртуального середовища в музеях, основні з них: нестача місця в музеях; яскрава та реалістична презентація; тактильний зворотній зв'язок; візуалізація віртуальної спадщини, яка може вже не існувати сьогодні; візуалізація небезпечних місць; мобільність виставок; навігаційна допомога та допомога у процесі оформлення виставки [1, с. 43–44]. Отже, VR/AR технології вдихають життя в артефакти, роблячи

відвідування музею захопливим, а також вирішуючи проблеми місця та доступності.

В науково-фондовій музейній роботі інноваціями насамперед можна вважати оцифрування музейних предметів та створення відповідного програмного забезпечення для обліку музейних фондів [4, с. 2]. Таке програмне забезпечення можна вибирати з готових систем, які представлені на ринку програмного забезпечення і вже широко застосовуються різними музеями, або займатися розробкою власної автоматизованої системи обліку, що не всі музеї можуть собі дозволити [1, с. 36–37].

Узагалі, сучасний ринок програмного забезпечення пропонує для великих та малих музеїв чимало рішень, які за функціональною спрямованістю можна умовно розділити на: застосунки для обліку, збереження та управління колекціями; застосунки для якіснішого представлення колекцій, підвищення інтересу відвідувачів та розширення їх кількості. Саме до останніх й належать системи віртуальної та доповненої реальності, 3-D тури та віртуальні екскурсії, аудіогіди та мобільні путівники. В цілому, серед наявних на ринку програмного забезпечення розробок є глобальні відкриті платформи, націлені на якнайширше охоплення історичних та культурних пам'яток, локальні розважально-ігрові додатки для проведення екскурсій-квестів в конкретних закладах, індивідуально розроблені під потреби конкретного музею спеціалізовані застосунки тощо [1, с. 84]. Все це програмне забезпечення забезпечує актуальність сучасних музеїв, а також їхню цікавість для своєї аудиторії.

У своїй діяльності музеї часто взаємодіють з різною інформацією, адже одним з головних завдань музейної справи є забезпечення доступу до інформації. Згідно Закону України «Про доступ до публічної інформації» публічна інформація – це «відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні

суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом, та інформації, що становить суспільний інтерес» [13]. Цей закон поширюється на музеї як розпорядників подібної інформації. Оскільки музеї є суб'єктами, що фінансуються з бюджетів, вони зобов'язані оприлюднювати інформацію про організаційну структуру, місію, функції, повноваження, основні завдання, напрями діяльності та фінансові ресурси [13]. Публічною інформацією також можуть бути відомості про фонди або заходи музею, які саме і цікавлять аудиторію.

Доступ до інформації забезпечується шляхом систематичного та оперативного її оприлюднення в офіційних друкованих виданнях; на офіційних вебсайтах в мережі Інтернет; на єдиному державному вебпорталі відкритих даних; на інформаційних стендах або будь-яким іншим способом [13]. Проте не вся інформація, яка отримується або створюється розпорядником інформації, є публічною. Так, публічною інформацією не вважаються отримані співробітниками особиста кореспонденція та повідомлення; друковані ЗМІ, книги, рекламні видання, що надходили на адресу розпорядників інформації, якщо отримання такої продукції не передбачено компетенцією відповідного суб'єкта тощо [5, с. 34]. Для музеїв це означає баланс між відкритістю та захистом конфіденційної інформації, як-от дані про меценатів чи походження музейних предметів. Звісно, доступ до публічної інформації музею може отримати кожен охочий. Якщо потрібної інформації не вдається знайти, то завжди можна зробити запит, тобто «прохання особи до розпорядника інформації надати публічну інформацію, що знаходиться у його володінні» [13].

Володіють музеї й науково-технічною інформацією – «будь-якими відомостями або даними про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки і виробництва, одержаними в ході науково-дослідної, дослідно-конструкторської, проектно-технологічної, виробничої та громадської діяльності, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді» [16]. Її в Україні регулює Закон «Про науково-

технічну інформацію». Позаяк наукова діяльність є однією з найголовніших в музейній справі, то й у розпорядженні музеїв може бути багато результатів такої діяльності. Ці результати, якщо їх фінансування повністю або частково здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, підлягають обов'язковій реєстрації та обліку [16].

Науково-технічна інформація також є продуктом інтелектуальної творчої праці, вона становить об'єкт права інтелектуальної власності, а тому може належати як самій музейній установі, так і окремим дослідникам. Це означає, що її розповсюдження залежить в першу чергу від власників, а будь-який споживач такої інформації несе відповідальність за дотримання прав особи, якій належать права на цю інформацію. «Споживач науково-технічної інформації не має права передачі одержаної науково-технічної інформації третій особі, якщо це не обумовлено договором з особою, якій належать права на науково-технічну інформацію» [16].

В цілому, науково-технічна інформація є важливою для суспільства. Держава з метою створення та розвитку національної системи науково-технічної інформації, яка задовольняє потреби громадян, юридичних осіб і державних органів в науково-технічній інформації, забезпечує створення державних мереж первинного збирання, обробки та зберігання усіх видів науково-технічної інформації. «Основними завданнями національної системи науково-технічної інформації є формування на основі вітчизняних і зарубіжних джерел довідково-інформаційних фондів, включаючи бази і банки даних, та інформаційне забезпечення юридичних та фізичних осіб» [16].

Отже, якою інформацією б не володіли музеї, в їх інтересах є її оприлюднення та презентування своїй аудиторії. Доступна музейна інформація може бути у два способи: активному чи пасивному, де перший є наданням інформації за запитами, а другий – її оприлюднення в друкованих виданнях, на офіційних вебсайтах, інформаційних стендах тощо [5, с. 35].

Важливе завдання популяризації музеїв виконують медіа. Згідно Закону «Про медіа», медіа – це «засіб поширення масової інформації у будь-якій

формі» [14], а тому не дивно, що співпраця з ними є ключовою для музейної діяльності. Так, музейна справа може бути поширена як через традиційні медіа (преса, телебачення, радіо), так і через цифрові (електронні медіа, що спираються на цифрові технології, інтерактивність, та мультимедіа). Через медіа музеї можуть повідомляти суспільству про важливі події або заходи, поширювати свою спадщину та дослідження, зацікавлювати та запрошувати відвідувачів, проводити спеціальні освітні та пізнавальні програми тощо.

Важливим у наш час також є історичний туризм, що ґрунтується на використанні пам'яток історії та культури з пізнавальною та виховною метою. Йому теж сприяє співпраця музеїв з медіа, результатами якої можуть бути спеціальні програми, видання або пости про різні культурні пам'ятки. Медіа ще й формують образ регіону, що є важливим для його розвитку та розвитку культурних установ, таких як музеї [43, с. 80–82]. Загалом, співпраця музеїв з медіа є взаємно корисною як для музейних, так і для медійних установ.

Але іноді музеям навіть не потрібно співпрацювати з медіа, тому що вони й самі спроможні займатися медійною діяльністю. Допмагають їм в цьому вебсайт музею та сторінка у соціальних мережах. Сьогодні, мережа Інтернет є невід'ємною частиною суспільства. Їм користуються люди у всьому світі. Він також надає можливості користувачам взаємодіяти один з одним. Цим у свої інтересах і користуються музеї, розміщуючи певну інформацію в мережі. Інтернет-сайт вигідно відрізняється від інших ресурсів тим, що на ньому може бути розміщений доволі великий обсяг інформації, який можна поновлювати. Більшість відвідувачів музеїв в Інтернеті покладаються саме на вебсайти музеїв як на важливе джерело інформації. А у спільнотах чи соціальних мережах відвідувачі ще й можуть залишати відгуки та коментарі, які сприяють кращому поширенню інформації, спонукають перейти на офіційний сайт тощо [43, с. 82–83]. Перевагами такої медійності є їхня глобальна доступність для аудиторії, а також актуальність.

Проте, не всі музеї використовують надбання Інтернету в повній мірі. «Більшість Інтернет-музеїв, представлених у мережі Інтернет містять тільки

текстовий опис та інформаційні сторінки. Такі ресурси не дозволяють повноцінно розкрити свій науковий та культурний потенціал у віртуальному світі» [1, с. 9]. Вони також викликають слабкий інтерес аудиторії. Для того, щоб потенційні відвідувачі були зацікавлені музеєм, вебсторінку якого вони переглядають, ця сторінка повинна наслідувати сучасним тенденціям. Інформація має бути подана яскраво, тезово, візуалізована схемами та таблицями, з використанням прямих читабельних шрифтів, вільного простору, монохромної кольорової гами тощо. «Ще одним недоліком називають перевантаженість головної сторінки сайту довгими текстами (як правило, з історичною довідкою про розвиток музею), тоді як це перше знайомство з сайтом має захопити користувача яскравим візуалом та презентацією потенційно найцікавіших для користувачів аспектів в діяльності музею» [1, с. 33].

Однією з найважливіших функцій музейних вебсайтів є надання відвідувачам можливості спланувати свій реальний похід до музею. Для цього вони повинні повідомляти інформацію про режим роботи музею, місце його розташування та способи дістатися до нього, а також вказувати ціни на квитки для відвідин музею. Проте не слід забувати й про іншу інформацію, яка може бути корисна відвідувачам. Узагалі, метою відвідувань вебсайтів музеїв може бути пошук інформації про останні експонати; спеціальні події в музеї; музейні колекції; додаткові матеріали для потреб дослідження; те, як зв'язатися з музейним персоналом; розташування музею та шлях до нього; купівлю квитків; придбання подарунків чи сувенірів; відповідне зображення тощо [1, с. 31].

Усі ці функції здатні виконувати й офіційні сторінки музеїв в соціальних мережах, які останнім часом набувають все більшого значення. Їх створити набагато простіше, ніж вебсайти, а також вони мають низку своїх переваг. Серед них: розширення охоплення цільової аудиторії; встановлення зворотного зв'язку з відвідувачами; збільшення популярності сайту музею через підвищення його трафіку; підвищення лояльності до установи; зниження

залежності відвідувачів від пошукових систем; підвищення ймовірності «вірусного» поширення інформації, коли певна інформація стає популярною через її вільне поширення людьми, тощо [43, с. 84–85].

Як медіа, так й Інтернет забезпечують рекламування музейної діяльності, від чого значною мірою залежить популярність та відвідуваність музеїв. Закон «Про медіа» визначає рекламну інформацію як рекламу, телепродаж, а також спонсорство чи інша інформацію, що поширюється відповідно до вимог законодавства про рекламу та супроводжує або включена до програми, матеріалу або користувацького відео [14]. Рекламною діяльністю музею можна вважати будь-яку діяльність, головним завданням якої є збільшення аудиторії цього музею. Так, музейні установи використовують різноманітні форми реклами, що допомагає їм розповсюджувати інформацію про свою роботу. Серед них: пряма та опосередкована реклама (розміщення рекламних блоків у засобах масової інформації, друкованих та туристичних виданнях); дні відкритих дверей (з нагоди дня музею, дня міста, певного свята чи урочистої дати, відкриття нової експозиції); спеціальні акції для певних цільових груп (дітей, студентів, пенсіонерів, інвалідів); презентації музею на туристичних та культурних виставках; створення інтернет-сторінки музею; розміщення інформації в каталогах, присвячених місту, регіону; вказівники на вулицях, що показують напрямок до музею; прес-конференції під час відкриття нових експозицій; тематичні конференції з проблематики культурно-історичної спадщини; дні культури та історії (регіону, міста, села); пряма поштова та електронна розсилка новин музею за адресами туристичних фірм, готелів, ЗМІ, центрів туристичної інформації, постійних відвідувачів музею; власні рекламно-інформаційні матеріали, відеоролики та компакт-диски. Більшість країн добре розуміють потенційні економічні можливості та надходження, які можна отримати за допомогою популяризації та реклами культурно-історичної спадщини, а тому всіляко сприяють цьому [52, с. 94–95].

Окремого згадування заслуговує профіль музею у Google Maps та інших подібних застосунках. Завдяки ньому, відвідувачі можуть знайти розташування

музею на мапах та як до нього дістатися. У цьому профілі може бути зазначена коротка інформація про музей, фото, розклад роботи, посилання на офіційний сайт, а також відгуки відвідувачів. Загалом, існування такого профілю спрощує пошук необхідної інформації та заохочує нових відвідувачів.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що сучасна реальність ставить нові виклики музеям, але новітні технології забезпечують доступність, цікавість та актуальність їх діяльності. Інформація, якою володіє музей, оприлюднюється прозоро, тому кожен охочий може отримати до неї доступ. В популяризації музеїв, що сьогодні є необхідною, величезні заслуги належать медіа та мережі Інтернет. Музейні установи вдало їх використовують або співпрацюють з ними задля поширення різноманітної інформації про свою діяльність.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Одними з причетних до науки культурних установ є музеї. Наукова діяльність музеїв – основа збереження, вивчення та популяризації культурної спадщини людства. Вона поєднує теоретичні засади науки з практичними аспектами музейної роботи. Саме музеї, зокрема літературно-меморіальні, виступають як науково-дослідні та культурно-освітні установи, що слугують мостом між минулим і сучасним.

Дослідженням музейної діяльності займаються багато різних дослідників, науковців та музеєзнавців. А згідно Закону України «Про музеї та музейну справу», який регулює музейну діяльність в Україні, в музеях здійснюється комплектування фондів, експозиційна робота, реставрація, наукові дослідження та комунікація з аудиторією.

Сучасне музейництво походить від античних мусейонів та середньовічних храмів-сховищ, колекціонування епохи Відродження та публічних музеїв Просвітництва. У XIX–XX століттях музеї стали символами національної ідентичності, а в XXI столітті – інтерактивними установами, які використовують цифрові технології у всіх сферах своєї діяльності.

У міжнародному середовищі музеї координуються відповідними міжнародними організаціями. А в багатій на культурну спадщину Україні музейна діяльність є відносно новою, проте загалом, музейна мережа в країні налічує понад 576 закладів. На жаль, за всю свою історію, українське музейництво зіштовхувалось з певними перешкодами, які не припиняються й сьогодні.

У сучасному контексті музейна діяльність трансформується під впливом цифровізації та глобалізації. Інновації, такі як мультимедіа, віртуальні тури, доповнена реальність та програмне забезпечення для обліку фондів, роблять музеї більш доступними та цікавими, що надає їм змоги конкурувати з медіа та соціальними мережами. Хоча кращою стратегією для музейних установ є співпраця з ними. Саме комунікація через медіа, соціальні мережі, мережу Інтернет та рекламу підвищує зацікавленість аудиторії та відвідуваність музею.

Музейна інформація, включаючи публічну та науково-технічну, оприлюднюється прозоро, а тому вона є доступною для всіх. Загалом, діяльність музейних установ є однією з рушійних сил прогресу, що вимагає постійної адаптації до викликів сучасності, інтеграції з міжнародними стандартами та посилення ролі в формуванні культурної ідентичності.

РОЗДІЛ 2. Чернігівський музей Михайла Коцюбинського та його основні завдання

2.1. Важливі історичні сторінки Музею

«На затишній чернігівській вулиці, неподалік від центру, привертає увагу оаза краси, людяності й тепла. Це садиба класика української літератури, великого гуманіста і Сонцепоклонника Михайла Михайловича Коцюбинського. Письменник придбав її в 1898 році, коли переїхав з Вінниці. Вона і нині залишається в такому вигляді, який мала за його життя» [55]. Саме у цьому будинку письменник оселився з родиною влітку 1898 року та провів тут 15 своїх останніх, найбільш творчих років, та саме тут зараз знаходиться один з найвизначніших музеїв міста Чернігів – Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського.

Будинок Коцюбинського свого часу відвідувало багато літераторів, акторів, художників і вчених. Видатний композитор Микола Лисенко виконував на роялі улюблені мелодії Михайла Михайловича. У вітальні проводилися літературні «суботи», у яких брали участь письменники Б. Грінченко, М. Вороний, М. Чернявський, В. Самійленко, М. Жук тощо. Нині цей будинок є однією зі складників Музею, разом із сучасною будівлею літературної експозиції та меморіальним садом Коцюбинських, який також збережено в тому вигляді, яким він був за життя письменника [55].

Історія Літературно-меморіального музею починається з постанови облвиконкому від 15 вересня 1934 року про відкриття і створення Меморіального музею Михайла Коцюбинського на його садибі, де до того була бібліотека. Директором Музею призначили молодшого брата письменника – Хому Коцюбинського. Разом із дружиною і донькою вони переїхали до Чернігова й розпочали дуже складну роботу щодо відновлення культурної спадщини Михайла Коцюбинського [23].

Основою музейного закладу стали матеріали-рукописи, книги, особисті речі, листи, які знаходились на збереженні в Чернігівському музеї Василя Тарновського. Після обладнання у трьох кімнатах меморіального будинку

експозиції 8 листопада 1935 р. урочисто перерізано стрічку, і перші відвідувачі зайшли до Музею. Досить активно велася науково-дослідницька робота. З'являлися перші наукові збірники, впорядковувався сад, у якому вирощували улюблені квіти і рослини М. Коцюбинського. У 1936 році територію садиби Коцюбинських повернуто до історичних меж. Тоді ж побудовано оранжерею для зимування південних рослин, які письменник бачив на о. Капрі й поетично змалював у своїх творах. А у 1939 році на подвір'ї Музею встановили пам'ятник М. Коцюбинському роботи відомого скульптора Іллі Гінцбурга [23].

Таким було становлення відомого сьогодні Музею, якому за свою майже вікову історію не раз доводилося зіштовхуватися з труднощами, наприклад Другою світовою війною, яка перешкодила подальшому розвитку та після якої Музей знову довелося відновлювати. Проте Чернігівський музей Коцюбинського завжди продовжував свою діяльність. Проводилися численні зустрічі, екскурсії. Незважаючи на те, що колектив Музею був дуже маленьким, зроблено дуже багато [23].

У 1958 р. відновлено меморіальну оселю письменника, яка містилась в 3-х кімнатах будинку. Літературна експозиція розміщалась у новому приміщенні та за часів її роботи Музей став помітним осередком науково-просвітницької, видавничої і збиральницької діяльності. За ініціативи Ірини Коцюбинської відновилися знамениті «літературні суботи», які приурочені до різних дат, а запрошувалися на них відомі люди. Активною формою роботи з молоддю також були численні дитячі ранки, тижні дитячої книги, на які запрошувалися письменники [23].

У 1978–1988 роках під керівництвом Феодосія Сендзюка велася робота над трьома експозиціями: літературною, експозицією-виставкою «Літературна Чернігівщина» та меморіальною. Пожвавленню науково-освітньої роботи та посиленню її емоційного впливу сприяло відкриття кінолекційного залу, де можна переглянути кіно- та відеофільми за творами М. Коцюбинського. Зростало й значення Музею як методичного центру [23].

У 2022 році Музей знову зіштовхнувся з війною. Увечері 6 березня під час облоги міста садиба була пошкоджена внаслідок обстрілу російськими військами. Уламки мін пошкодили вікна, стіни, стелю, меморіальний рояль. Внаслідок обстрілу з'явилися тріщини у фундаменті та веранді. Уламки також потрапили в 124-ти річну ялину, яку посадив Михайло Коцюбинський [65].

2.2. Наукові й культурно-освітні напрями діяльності Музею

Сьогодні Літературно-меморіальний музей-заповідник – не тільки скарбниця літературної спадщини М. Коцюбинського, а й центр дослідницької роботи з питань вивчення літературної діяльності письменника. Музей добре відомий як культурний осередок завдяки літературно-музичним вечорам, концертам класичної та народної музики. Затишний кінолекційний зал Музею використовують для своїх зібрань літературні, національно-патріотичні та філософські товариства. Музей згуртовує навколо себе весь творчий потенціал Чернігівщини. Тут відбуваються науково-практичні конференції, читання, лекції, семінари, присвячені вивченню літературної спадщини письменника, а у кінолекційній залі постійно проводяться вечори-презентації творів сучасних письменників [55].

Щорічно в день народження письменника, 17 вересня, відбувається урочисте вручення Обласних літературно-мистецьких премій імені Михайла Коцюбинського провідним українським літераторам. Відзначаються найбільш високохудожні літературні, мистецькі та наукові досягнення, пов'язані з Чернігівщиною [53]. Саме Літературно-меморіальний музей Коцюбинського став ініціатором заснування цієї премії у 1992 році [65].

Експозиція і фонди Музею постійно поповнюються рідкісними документами, фото, книгами, малюнками та іншими матеріалами, подарованими вітчизняними й зарубіжними науковими закладами та приватними колекціонерами. У музейних фондах також зберігаються тисячі листів видатних сучасників до Коцюбинського, твори українських та зарубіжних письменників, що пов'язані з Чернігівщиною [55].

Загалом найкраще Музей та його діяльність відображено в Положенні про Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського, згідно з яким Музей є «комунальним науково-меморіальним, науково-дослідним та культурно-освітнім закладом, створеним для вивчення, збирання, збереження, використання, популяризації та пропаганди творчої спадщини класика української літератури Михайла Коцюбинського та його видатних сучасників з науковою, культурною та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини» [54].

Музей здійснює вивчення та популяризацію творчості М.М. Коцюбинського, діячів літератури та культури, життя і діяльність яких пов'язані з М.М. Коцюбинським та Чернігівщиною, сприяє відродженню національної культури, освіти та науки, здійснює науково-дослідну та культурно-освітню діяльність, комплектування музейного зібрання, науково-фондову, науково-експозиційну, науково-методичну, видавничу, виставкову роботу, а також діяльність, пов'язану з науковою атрибуцією, експертизою, класифікацією, державною реєстрацією та усіма видами оцінки предметів, які можуть бути визначені як культурні цінності [54].

Стратегійною науково-дослідною діяльністю є розроблення програм наукового дослідження життя та творчості М.М. Коцюбинського та відомих діячів культури; підготовка монографій, путівників, наукових статей, повідомлень, довідок, рефератів, лекцій, екскурсій та інше; паспортизація та каталогізація музейного зібрання, уведення його до наукового обігу, вивчення архівів письменників; випрацювання наукових концепцій, тематичних структур та тематикоекспозиційних планів експозицій і виставок, тематичних вечорів; підготовка програм розвитку музейної справи області; організація та проведення наукових конференцій, читань, семінарів, круглих столів [54].

Культурно-освітня діяльність передбачає проведення 1) екскурсій по експозиціях і виставках Музею; проведення різноманітних тематичних заходів та лекцій у навчальних закладах усіх рівнів акредитації, в закладах, установах

та на підприємствах усіх форм власності; 2) презентацій та інших масових заходів, в тому числі з використанням музейних предметів; використання всіх форм музейного та позамузейного обслуговування громадян та осіб без громадянства; організацію клубів, гуртків, лекторіїв, у тому числі пересувних [54].

Складається Музей з наукових відділів: науково-літературної, науково-освітньої, науково-меморіальної, науково-дослідної роботи. Він має й наукову бібліотеку, архів, бухгалтерію, адміністративні і господарські служби [54].

2.3. Творча співпраця Музею з медіа

У сучасному світі музеї не можуть обмежуватися лише традиційними формами діяльності, такими як експозиції та екскурсії. Вони активно інтегруються в інформаційний простір, співпрацюючи з медіа для поширення культурної спадщини, залучення аудиторії та збереження пам'яті про видатних діячів. За роки існування Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського, його діяльність часто висвітлювалась у місцевих медіа. Іноді про Музей згадували й національні ЗМІ. Звісно, сам Музей також часто співпрацював з різними медіа, та все ще співпрацює у теперішній час. Про Чернігівський музей Коцюбинського писали в різних газетах, статті яких все ще зберігаються в бібліотеці Музею. Серед таких газет: «Колгоспна правда», «Молодь України», «Літературна Україна», «Деснянська правда», «Вінницька правда», «Радянська Україна», «Буковина», «Чернігівські відомості», «Гарт», «Вісті», «Збурівська дзвіниця» та інші.

Розглядаючи багаторічні газетні статті, можна помітити, що приводи для написання про Музей були різними. Ще в радянській газеті «Колгоспна правда» від 22-го квітня 1963 року можна знайти статтю Лисиці Ю. під назвою «Його музей відвідую щороку». Вона була написана до 50-річчя з дня смерті М.М. Коцюбинського. В статті автор пише: «Цей будинок-музей став мені чимось рідним, до якого заходжу завжди з особливим почуттям поваги до великого майстра художнього слова, до його палкої любові до знедолених, яких

він змалював у своїх творах з такою задушевністю, з якою може це зробити лише людина великого серця». Автор також зазначає, що відвідує Музей щороку з часів його відкриття [30].

Двома днями пізніше, 24-го квітня 1963 року, вже в газеті «Молодь України» була надрукована стаття Чернишова А. «Живий Коцюбинський». В ній розповідається про особливість Музею, його історію, музейні фонди тощо. Окрема пошана надається Вірі Устимівні, дружині письменника, як «ідейному спільнику Михайла Михайловича» та «матері дітей-більшовиків». Загалом, автор стверджує, що «серед визначних місць старовинного Чернігова, мабуть, найбільш цікавим є садиба-музей Михайла Михайловича Коцюбинського, де з любов'ю зберігаються реліквії великого письменника, революційного демократа. Тут панує атмосфера останніх п'ятнадцяти років його життя, дух тривожної і буряної доби» [64].

10-го травня 1983 року в «Деснянській правді» можна було прочитати велику статтю «Весь серед своїх героїв» (Єрмоленко М.). Сама стаття присвячена відкриттю Історико-літературного музею М.М. Коцюбинського у селі Вихвостові, зв'язках села з повістю «Фата моргана», прославленню певних комуністичних досягнень. Проте згадується тут й Чернігівський літературно-меморіальний музей М.М. Коцюбинського, наукові співробітники якого допомогли в оформленні експозиції новоствореного музею [11].

Вже Чернігівському літературно-меморіальному музею письменника було присвячено статтю «У гості до Коцюбинського» (Дудко В.), яка вийшла в газеті «Молодь України» 30-го жовтня 1983 року. А повідомляється в ній про відкриття нової літературної експозиції Музею. «Площа її потроїлася, вона займає два просторі зали, другий і третій поверхи. Розповідь про життєвий і творчий шлях класика української літератури – мовою документів, рукописів і фотографій, книг та речей – стала набагато детальнішою». Як передає автор: «Оцінка, що її виставили творцям музею перші відвідувачі, одностайна, – чудово!» [10].

Пам'яті Михайла Коцюбинського присвячувалась однойменна стаття в «Радянській Україні» від 21-го вересня 1989 року. В цій статті розповідалося про відзначення 125-річчя з дня народження видатного українського письменника. В Літературно-меморіальному музеї тоді відбулась виставка «Коцюбинський в образотворчому мистецтві», а в обласній державній філармонії проводився ювілейний вечір, де також можна було ознайомитись з частиною фондів матеріалів Музею [56].

30-го серпня 2007 року в газеті «Вісті» було надруковано статтю Балабка О. «Скарб родини Коцюбинських». Журналіст яскраво описує меморіальний сад Музею, його історію та діяльність. «Музей став справжнім осередком українства в Чернігові. Поряд з меморіальним будинком 1983 року відкрито науково-виставковий корпус. Тут відбуваються літературні вечори, зустрічі, презентації нових книжок, наукові зібрання», – пише він. Автор також надає пошану директорам Музею, а саме Ірині Коцюбинській, завдяки якій «музей перетворився на науковий центр», Юлію Коцюбинському, з яким журналісту пощастило поспілкуватися у 90-тих, та Ігорю Коцюбинському, в якому «проглядаються риси його славетного прадіда». Проте найбільшій пошани отримує великий сонцепоклонник Михайло Коцюбинський, присутність якого у Музеї-заповіднику відчував автор. Велику статтю він закінчує словами: «Невимовну притягальну силу для будь-якого свідомого українця має цей скарб родини Коцюбинських, яка плекає й береже його для України, як і оту яблуню з кореня Михайла Коцюбинського» [3].

А до 150-річчя від дня народження українського письменника написано статтю «У місті великого Сонцелюба» в газеті «Буковина» від 28-го листопада 2014 року. Її автор, Меленчук О., пише про місто Чернігів та про проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «М. Коцюбинський: погляд з XXI століття», яка відбулася саме в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику Михайла Коцюбинського. Звісно, описує автор і сам Музей: «У цьому помешканні відчуваєш присутність господарів. Здається, ось-ось із тієї чи іншої кімнати вийде письменник і з притаманною

йому лагідною усмішкою привітається: “Здоровенькі були”». Не забуває вона і про меморіальний сад. «У древньому місті великого Сонцелюба час промайнув швидко. Проте отримані емоції від побаченого та почутого надовго залишатимуться в пам’яті й знову покличуть у дорогу наступного ювілею письменника», – закінчує свою статтю автор [41].

Звісно, Чернігівський музей Коцюбинського співпрацює з усіма формами традиційних медіа, а тому не тільки в газетах про нього писали. Але будь то преса, радіо або телебачення, об’єктом їх уваги часто стають ювілеї, культурні заходи, проєкти, науково-практичні конференції, літературні читання, презентації творів сучасних авторів тощо, які відбуваються саме в Музеї українського класика або за його участю. При цьому, наукові працівники Музею безперешкодно надають ЗМІ інтерв’ю, коментуючи як спадщину Коцюбинського, так і актуальні культурні питання.

Справжній розквіт медійної діяльності Музею настав з розвитком інтернету та соціальних мереж. Вони не тільки сприяли поширенню та збереженню культурної спадщини Коцюбинського, дозволили Музею досягти ширшої аудиторії, а й надали можливість робити це самостійно. Сьогодні Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського має офіційну вебсторінку, на якій подаються не тільки історія та опис Музею, а й актуальна інформація про певні події та заходи, що відбуваються в Музеї. Ця інформація постійно оновлюється, та наявна вона у форматі статей, фото і відео. Соціальні мережі також відіграють важливу роль у діяльності Музею, саме завдяки ним він безпосередньо досягає своєї аудиторії. На Facebook-сторінці Музею, наприклад, регулярно публікуються анонси подій, фоторепортажі та різні новини. На сторінці в Instagram викладають різноманітні фото Музею, його фондів, а також знімки з певних заходів та ін. Має Чернігівський музей і YouTube-канал «Kotsyubinsky Museum», де розміщуються відео про виставки та й не тільки, а також сторінку в X(Twitter).

Загалом, співпраця з медіа приносить Музею численні переваги: збільшення відвідуваності, залучення молоді, збереження культурної спадщини та підвищення суспільної свідомості щодо музейних подій, української культури в цілому та творчості і життєвого шляху Михайла Коцюбинського зокрема. Можна стверджувати, що завдяки медіа Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського перетворюється з локальної установи на загальнонаціональний культурний заклад, присвячений видатному українському письменнику.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського – це комунальний науково-меморіальний, науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збирання, збереження, використання, популяризації та пропаганди творчої спадщини класика української літератури Михайла Коцюбинського та його видатних сучасників з науковою, культурною та освітньою метою.

Музей здійснює вивчення та популяризацію творчості М.М. Коцюбинського, діячів літератури та культури, життя і діяльність яких пов'язані з М.М. Коцюбинським та Чернігівщиною, сприяє відродженню національної культури, освіти та науки, здійснює науково-дослідну та культурно-освітню діяльність, комплектування музейного зібрання, науково-фондову, науково-експозиційну, науково-методичну, видавничу, виставкову роботу тощо.

З самого моменту свого заснування Чернігівський музей Коцюбинського згуртовує навколо себе творчий потенціал Чернігівщини, організовуючи різноманітні заходи, науково-практичні конференції, літературні читання, круглі столи та ін. Ці події часто стають об'єктом уваги місцевих та національних медіа, та саме вони сприяють збереженню та популяризації літературної спадщини Коцюбинського.

Співпраця Музею з медіа почалася ще в радянські часи, коли музейні заходи висвітлювалися в традиційних медіа. Однак справжній її розквіт настав у незалежній Україні, особливо з розвитком інтернету та соціальних мереж. Зараз ця співпраця є невід’ємною частиною музейної діяльності.

РОЗДІЛ 3. Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник

Михайла Коцюбинського як наукова інституція

3.1. Основні напрями наукової діяльності Музею

Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського передусім є науковою установою. А тому його наукова діяльність – вивчення, дослідження і популяризація архіву та фондової колекції Музею, а також дослідження всього, що пов'язано з особистістю та творчістю Михайла Михайловича Коцюбинського.

Загальновідомо, що наукова робота будь-якого музею починається зі створення музейної експозиції. І тому з самого початку, з першого року існування Чернігівського музею Коцюбинського, створювалася саме його експозиція. Починалося все зі складання, створення наукової концепції цієї експозиції. Науковці продумували, що має бути в експозиції, де має бути воно розташоване, а вже потім наповнювали Музей експонатами, вітринами, картинами і так далі. Звісно, протягом років експозиція Музею розширювалась, але саме так почалась наукова робота.

3.1.1. Видавнича діяльність Музею

Головним напрямом наукової діяльності Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського є видавнича діяльність. Музей видає буклети, каталоги, путівники, монографії, наукові збірники, матеріали наукових конференцій та читань, публікує дослідження про музейні предмети та музейні колекції та ін. Звісно, окрім такої діяльності, Музей проводить ще й різні конференції, зібрання, круглі столи тощо. Вони, в свою чергу, теж сприяють видавничій діяльності, слугуючи основою для певних збірників та інших книжок, які є найкращим проявом наукової діяльності Музею. Усі ці результати наукової або видавничої діяльності Музею – на зберіганні в меморіальній бібліотеці.

Так, видавнича діяльність Музею починається з Першого наукового збірника, який було надруковано 1939-го року до 75-ти річчя з дня народження М.М. Коцюбинського. Чернігівський музей Коцюбинського сам займався

виданням цього збірника, а його редактором був М. Хазан. За своїм обсягом «Збірник №1» не є великим, всього у ньому налічується менш ніж 50 сторінок.

Починається збірник з промови письменника-орденоносця Ол. Десняка на могилі М.М. Коцюбинського 18 вересня 1939 року. Цей розділ так й називається – «Слово на могилі М.М. Коцюбинського». У ньому Ол. Десняк спочатку прославляє Михайла Коцюбинського як видатну людину і талановитого письменника, який любив свій народ, «людей щирих, прямих і сміливих», та переймався через його долю. Але закінчує Десняк свою проповідь прославленням Радянського Союзу, що було звичним явищем у той час. Він стверджує, що Коцюбинський «вірив у майбутнє свого народу, який сьогодні вшановує його, свого сина, гордо піднявши голову, вільний, рівний серед рівних братів – народів великого Радянського Союзу». Саме в часи Радянського Союзу «високо піднялось сонце правди і радості людської, братерського єднання і любові», тоді як до цього Коцюбинського засмучувала ситуація на Західній Україні. «Його серце стискалося від болю, дивлячись на злиденне життя братів-українців, робітників і селян, у яких польські та австрійські пани і барони забирали все, нищили українську культуру... Але вже нема цього. Радянські війська над могилою Івана Франка пронесли червоні прапори волі, радості і щастя», – каже він [20, с. 5–6].

Після такої промови розпочинається «Автобіографія (з листа М. Коцюбинського)». Сам лист від 18.11.1902, передруковано його з тома V творів М. Коцюбинського, видання Держ. Вид. України 1930 р. У збірнику не вказано, хто є адресатом цього листа, але до нього Коцюбинський звертається «Високоповажний Добродію». В листі йдеться про таке: «Про життя своє я міг би написати або дуже багато, або зовсім мало». Проте зараз «доводиться писати таке, що ні вас, ані кого задовольнити, напевне, не зможе». Тим не менш, Коцюбинський далі розповідає у цьому листі про своє народження 5-го вересня 1864 року у м. Вінниці, про свої щасливі дитячі літа, про свою матір, якій письменник завдячив «нахил до всього гарного та любов і розуміння природи». Він повідомляє, що в його родині любили все українське, проте мова

була російська. Хоча одного разу, коли майбутньому митцю було 9 років, через запалення легень у гарячці він почав говорити українською мовою. Саме цей епізод розбудив у ньому інтерес до українського слова. А любов до літератури у Михайла розвинулась у 12 років. Життя Коцюбинського було тяжким, про що він й пише далі у листі. Згадує він і про свої літературні досягнення, бо ж друкуватися він почав вперше з 1890-го року. «На вироблення мого літературного смаку мали вплив найбільше письменники європейські (Золя, Стринберг, Арне Гарборг, Кнут Гамсун, Від, А. Шніцлер, Верга і др.)», – стверджує письменник. «На літературному полі мені щастило: все, що я написав (а я пишу, правда, мало і рідко), надруковано, або друкується». Закінчує лист М. Коцюбинський описом свого процесу творчості: «на папір попадає заледве 10 частина того, що маю в думках, усе виходить блідим і не задовольняє мене. Починаю писати тоді, як усе обдумаю. Пишу на аркушах поштового паперу, щільно, не більше 3–4-х сторін у день (вечір), потому виправляю лише мову червоним чорнилом – і робота готова. Тепер особливо починаю цікавитися психологічними темами» [20, с. 7–9].

Наступна частина збірника – «Спогади про дитячі та юнацькі роки М. Коцюбинського». Автором цих спогадів є Хома Михайлович Коцюбинський, молодший брат українського класика. Вже з назви зрозуміло про що тут написано. «Про дитячі роки М.М. Коцюбинського написано порівняно мало, а вони мали велике значення в житті Михайла Михайловича», тому його брат і пригадує деякі окремі епізоди з життя родини, починаючи з 1874-го року, коли вони жили у м. Бар, та закінчуючи 1882-м роком, коли вони переїхали до Вінниці. Загалом, родина Коцюбинських часто переїжджала з міста до міста, були в них як щасливі моменти, так і гіркі [20, с. 10–16].

Далі – «До аналізу процесу творчості “Фата Моргана” М. Коцюбинського». «Про те, як саме працював Коцюбинський над “Фата Моргана” написано вже чимало, але до цього часу цей процес творчості не проаналізований до кінця», – пише К. Коцюбинська, автор цього аналізу. Вона розповідає, як письменник готувався до написання своєї великої селянської

епопеї, де саме брав матеріали та натхнення. З кожного джерела Коцюбинський брав лише типове, чим поширював значення свого твору, виходячи за межі малюнку місцевих подій та надаючи широке полотно з історії українського села в епоху революційних та аграрних рухів. «Вивчаючи ці матеріали, Коцюбинський не йде наосліп за ними: розгром маєтків він показує не як вияв жорстокості селянського бунту, а як пробуджений віковий протест проти панського землеволодіння; так само і самосуд куркулів він змальовує не як самооборону, як намагався зробити царський суд, а як акт класової помсти куркульської зграї над біднотою». Звісно, деякі деталі були не використані. «Але частіше сухий протокольний факт в “Фата Моргана” перетворюється в художній образ, чіткий, виразний, сповнений демократичних симпатій автора». Більша частина аналізу й присвячена саме таким прикладам [20, с. 17–26].

Продовжується збірник листами письменника, читачам надаються раніше неопубліковані «Лист М. Коцюбинського до І.Я. Гінцбурга» та «Лист М. Коцюбинського до М.К. Іорданської». Присутні також і коментарі до цих листів, які пояснюють контекст написаного та додають певні нові деталі [20, с. 27–30]. «Лист М. Коцюбинського до Г.А. Мачтета» від 1 серпня 1899-го року, в якому Коцюбинський просив Григорія Александровича допомогти В.І. Самойленку з працевлаштуванням, вже подано без коментарів [20, с. 31].

Лише пів сторінки займає в збірнику «Рецензія газети “Звезда” на I том творів М. Коцюбинського у виданні “Знание”». «В книгоиздательстве “Знание” только что вышел первый том рассказов М. Коцюбинского, обращающий на себя внимание своей свежестью и несомненным дарованием автора. Особенно интересен рассказ “Под минаретами”», – пишеться у ній [20, с. 32].

Не забуто у збірникові й про історичний аспект самого Музею. «Коротка історія будинку М. Коцюбинського в Чернігові» відповідає своїй назві, а також, окрім цього, розповідає й про умови життя Михайла Коцюбинського в Чернігові, які були дуже несприятливими для літературної та культурної роботи, й про тогочасну діяльність та досягнення Музею. В кінці ж знову

усправлюється роль Радянського Союзу: «Партія Леніна-Сталіна високо оцінює творчість М.М. Коцюбинського. Разом з усією громадськістю Радянського Союзу музей відзначає 75-річчя з дня народження великого письменника-демократа. Рукописне видання “Intrmezzo” і цей № 1 збірника – є участь музею у цьому культурному святі» [20, с. 35–38].

Останньою статтею збірника є «М. Коцюбинський, як член Чернігівської Губерніальної Ученої Архівної комісії (Матеріали про громадську діяльність письменника в роки 1902–4)», автор якої – К. Коцюбинська. Вона надає коротку історію та становище архівних комісій, які почали своє існування з 1884-го року, зокрема заснованої в 1895-у році Чернігівської архівної Комісії, до якої й входив Михайло Коцюбинський у роки її розквіту – 1902–1903. Основна частина статті розповідає про діяльність письменника у цій комісії, а також обмеження діяльності комісії губернатором Хвостовим, що й спонукала Коцюбинського її покинути [20, с. 39–42].

В кінці Першого збірника – «Телеграми до ювілею 75-річчя з дня народження М.М. Коцюбинського». Усього їх шістнадцять. У цих листах відомі митці, літературознавці, знайомі Коцюбинського та ін. вітають Музей та громадськість з ювілеєм, пишуть свої побажання тощо. Не забувають вони й про прославлення Радянського Союзу, що можна побачити в деяких телеграмах [20, с. 43–45]. Остаточню ж збірку закінчується інформацією про місцезнаходження Музею, час роботи та безкоштовне відвідування.

Цікаво, що 1941-го року вийшло друге, доповнене видання цього збірника. Його впорядкуванням займався Х.М. Коцюбинський, директор Музею. Це видання вдвічі більше за своїм змістом. При цьому, зміст першого видання було збережено, проте змінився його порядок. Так, друге видання починається з «Короткої історії будинку-музею М. Коцюбинського в Чернігові». Були додані також і нові розділи, а саме «Художні експонати в Чернігівському музеї М. Коцюбинського», «Х. Коцюбинський – Легенда про Маланку», «Листи до Ярини Валах» та «М. Хазан – Подорож у Вихвостів».

Загалом, доповнене видання не лише доповнило вже наявне, а й зробило його більш якісним та структурованим [19].

Проте перед друкуванням такого другого видання встиг вийти у 1940-у році «Збірник №2». У нього вже не було доповненої версії, але й матеріалу цього разу було більше. Збірник починається з передмови директора Музею Хоми Коцюбинського, а продовжується статтею К. Коцюбинської «Зв'язки М. Коцюбинського з західно-українськими письменниками» та двома додатками до неї – «Хронологічний показчик творів М. Коцюбинського, виданих в Західній Україні» і «Опис листування М. Коцюбинського з західно-українськими письменниками (з архіву Чернігівського Музею М. Коцюбинського)». Далі подається доповідь І. Айзенштока «Гуцульські повісті М. Коцюбинського», після чого – цілий розділ листування Михайла Коцюбинського, в якому можна знайти листи до Ів. Франка (з примітками К. Коцюбинської та додатком «М. Коцюбинський – Реферат про Івана Франка»), В. Стефаника (знову з примітками К. Коцюбинської) та В. Гнатюка (з коментарями І. Айзенштока). Значну частину збірника займає і його останній розділ – «Спогади про М. Коцюбинського». Тут своїми спогадами діляться В. Гнатюк, В. Сімович, М. Рудницький, П. Карманський, Ів. Крип'якевич, В. Дорошенко та Т. Бурачинський [18]. Отже, якщо видавнича діяльність Чернігівського музею Коцюбинського почалася з першого наукового збірника, то другий її продовжив та укріпив, надаючи майбутнім збірникам яскравий зразок.

3.1.2. Біографічний контент

Видавнича діяльність Музею не обмежувалась лише збірниками. У 1943-у році, наприклад, у тиражі в 10 тисяч копій вийшла невеличка книжечка під назвою «Михайло Коцюбинський». Її автором був С. Шаховський, а редактором – Ю. Кобилецький. Своїх читачів вона зустрічає портретом М.М. Коцюбинського від художника М. Дерегуса, а продовжується розповіддю, яким саме запам'ятали видатного українського класика інші не менш видатні митці, такі як М. Горький, М. Чернявський та П. Тичина. В цілому, «друзі, що

писали спогади про Михайла Михайловича Коцюбинського, завжди вживали слів особливої ласки і теплоти». Не забуває поділитися своїми враженнями й автор: «М'який і ніжний, щирий і привітний, письменник тяжко страждав, спостерігаючи картини тоскної задухи в тогочасному житті свого краю, “його скорботами він жив, його муками мучився”. Він палко і ніжно любив Україну, її людей, її майбутнє, докладав всіх сил і хисту, щоб українське художнє слово стояло нарівні і в ряді з новітнім світовим письменством» [66, с. 3].

Після таких спогадів, розпочинається біографія Михайла Коцюбинського – від його народження та дитинства аж до самої смерті. Ця біографія є досить детальною, а тому розповідається в ній і про перші літературні починання Мусі, і про родинні нещастя, і про політичну та громадянську діяльність. «Три бичі висіли над М.М. Коцюбинським з юнацьких літ протягом усього життя: це голод в родині, ненависна службова лямка та постійні переслідування жандармерії й царської цензури», – стверджує автор [66, с. 5]. Велику частину біографії, як не дивно, відведено літературній діяльності Михайла Коцюбинського та її особливостям, іноді автор навіть проводить аналіз окремих творів. Тут згадується і перше недитяче оповідання «Андрій Соловейко», й оповідання «Ціпов'яз», а також казка «Хо», оповідання «Для загального добра» та інші твори. «Характерною рисою дозріваючого таланту Коцюбинського є те, що він відгукується на важливі питання доби, дає сміливі ідейні дороговкази широкому людському загалу» [66, с. 6]. Проте на кінець 90-х років у житті й свідомості письменника сталися істотні зрушення. Коцюбинський починає працювати в житомирській газеті «Волинь», що лягло на нього важким тягарем, але в той же час «газета зв'язала його щільніше з новітніми течіями в політиці, привчила гостро висловлювати свої думки, піднесла загальному талантові Коцюбинського ідейну важливість і чіткість тематики» [66, с. 8]. «Дві новели цього періоду завжди привертають увагу дослідників – «В путях шайтана» (1898) і «На камені» (1902)». З них видно, що «в письменницькій манері Коцюбинського єднається новаторство форми з справжньою революційністю і демократизмом змісту»

[66, с. 9]. Для життя та творчості М. Коцюбинського революційні події 1905 року мали виняткове значення, як стверджує автор: «Саме в роки революції і найближчим часом після неї М.М. Коцюбинський став перед читачем на повний свій зріст як визначний класик української літератури» [66, с. 10]. До цього періоду можна віднести такі твори письменника, як «Сміх», «Він іде», «Персона грата», «Інтермеццо», «Фата моргана» та ін. Згадує книга і про близьку дружбу М. Коцюбинського з М. Горьким. А закінчується вона невеликим аналізом повісті «Тіні забутих предків», яка була відмінною від усього іншого. На жаль, «1912 рік був останнім творчим роком. 25 квітня 1913 року серце революційного письменника перестало битись» [66, с. 16].

В цілому, як і в інших книжках того часу, в цій теж відчувається дух соціалізму. В самому ж кінці наголошується актуальність творів письменника: «Образи Коцюбинського перестають сприйматись як давноминуле, минуле сплітається з сучасним. Постають перед очима повішані дівчата, порубані, потоплені в баюрах трупи селян, шибениці, погроми, варварські катівні, – і тоді Коцюбинський підказує нам єдино вірний шлях гуманності через нищення ворога, через його неминучу смерть. Так вчить нас почувати, мислити, діяти один з найбільш гуманних, найбільш щирих людей світу Михайло Михайлович Коцюбинський» [66, с. 16].

Унікальною книжкою можна вважати ілюстрований збірник «Слідами Михайла Коцюбинського» за авторством Петра Павловича. Він вийшов 1946-го року та був присвячений, як зрозуміло із назви, «пам'яті улюбленого і почесного земляка, славетного українського письменника Михайла Коцюбинського». Унікальність його в тому, що більша частина збірника складається з фотографій та малюнків, що тим чи іншим чином стосуються письменника. Це й фото будинків, де мешкав Коцюбинський зі своєю родиною, й фото самого Михайла, його родичів та друзів. Є тут і зображення його садиби та інших особливих для письменника місць. До кожного фото пишеться коротке пояснення, яке розкриває деталі. Проте такі зображення займають не весь збірник. Всього у нього 4 розділи. Перший розділ – «Дати життя і

творчості», в якому по роках розписано період з 1864-го по 1913-й рр. Тобто, починаючи народженням та закінчуючи смертю видатного класика, в цьому розділі майже до кожного року приписані події з життя Михайла Михайловича. «І здається мені, що письменник живий», що є другим розділом, налічує фото з життя родини Коцюбинських, дитинства Михайла тощо. Потім з однойменного вірша починається третій розділ – «В. Тарноградський “Коцюбинський”», який знову продовжується різноманітними фото та зображеннями письменника. Останній розділ – «Уривки з творів М. Коцюбинського», а саме «Хо», «На крилах пісні», «Дорогою ціною», «На камені», «Фата Моргана», «Хмари», «Сміх», «Під мінаретами», «Інтермеццо», «Тіні забутих предків» та «На острові». Окрім самих уривків, цей розділ налічує ілюстрації до творів та два зображення рукописів митця. Варто також зауважити, що протягом усього збірника подаються різні цитати як Коцюбинського, так й інших майстрів пера [51].

3.1.3. Путівник «Літературно-меморіальний музей М.М. Коцюбинського»

1948 рік в видавничій діяльності Музею відзначився випуском короткого провідника «Літературно-меморіальний музей М.М. Коцюбинського», який складався з передмови та чотирьох розділів. В передмові писалося: «Випускаючи Провідник до 30-х роковин Великої Жовтневої соціалістичної революції, Музей М. Коцюбинського в Чернігові фіксує цим певний етап свого розвитку, як культурно-освітньої установи. Створений на основі вивчення спадщини великого письменника-демократа, Музей прагне ще ширше розгорнути роботу, щоб стати гідною зброєю в боротьбі з буржуазно-націоналістичними течіями в українському літературознавстві, знаряддям виховання молодого покоління в дусі радянського патріотизму» [34, с. 3].

Розділ I – «Історія будинку й садиби М. Коцюбинського в Чернігові». У цьому розділі розповідається про переїзд Коцюбинського в Чернігів, придбання ним будинку, який належав письменнику до самої смерті. Особливо приділяється увага проживанню Михайла Коцюбинського в цьому будинку, всім тим особливостям та подіям з життя письменника, які відбулись в той

період. Розповідається й про подальшу долю будинку після смерті митця, аж до відкриття в ньому Літературно-меморіального музею. Не оминається й опис тяжких часів в історії Музею в період Другої світової війни. Проте як би не руйнувався будинок українського класика, будь то після смерті письменника чи Другої світової війни, все завжди відтворювалось у тому вигляді, яке мало за життя М.М. Коцюбинського [34, с. 9–18].

Другий розділ називається «Основні етапи розвитку музею М. Коцюбинського» та саме цьому він і присвячений. Загалом, головними етапами розвитку провідник визначає: 1. Організаційний (1935–1937 рр.); 2. Роки зростання (1938–1941 рр.); 3. Музей М. Коцюбинського в евакуації; 4. Відбудовування музею. Звісно, подається також опис подій, які відбулись за період кожного з етапів [34, с. 20–26].

Назва розділу III – «Покажчик головних експонатів по кімнатах». З назви зрозуміло, що подається в цьому розділі. Поділений він також на частини, перша з яких «Вступ», в якому перераховані деякі цитати лідерів комуністичного світу, видання творів письменника, його листи, збірники Музею, окремі доповіді тощо. Потім починається опис кімнати 1, яка має шість відділів: «Відділ 1. Дитячі та юнацькі роки М Коцюбинського»; «Відділ 2. Роки вчителювання та початок літературної діяльності»; «Відділ 3. Коцюбинський в період роботи в філоксерній комісії»; «Відділ 4. Публіцистична діяльність М. Коцюбинського в Житомирі»; «Відділ 5. Робота М. Коцюбинського в Чернігівському Земстві»; «Відділ 6. Літературно-громадська діяльність М. Коцюбинського в Чернігові». Кімната 2 продовжується наступними відділами: «Відділ 7. М. Коцюбинський в період революції 1905–1907 рр.; “Фата Моргана”»; «Відділ 8. Село Вихвостів сьогодні»; «Відділ 9. Коцюбинський і Західна Україна»; «Відділ 10. М. Коцюбинський і М. Горький»; «Відділ 11. Останні дні і смерть М. Коцюбинського»; «Відділ 12. Коцюбинський і Вітчизняна війна». Кімната 3 налічує лише один відділ – «Відділ 13. М. Коцюбинський в радянському мистецтві». До кожного з цих відділів подано звіт про наявні на той час експонати Музею, пов’язані з темою відділу. Це й

різні зображення, фото, предмети, спогади, рукописи, листи, твори та ін. Наявна в Музеї також меморіальна кімната, а саме «Кабінет М. Коцюбинського», в якому зберігаються власні речі письменника [34, с. 27–63].

Останній розділ провідника присвячений датам життя і творчості письменника, а тому він так і називається – «Дати життя і творчості М. Коцюбинського». У розділі подається опис подій, які відбулись у певні роки за життя письменника [34, с. 64–77].

Важливо також зауважити, що майже кожна друга сторінка провідника відведена зображенням, пов'язаним з М.М. Коцюбинським та Літературно-меморіальним музеєм. Подаються зображення та портрети митця, фото та навіть план його будинку і Музею, ілюстрації до його творів та їх рукописи тощо.

3.1.4. Утрадиційнені видання

Повертаючись до нумерованих збірників, можна згадати «Збірник №4», який вийшов 1960-го року. Його було випущено до 25-річчя Чернігівського музею М.М. Коцюбинського. Цей збірник обходив своїх попередників за якістю, а поділити його можна було на дві частини – «Спогади сучасників М.М. Коцюбинського» та «Науково-дослідні статті». В першій частині маємо 8 таких спогадів, авторами яких були І.М. Коцюбинська, М.В. Микиша, М.Я. Матвійчук, Д.Я. Лукіянович, О.М. Лисенко, О.І. Дорошенко (Бобир), М.П. Березняк (Чернявська) та Т.І. Франко.

Збірник починається, саме, зі спогадів Ірини Коцюбинської, дочки письменника та тогочасного директора Чернігівського музею. Назва їм – «Серцем сина». Тут вона ділиться своїми спогадами про батька, про те, як його діти просили бабусю Глікерію розповісти про нього. Згадує вона і про родину Коцюбинських, як вони відмічали свята, й про молодість письменника, якому «в юнацтві були властиві гострий розум, рішучість, ущипливий гумор і дотепність». Великої уваги автор приділяє постійним переїздам родини Коцюбинських. «Таке життя “на колесах”, повсякденні турботи й злидні, непевність завтрашнього дня – все це викликало роздратування, породжувало

незгоди, порушувало родинний спокій». Саме Михайло Коцюбинський піклувався про родину, коли помер батько. Проте така велика сім'я невдовзі все одно розпалася. Узагалі, хоч автором цих спогадів і є дочка Коцюбинського, більшість з них належить саме її бабусі. Тому автор й висвітлює стосунки письменника зі своєю матір'ю, про яку він завжди піклувався до самої своєї смерті. «Такі родинні стосунки, повні любові, турбот, піклування, взаємного розуміння, зв'язували матір і сина, даючи кожному з них силу для боротьби з усім тяжким, що випадало їм у житті» [37, с. 5–14].

Продовжується збірник спогадами М.В. Микиша під назвою «Незабутні зустрічі», в яких автор згадує про свої зустрічі з багатьма культурними діячами того часу, їх враження про М.М. Коцюбинського, та врешті решт власне знайомство з письменником. Розповідає він й про концерт, який влаштував Михайло Коцюбинський в Чернігові, та в якому брали участь М. Лисенко та О. Мишуга з учнями. А закінчує автор свою розповідь спогадами про другу зустріч з письменником, яка знову відбулась під час творчого вечора в будинку М. Лисенка [37, с. 15–19].

Вчитель М.Я. Матвійчук («“Загранична” людина») розповідає про відвідування Коцюбинським Гуцульщини в 1912-му році, про своє враження від «Тіней забутих предків» та про арешт через знайомство з письменником [37, с. 20–22]. Про свої зустрічі та враження від Коцюбинського розповідає й письменник Д.Я. Лукіянович у спогадах «Над плесом черемоша» [37, с. 23–25]. О. Лисенко, син Миколи Лисенка, теж ділиться своїми спогадами в цьому збірнику. Назва їм – «Всенародний акорд». Автор розповідає про знайомство та подальші дружні стосунки між своїм батьком та Михайлом Коцюбинським [37, с. 26–29]. О.І. Дорошенко («Розмова за обідом»), яка репетирувала молодших дітей письменника, відмічає його любов до української мови та охайність [37, с. 30–32]. А про літературні вечори, які відвідував та й сам проводив у своєму будинку Михайло Коцюбинський, згадує М.П. Березняк у своїх спогадах «На літературних вечорах». Вона також пригадує, як на одному з таких вечорів письменника вперше назвали Соняхом [37, с. 33–36].

Закінчуються ж ця частина спогадами «Любов до сонця» Т.І. Франка, де син видатного українського поета розповідає про невеличкий епізод з власного життя, що висвітлює особливість відомого Сонцепоклонника, а саме його любов до сонця [37, с. 37–38].

Науково-дослідних статей в другій частині збірника всього дві, але вони досить об'ємні. Перша з них – «Викриття релігії М.М. Коцюбинським». Її автором був заступник директора Чернігівського літературно-меморіального музею М.М. Коцюбинського Л.Є. Прокопенко. В статті йдеться про тогочасну антирелігійну політику партії та про марксистсько-ленінську пропаганду, яка використовувала літературну спадщину минулого, серед якої почесне місце займала творчість Михайла Коцюбинського. Більша частина статті зосереджена на особливостях формування та вираження матеріалістичних, атеїстичних, соціалістичних поглядів Михайла Коцюбинського. Автор наводить приклади як з особистого життя письменника, так і з багатьох його творів, де також подає аналіз подій або окремих персонажів. Приділяє автор увагу й неприязні Коцюбинського до церкви: «У багатьох творах, листах та записних книжках М. Коцюбинський картає церкву та монастир. Пишну позолоту церкви “серед убогого зчорнілого села” він називає “мавзолеєм людській темноті”, підкреслюючи експлуататорську суть релігії». В цілому, «розглянувши ряд основних елементів, які вплинули на формування поглядів М.М. Коцюбинського, можна з певністю сказати, що в результаті знайомства з творами Фейербаха, Маркса, Енгельса, Леніна, він став на матеріалістичну точку зору. Коцюбинський розумів діалектичний розвиток природи, заперечував існування бога і був ворогом всяких релігійних вірувань», – стверджує автор. Такі погляди відбилися і у його творах. Закінчується ж ця стаття у радянському дусі: «Гостре і влучне слово письменника, спрямоване проти релігії, радянський народ узяв на своє озброєння, як дорогоцінний скарб. Твори Коцюбинського і тепер служать боротьбі за остаточне подолання релігійних вірувань у свідомості незначної частини населення нашої країни» [37, с. 41–63].

Закінчується збірник статтею «Використання народної творчості в працях письменника» Н.А. Тихомолової. У ній автор розповідає про народну творчість як джерело натхнення для митців. «Великого значення фольклору надавав і видатний український письменник, революціонер-демократ Михайло Михайлович Коцюбинський, вибираючи з нього для своїх творів скарби поетичної мови, пісенні засоби, за допомогою яких ширше і глибше розкривав характер героїв своїх оповідань, змальовував злидні зубожілого села, показував ту кривду, яку терпіла біднота від багатіїв». Розповідає вона й про вплив народної творчості на письменника у дитинстві, й про збір фольклорного матеріалу у подальшому житті. На основі народних легенд і пісень Коцюбинський створював свої твори, наприклад «Ціпов'яз», «На крилах пісні», «Під мінаретами», «Fata morgana», «Тіні забутих предків» та ін. А фольклорні засоби також допомагали йому при змалюванні образів своїх персонажів. Все це аналізує у своїй статті автор, надаючи приклади творів, персонажів, спогадів знайомих та друзів Коцюбинського. Народна творчість завжди цікавила письменника, не обмежуючись лише українською. «Перебуваючи в селах Поділля, Бессарабії, Криму, Італії, Туреччині, в Карпатах та інших місцях, Коцюбинський, як завжди, цікавиться життям різних народів світу, збирає листівки, речі, які характеризують їхній побут». Поглибила знання письменника з питань народного побуту, звичаїв, фольклору й його діяльність в Чернігівській архівній комісії. Закінчується стаття прославленням таланту українського класика, а «народна творчість була джерелом, з якого М. Коцюбинський черпав свої сили. У народній творчості письменник вбачав душу народу, дбайливо відбирав кращі зразки фольклору, прикрашаючи ними свої повісті та оповідання» [37, с. 64–78].

3.1.5. Матеріали наукових форумів, коцюбинськознавчих центрів, біобібліографічна продукція

Роком раніше, у 1959-му році відбулась Перша наукова конференція пам'яті М.М. Коцюбинського. Проте матеріали цієї конференції було надруковано лише 1962-го року в «Збірнику №5». Починається збірник

коротким описом: «Перша наукова конференція, присвячена вивченню літературної спадщини М. Коцюбинського, відкрилась у Чернігові в день 95-х роковин з дня народження письменника і тривала з 17 по 19 вересня 1959 року. В роботі конференції взяли участь 462 чоловіка з України та Російської Федерації. Серед учасників були літературознавці Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Дніпропетровська, Житомира, Сімферополя, Вінниці; письменники Києва і Чернігова; вчителі Чернігівської, Хмельницької, Черкаської, Миколаївської та Закарпатської областей; кореспонденти газет “Радянська Україна”, “Правда Украины”, “Черкаська правда” та “Деснянська правда”; працівники Київського державного музею Т.Г. Шевченка, історичних музеїв Києва та Чернігова, Вінницького літературно-меморіального музею М.М. Коцюбинського; сучасники письменника та родичі, робітники, колгоспники, службовці, студенти та члени літературних гуртків Чернігова. З доповідями виступили Новиченко Л.М., Малицька Є.Т., Шева О.С., Ненадкевич Є.О., Мацюк Е.В. та інші. Всього 12 чоловік. Цей збірник подає основні матеріали конференції». В цілому, це досить великий збірник за своїм об’ємом, а структура його нагадує Четвертий збірник. Можна сказати, що цей збірник поділяються на дві частини, де в першій подані різні доповіді, а в другій – виступи. Так, в збірнику можна знайти статті: І.М. Коцюбинська «З книги життя письменника», Н.Л. Калениченко «М. Коцюбинський і революційно-визвольний рух», М.А. Кибальчич «Ще одне свідчення дружби між М. Коцюбинським та І. Франком», Л.Д. Іванов «Мистецтво портрета в оповіданнях М. Коцюбинського 1906–1912 рр.», Н.С. Над’ярних «Формування творчої індивідуальності М.М. Коцюбинського в період 80–90 рр.», М.С. Грицюта «До питання зв’язків М. Коцюбинського з західнослов’янськими літературами», М.Й. Єремєєва «Романтизм у творчості М.М. Коцюбинського» та А.В. Недзвідський «Коцюбинський – журналіст». Закінчується збірник матеріалами з виступів (М.А. Кибальчич та О.С. Дядечко) [38].

Яскравим прикладом тогочасної співпраці Чернігівського літературно-меморіального музею М. Коцюбинського з іншими культурними закладами є

Збірка праць тематичного студентського наукового гуртка по вивченню творчості М.М. Коцюбинського, назва якій – «Коцюбинський». Гурток цей діяв в Одеському державному університеті імені І.І. Мечникова, а збірка за редакцією доцента А.В. Недзвідського була надрукована 1961-го року. «Збірка є певним підсумком багаторічної роботи студентського тематичного гуртка, що вивчає життя і творчість Коцюбинського. Вона містить статті, що висвітлюють різні питання життя і творчості М. Коцюбинського. В ній є статті про Коцюбинського-журналіста, про звернення письменника в художніх творах до робітничого класу, про деякі сторінки з його творчої лабораторії. Окремі розділи присвячено зв'язкам М. Коцюбинського з письменниками-сучасниками – І. Франком, П. Грабовським, О. Кобилянською, спільним мотивам з горьківською творчістю, а також питанню продовження його традицій радянськими письменниками», – пишеться у ній. Узагалі, ця збірка складається з передмови та чотирьох розділів, а свої статті до неї внесли Одоховська І., Туровський А., Крейдман Л., Чорна Т., Шовкопляс В., Заверталюк О., Кремльова Г., Заверталюк Н., Мартинова Е., Фашенко В., Кайдаш П. та Ємельянова Н.

У передмові зазначається: «Вперше Одеський державний університет імені І.І. Мечникова випускає тематичний збірник студентських наукових робіт, присвячених одному питанню – творчості одного письменника – Михайла Михайловича Коцюбинського. Дана збірка – плід довгорічних студій наукового студентського гуртка по вивченню творчості М.М. Коцюбинського, що працює на філологічному факультеті університету з 1954 року... На всьому протязі свого існування гурток підтримує зв'язок з літературно-меморіальним музеєм Коцюбинського в Чернігові, дослідниками, що працюють над вивченням творчості письменника. Окремі з них, буваючи в Одесі, виступали на заняттях гуртка з повідомленнями. Двічі учасники гуртка – в 1956 та 1959 роках – виїжджали до Чернігова, де знайомились з музеєм письменника, зв'язаними з Коцюбинським пам'ятними місцями, обізнавались з літературно-

музейною справою взагалі та з станом вивчення й популяризації творчості Коцюбинського зокрема» [28, с. 3].

Перший розділ має назву «Письменник і організатор» та налічує чотири доповіді. Одна з них – «Звернення до робітничого класу», в якій автор, Одоховська І., розповідає про лист-звернення до українських письменників, який М. Коцюбинський разом з М. Чернявським написали у 1903-му році. У ньому письменники викривали однобічність тогочасної української літератури, яка обмежувалась зображенням сільського життя. Коцюбинський же прагнув звернути увагу літератури на різні верстви населення: «на інтелігенцію, фабричних робітників, військо, світ артистичний і т. ін». Тому далі автор зосереджується на висвітленні у творчості та діяльності письменника саме робітничого класу, аналізуючи його твори, персонажів, журналістську та громадську діяльність, вплив марксистсько-ленінської ідеології та навіть захоплення творчістю І. Франка. «Аналізуючи творчість Коцюбинського, бачимо, як наростало в нього усвідомлення і зображення ролі робітничого класу як керівника революційного руху», – підсумовує вона [28, с. 5–12].

Другий розділ «В колі сучасників» присвячено стосункам письменника з іншими митцями. Шовкопляс В., наприклад, у своїй статті «Дружба з Великим Каменярем» розглядає творчість і відносини М. Коцюбинського та І. Франка. «Його з'єднує з Франком щира дружба, ідейно-творче одностовство», – відмічає автор. Приділяється увага їх запереченню й критиці ідей декадансу та відстоюванню реалістичного мистецтва: «Франко і Коцюбинський на протязі 90–900-х років вели спільну боротьбу за реалізм в літературі, очищали літературне поле від усього, що заважало створенню мистецтва на народній основі. Власною творчістю великі борці революційно-демократичного табору стверджували торжество реалізму в українській літературі». Звісно, «ідейна спорідненість творчості Франка і Коцюбинського обумовила особисту взаємоповагу та любов цих двох “вічних революціонерів”». На протязі всього життя Коцюбинський цікавився не лише творчими досягненнями Франка, а і

його особистим життям. Франко також, крім творчої допомоги, в своїх листах до Коцюбинського не раз висловлював повагу та любов до Михайла Михайловича». Автор із захопленням описує усі зустрічі видатних митців та цікаві моменти їх товаришування. Звичайно, не забуває вона й про вплив російських революційних подій 1905-го року на інші революційні рухи загалом та творчість письменників зокрема. «Обидва вони – Франко і Коцюбинський – жили життям народу, мріяли його мріями, шукали виходу і знайшли його в революції», – стверджує автор [28, с. 63–77].

«Наступники і попередник» є третім розділом. В ньому розповідається про вплив діяльності Коцюбинського на творчість інших митців. Так, в доповіді «Головка і Коцюбинський» Мартиної Е. ведеться розповідь саме про такий вплив. «Для Андрія Головка – одного з перших українських радянських прозаїків – найближчим з класиків української літератури є Михайло Коцюбинський. Головка не тільки з захопленням читав твори Коцюбинського, а й старанно вивчав їх художні особливості». Найбільше вплив художніх традицій Коцюбинського відчувається саме в романах Головка, наприклад в його романі «Мати». Більшу частину статті автор приділяє як подібностям, так і розбіжностям в творчості письменників, зіставляючи та аналізуючи згаданий роман Головка з «Fata morgana» Коцюбинського. Закінчується доповідь підсумуванням: «Наведені співставлення говорять, звичайно, не про наслідування Головком Коцюбинського, а про плідне навчання у великого художника. Якщо говорити про зв'язки українських радянських письменників з літературними традиціями Коцюбинського, перше місце в колі цих письменників належить А.В. Головкові. Справедливо відзначив О. Гончар: “Там, де поставив крапку Коцюбинський, звідти починається Головка”» [28, с. 98–108].

Останньому розділу була надана проста та водночас обширна назва – «Різне». Проте він налічував лише дві статті на різні теми, однією з яких була «М.М. Коцюбинський і Одеса» Кайдаш П. В своїй статті автор розповідає про бажання Коцюбинського подорожувати світом та поширити запас життєвих

вражень, про його роботу в Одеській філоксерній комісії в 1892–97-х роках, яка цьому допомогла. «Завдяки роботі у філоксерній комісії, що включала в сферу своєї діяльності південь України, Бессарабію і Крим, він ширше знайомиться з життям трудящого народу, пізнає нове для себе життя молдаван і кримських татар». Звісно, часто доводилося бувати Коцюбинському в Одесі, де знаходився центр комісії. Вона завжди подобалась письменнику, а тому навіть після припинення своєї роботи в цій комісії, він ще не раз відвідував Одесу. «Пізніші художні твори письменника дають підставу твердити, що життя Одеси зацікавило письменника і відбилося в нього творчості» [28, с. 122–128].

Чернігівський музей Коцюбинського завжди співпрацював з дослідниками та науковцями, допомагав їм з дослідженнями, надавав необхідні матеріали. Багато таких дослідників, звичайно, є студентами, які теж поповнювали наукові досягнення Музею своєю діяльністю. Так, наприклад, у 1977-му році студентка-журналістка Бажан Наталія Миколаївна писала дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук. Свій автореферат «М.М. Коцюбинский – журналист и литературный критик» вона подарувала Музею «на добру згадку про автора». Зараз він теж зберігається у бібліотеці. У цьому авторефераті автор стверджує, що творча, тобто літературна, діяльність письменника на той час була вже досить дослідженою, на відміну від його журналістської та критичної діяльності. Тому саме аналізу такої діяльності Коцюбинського і присвячена ця робота. Вона не тільки описує суть дисертації, а й в першій частині під назвою «Первые выступления М.М. Коцюбинского в печати» з невеликим розбором надає приклади ранніх статей, заміток, памфлет, які Коцюбинський писав для газет та журналів. Приділяє автореферат увагу і перекладацькій діяльності, якою теж займався письменник, та в якій він зберіг свої філософські та атеїстичні погляди, іноді навіть змінюючи стиль оригіналу через це. Саме такий досвід сприяв його становленню як художника слова, публіциста та громадського діяча. Друга частина роботи – «Журналистская деятельность М. Коцюбинского 1897–

1913», де особлива увага приділяється діяльності письменника в житомирській газеті «Волинь». Тут же автор аналізує, як змінювався світогляд та погляди українського класика, наближаючись ближче до соціалістичних. Автор також надає своє визначення жанру текстів, які Коцюбинський друкував у газеті «Волинь» – «обозрение». Завданням таких текстів було донесення аудиторії певних підтекстних повідомлень, часто про реальний стан речей або особисті погляди. Проте в газеті письменник писав не лише такі твори. Згадується в цій частині й громадянська діяльність Коцюбинського, особливо та, що пов'язана з соціал-демократичною партією. Останньою частиною автореферату є «Коцюбинский – литературный критик», в якій розглядаються критичні судження письменника щодо літературних творів та їх авторів. Ці судження знаходилися в друкованих та усних виступах, а також у листах. Коцюбинський високо оцінював багатьох українських письменників, наприклад Івана Франка, Тараса Шевченка, Панаса Мирного, Лесю Українку, Ольгу Кобилянську, Василя Стефаника та ін. А література, що була занадто індивідуалістичною, відірваною від соціальної боротьби, насиченою релігійними мотивами, письменнику не подобалась, як стверджує автор, аналізуючи рецензію М. Коцюбинського на «Лірику» Н. Філянського. Звісно, згадуються в цій частині й інші критичні твори письменника, наприклад реферат «Іван Франко», який автор називає «вершиной литературной критики Коцюбинского». Підбиваючи підсумки, автор відмічає, що політична позиція М. Коцюбинського з роками все більше проявлялась в його діяльності. Журналістська ж діяльність письменника розвивалась паралельно з літературною. В авторефераті наголошується, що «весь материал диссертации опровергает утверждения буржуано-националистических критиков о “случайном” характере журналистики Коцюбинского. Пытаясь вырвать Коцюбинского из лагеря революционной демократии, буржуазные националисты намеренно игнорировали важнейшие факты, чтобы “доказать” аполитичность Коцюбинского» [2].

З моменту заснування Музею Коцюбинського в Чернігові його меморіальна бібліотека поповнювалася. У 1989-му році за її безпосередньої участі навіть було видано Бібліографічний покажчик «Михайло Коцюбинський», який «подає відомості про видання творів М. М. Коцюбинського, здійснені в 1964–1988 роках, а також критичної літератури, надрукованої в тому часі». Редактором цього покажчика був Ф. П. Погребенник, а упорядником – М. О. Мороз. Саме із частини «Від упорядника» він й починається. В ній виякравлено таке: «У 1964 році, до 100-річчя від дня народження видатного українського письменника, нами опрацьована і видана видавництвом “Наукова думка” книжка “Михайло Коцюбинський. Бібліографічний покажчик”, в якій зареєстровані матеріали, що вийшли у світ до кінця 1963 року. Пропонований нині бібліографічний покажчик є прямим продовженням названої книжки. Принципи відбору матеріалів, читацьке призначення в цій праці в основному такі ж, як і у книжці, виданій у 1964 році. Тільки частина матеріалів викладена дещо інакше. На відміну від хронологічного принципу, застосованого в попередньому виданні, тут комбінована подача матеріалів. У першому розділі відомості про публікації творів М. М. Коцюбинського подані в хронологічному порядку, за роками виходу в світ творів письменника. Там же дається інформація про переклади творів М. М. Коцюбинського на мови російську, народів СРСР та іноземні. Матеріали критичної літератури про М. М. Коцюбинського викладені в тематичному порядку. Відсилки дозволяють подати інформації також про матеріали, зареєстровані в інших розділах, але в яких є відомості, що стосуються саме цієї, потрібної в даний час, теми. Бібліографічний покажчик охоплює період останнього 25-річчя. Це час особливо важливого етапу у вивченні життя і творчості М. М. Коцюбинського, який наступив після урочистого відзначення в нашій країні та за рубежом 100-річного ювілею від дня народження письменника». Звісно, покажчик надає усі твори, що стосуються Коцюбинського, їх назви, роки створення, авторів, тобто не тільки матеріали, які було надруковано в Музеї або за його участю. Тому й розділів у

ньому аж 16: I – «Видання творів М.М. Коцюбинського українською мовою»; II – «Критична література про М.М. Коцюбинського»; III – «Світогляд М.М. Коцюбинського»; IV – «Творчість М.М. Коцюбинського»; V – «М.М. Коцюбинський і українська література»; VI – «М.М. Коцюбинський і російська література»; VII – «М.М. Коцюбинський і література народів СРСР»; VIII – «М.М. Коцюбинський і зарубіжні літератури»; IX – «М.М. Коцюбинський в мистецтві та художній літературі»; X – «Творчість М.М. Коцюбинського в театрі»; XI – «Вшанування пам'яті М.М. Коцюбинського»; XII – «Вивчення життя і творчості М.М. Коцюбинського»; XIII – «Перекладання творів М.М. Коцюбинського»; XIV – «Література про М.М. Коцюбинського, надрукована в пресі союзних та автономних республік СРСР»; XV – «Література про М.М. Коцюбинського, надрукована в зарубіжних країнах»; XVI – «Бібліографія». Є навіть допоміжні покажчики, такі як покажчик імен, назв творів, географічний та предметний покажчик. Загалом тут сотні або й тисячі записів. Усе ж «бібліографічний покажчик підготовлений до знаменної дати в історії культури українського народу – 125-річчя від дня народження М.М. Коцюбинського. Цією працею упорядник прагне внести і свій посильний вклад у відзначення цієї дати і одночасно сподівається, що книжка буде корисною при дальшому поглибленому вивченні життя і творчості письменника» [44].

Проте такий бібліографічний покажчик не був єдиною пошаною 125-річчя від дня народження класика. У цей рік, 1989, відбулась й величезна конференція, результатом якої став навіть не один, а два збірника. Це були Тези доповідей Обласної науково-методичної конференції, присвяченої 125-річчю з дня народження М.М. Коцюбинського. Поділені вони були на дві частини, звідси й два збірника. Відповідальним за їх випуск був директор Музею Коцюбинський Ю.Р., а редакційна колегія складалась з шести людей: Кузнецов Ю.Б., Бобир О.В., Журавльова Н.М., Гальонка О.А., Єрмоленко О.І., Ілляшенко Е.М. Загалом, доповідей було дуже багато та поділені вони були на три теми – «Життя і творчість М. Коцюбинського», «Мова творів М. Коцюбинського» та

«Вивчення творчості М. Коцюбинського». Лише в першій частині, яка повністю присвячена темі «Життя і творчість М. Коцюбинського», маємо 73 доповіді, авторами яких були Калениченко Н.Л., Кузнецов Ю.Б., Поліщук Я.О., Ковальчук О.Г., Білецький Ф.М., Охріменко О.М., Кіліченко Н.М., Покотило К.С., Могила О.А., Журавльова Н.М., Грицюта М.С., Коваленко О.І., Олійник В.М., Бобир О.В., Соболев В.С., Хоменко Ю.М., Єрмоленко О.І., Нагірний М.С., Мірошніченко В.В. та інші. Звісно, всі ці різноманітні за своїми темами доповіді присвячені як особистості Коцюбинського, так й особливостям його творчості.

Починається цей збірник, наприклад, з доповіді «Реалізм М. Коцюбинського у контексті епохи» Н.Л. Калениченка. «Від кінця 80-х рр. до Великої Жовтневої соціалістичної революції епоха була пронизана впливом пролетаріату, впливом ідей марксизму-ленінізму. На прикладі І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського бачимо, як мінялася концепція дійсності і концепція образів митців, у творчість їх проникав дух революційної боротьби і віри в її перемогу, з'являлися нові образи – соціально-активної особистості революціонера – всіх тих, що прагнули “здобувати та будувати новий світ”», – пишеться у статті. Творчість Коцюбинського, як стверджує автор, відповідала потребам тогочасної епохи. Письменник звертав увагу до нових явищ у селі й місті, людської особистості, індивідуальності та психологізму. Йому була притаманна еволюція від описовості до психологічного аналізу, а еволюція його героя пройшла від правдошукача Семена Ворона до «нового селянина» у «Fata morgana» [48, с. 3–4].

Ю.Б. Кузнецов у своїй доповіді «М. Коцюбинський – письменник-імпресіоніст» розповідає про відмінності в поглядах на творчість письменника, зокрема стиль у якому він писав. Автор також звертає свою увагу на психологізм Коцюбинського, додаючи, що «проникнення у духовний світ людини відбувається не через типові обставини і навіть не через сукупність її суспільних відносин, а через відчуття, переживання». «Коцюбинський віддає перевагу екзистенціальній проблематиці: життя і смерть, кохання і відчуження,

самотність, роздвоєння і т.д.», а його імпресіонізм виконує дві функції: «поглиблення психологізму героя і досягнення сугестивного естетичного впливу на читача. Обидві функції пов'язані як з реалістичним тилом мислення взагалі, так і з його імпресіоністичними особливостями зокрема» [48, с. 9–11].

У доповіді «М. Коцюбинський і М. Жук» О.В. Бобир розглядає стосунки двох митців. «Український художник і письменник Михайло Іванович Жук познайомився з М. Коцюбинським весною 1905 р., коли приїхав до Чернігова після закінчення Краківської академії. Він товаришував з М. Коцюбинським вісім років, буз поряд з ним в останні хвилини його життя», – пише автор. Згадується й про їх листи один до одного, й про творчу співпрацю між ними. «Українських митців об'єднувало загальне піклування про рідну культуру». Загалом, дружба з М. Коцюбинським сприяла активній художній діяльності М. Жука [48, с. 98–100].

А про взаємовідносини М. Коцюбинського з Б. Лепким вже розповідає О.І. Єрмоленко у доповіді, яка так і називається – «М. Коцюбинський і Б. Лепкий». Богдан Сильвесторович Лепкий був одним з тих письменників, які найбільше подобались Михайлу Коцюбинському. Митці, які мали близькі погляди та вболівали за розвиток і популяризацію української літератури, добре товаришували. В Музеї також зберігаються їх листи один до одного. Ці листи й аналізує автор у своїй статті. Згадує автор і про книги, які Лепкий надсилав Коцюбинському, й про його спогади про письменника [48, с. 129–131].

Закінчується ж тема, як і увесь збірник, доповіддю В.В. Мірошеченка «Творчість М. Коцюбинського в англомовних літературах». Автор розповідає де та як друкувались твори письменника англійською мовою. Розглядає невідповідності між оригіналами та перекладами, зокрема творів «Для загального добра» та «Коні не винні». В цілому, «у статистичному довіднику ЮНЕСКО “Index Translationum” переклади творів М. Коцюбинського на інші мови реєструються, починаючи з 1926 р. Ще в ранніх перекладах творів М.

Коцюбинського мали місце викривлення оригіналу, перекручення тексту тощо» [48, с. 141–143].

Продовжуються тези доповідей вже у другій частині, або другому збірнику. Тут наявні дві останні теми – «Мова творів М. Коцюбинського» та «Вивчення творчості М. Коцюбинського». Цей збірник за своїм об'ємом навіть більший за попередній, а тому й список авторів знову визначний: Пилинський М.М., Дроздовський В.П., Леонова М.В., Бабич Н.Д., Шевчук О.С., Варава Н.В., Сердюк М.Г., Коломієць Л.І., Степаненко М.І., Галас А.М., Гурський В.А., Волошина Н.Й., Гречинська В.С., Стельмах С.П., Гальонка О.А., Андрійчук Т.В. та інші. Всього 85 доповідей.

Так, «Мова творів М. Коцюбинського» починається з невеличкої доповіді М.М. Пилинського під назвою «М. Коцюбинський – найвидатніший стиліст української дожовтневої прози». Автор підмічає, що Коцюбинський зробив величезний внесок у розширення та збагачення української літературної мови, та надає приклади нових або незвичайних для української мови слів та словосполучень, які письменник використовував у своїй творчості. «М. Коцюбинський був “свідомим” стилістом. Звичайно, всі його великі попередники та сучасники використовували мовні засоби “згідно з метою висловлювання і мовною та позамовною ситуацією”, але у свідомому стилістичному редагуванні своїх творів М. Коцюбинський перевершив, мабуть, усіх», – стверджує автор [49, с. 3–4].

До цієї теми належить, наприклад, й доповідь М.Г. Сердюк «М. Коцюбинський про рідну мову», де автор розглядає особисте ставлення письменника до української мови. Коцюбинський відстоював її самостійність серед інших мов, заперечуючи твердження, що українська мова є лише «наречием» великоруського. Захищав письменник й право українського народу мати свій національний театр, й право дітей навчатися рідною мовою. Незважаючи на те, що М. Коцюбинський був інтернаціоналістом, він також був і патріотом, який високо оцінював роль Т. Шевченка, І. Франка,

І. Котляревського, Панаса Мирного, М. Лисенка та ін. у розвитку рідного слова, рідної пісні, піднесенні культури українського народу [49, с. 59–60].

Закінчується ця тема статтею «Період як синтаксико-стилістична одиниця у мові творів М. Коцюбинського», де А.М. Галас з прикладами аналізує речення-періоди у мові письменника. Після чого розпочинається остання тема конференції – «Вивчення творчості М. Коцюбинського». А починається вона саме з доповіді В.А. Гурського «Патріотичне та інтернаціональне виховання молодших школярів у процесі вивчення творчості М. Коцюбинського». Автор розглядає життєвий і творчий шлях, а також твори письменника, наприклад «Харитя» і «Fata morgana», та надає рекомендації щодо кращого й цікавішого їх засвоєння школярами. «Ознайомлення з віхами життя і творчості М. Коцюбинського в поєднанні з вивченням і аналізом програмових творів для дітей значно сприяє емоційній насиченості уроку, активізує пізнавальну діяльність, спонукає до творчого осмислення і власної емоційної оцінки прочитаного, що в значній мірі впливає на ефективність патріотичного та інтернаціонального виховання школярів», – закінчує автор [49, с. 94–96].

Н.Й. Волошина, наприклад, теж розглядає шкільне вивчення творчості Коцюбинського у своїй доповіді «Творча діяльність учнів у процесі вивчення оповідань М. Коцюбинського». Вона стверджує, що твори письменника «дають багатий матеріал для вироблення в учнів почуття мелодики слова, мови, уміння знаходити художню деталь для характеристики образу, події тощо». Автор також подає особливості ефективного та цікавого засвоєння матеріалу та розвитку творчих здібностей школярів на прикладі творів «Маленький грішник» та «Ялинка» [49, с. 107–108].

Закінчується збірник статтею «Людина і природа в етико-філософській концепції М. Коцюбинського». Її автор – Т.В. Андрійчук. «Одне з провідних місць в системі етичних та філософських поглядів М. Коцюбинського посідає проблема взаємодії людини і природи, яка постійно присутня в українській художній літературі», – пишеться в доповіді. Згадує автор й новелу

«Intermezzo», як приклад того, що природа сприймалась письменником як схованка від міської суєтності, джерело наснаги. Проте загалом, «природа, земля, твердить письменник, належить людству “поза всякими програмами і партіями”. Надаючи загальнолюдській цінності природи космічне значення, письменник проводить думку про те, що людина – частка природи, маленька ланка у космічному перебігу подій, у якій існує прагнення до гармонії душі та всесвіту. Така гармонія неможлива при споживацькому ставленні до природи, котре супроводжується духовною деградацією особистості» [49, с. 152–153].

5 років потому, у 1994-му році, Чернігівським музеєм Коцюбинського було випущено «Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження Михайла Коцюбинського». «У збірнику вміщені матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження М.М. Коцюбинського. Розкриваються літературознавчі, мовознавчі, мистецтвознавчі, філософські аспекти творчості митця, вивчення життєвого і творчого шляху письменника у начальних закладах» [21]. Цього разу, упорядником та редактором була О.А. Гальонка, а серед доповідей, яких у збірнику всього 28, можна побачити як імена дослідників минулої конференції, так і нові: Андрійчук Т.В., Бобир О.В., Болтівець С.І., Гальонка О.А., Дорошенко Т.В., Журавльова Н.М., Зеленська Л.І., Іваницька Н.Л., Ковальчук О.Г., Москаленко М.І., Рисак О.О., Чередник Т.П. та інші. Усі статті збірника присвячені різним темам, тому й структура у нього довільна.

Так, починається збірник з доповіді «Художній простір філософської лірики М.М. Коцюбинського», автором якої є Андрійчук Т.В. У ній, автор звертає свою увагу на філософські особливості творчості письменника, його індивідуалізм та психологізм. «Саме у творчості М.М. Коцюбинського емоційно-чуттєвий шар свідомості набрав найяскравішого і глибокого зображення в нашій літературі. Саме через переживання минуле, нинішнє, майбутнє сплітаються в його творах у єдине ціле, ім'я якому – життя». «М. Коцюбинський виступає як майстер, котрий вміє оголяти найбільш приховані

внутрішні катаклізми індивідуального буття, сплітати мереживо з найглибших порухів душі, виявляти таємниці внутрішнього “я”». Все це стверджує автор, вихваляючи філософізм творчості митця. Детально зосереджується стаття й на персонажах його творів, психологічних аспектах їх зображення: «людина у Коцюбинського постає не лише як фактичність, але і як можливість, не як дане, а як шлях до самої себе або навпаки – втрати себе». Звісно, зважаючи на тему доповіді, приділяється увага й філософській ліриці Коцюбинського, наприклад циклу «З глибини». Загалом, «через всю його творчість проходить думка, що людина повинна знаходитись не в центрі світу, а “серед нього”, в ньому самому, повинна прагнути не тільки до оволодіння природою та її підкорення, а й до гармонії та інтимної єдності з нею», – відмічає автор. «Твори письменника – це виплакані на папері болі тонкої натури за людиною та способом її життя. Митець був набагато попереду своїх сучасників у відчутті трагедійності і протиріч як індивідуального людського існування, так і напрямків розвитку цивілізації» [21, с. 1–12].

Продовжується збірник доповіддю «Світ народної духовності в дитячих творах М. Коцюбинського», в якій Бобир О.В. аналізує саме дитячі твори письменника. Автор зауважує: «М. Коцюбинський усвідомлював, що формування духовного світу людини починається з дитинства. Тому в його дитячих творах, навіть у казках для найменших читачів, так багато уваги приділяється менталітету українців». У таких творах письменник акцентував увагу на єдності людей, на почутті взаємодопомоги та атмосфері добра, засуджував розбрат, підступність та жорстокість. «У творах М. Коцюбинського панує культ сім’ї роботящої, хати впорядкованої і охайної», а родинне життя «гармонує з природою», завдяки якій і розкривається багатий внутрішній світ дитини. «У дитячих творах М. Коцюбинського на фоні реалістично змальованого важкого життя українців розкривається багатий духовний світ людей із народу», – підсумовує автор [21, с. 13–16].

Дорошенко Т.В., наприклад, у своїй статті «М. Коцюбинський і народна пісня» розглядає відношення письменника до музики, зокрема народної пісні,

яку для використання в своїй творчості завжди збирав Коцюбинський. «Любов письменника до музики характеризувалася глибоким її розумінням, знанням музичного фольклору, вітчизняної й зарубіжної музики» [21, с. 55–58]. А Журавльова Н.М. у доповіді «Листи М. Коцюбинського – взірць високої мовної культури» звертає увагу на мовні особливості листів письменника. Так, в аналізованих автором листах, мова письменника була багата на різноманітні ввічливі звертання та звертальні формули, формули прохання та формули подяки й вдячності [21, с. 63–68].

Продовжуючи розглядати наукову діяльність Літературно-меморіального музею, варто відзначити, що дуже важливим етапом, таким собі переломним моментом, цієї діяльності був випуск 1996-го року збірника «Наукові записки (випуск перший)». Особливість його полягає в тому, що, хоча в попередніх збірниках й можна було відчутися поступовий відхід наукової діяльності Музею від соціалістичних і радянських навіювань, проте саме в цьому збірнику це вперше оголошується. Свого читача він зустрічає промовою: «За рішенням науково-методичної ради відновлюється видання Наукових записок Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. Саме відновлюється, адже раніше виходили збірники музею – 1939, 1940, 1941, 1962 та інших років. Вони несли цілком відповідне часові ідеологічне навантаження, яке занадто часто викривляло постать і творчість М. Коцюбинського за законами “соціалістичного реалізму”, “пролетарського інтернаціоналізму”, “тегемонії робітничого класу”, тощо. А до деяких тем доступ дослідникам був закритий взагалі. Тому то зараз, в незалежній Україні, є потреба налагодити видання Наукових записок музею М. Коцюбинського, щоб відтворити ту гармонію, пошуковувачем якої все життя був видатний письменник. Скажімо, треба по-новому вивчати теми, що стосуються впливів європейської літератури (особливо, скандинавських) на нашого класика, його взаємин з російськими діячами, ставлення письменника до релігії, потребують досліджень і трагічні долі нащадків. А хрестоматійні навіть “Тіні забутих предків”, “Інтермеццо”,

“Фата моргана” досі залишають Михайла Коцюбинського одним із найзагадковіших українських письменників» [47, с. 2]. Отже, цей збірник пропонує переглянути й по-новому оцінити відомі факти про життя і творчість М.М. Коцюбинського.

У збірникові вперше публікується велике дослідження видатного літературознавця Михайла Возняка, більш ніж через 50 років після його написання. Назва його – «Михайло Коцюбинський в “Літературно-науковому віснику”», та саме з нього і починається збірник. Автор розповідає про місячник «Літературно-науковий вісник», який почав виходити 1898-го року замість двотижневика «Зоря» й двомісячника «Життя і слово», та в якому спочатку не спішив друкувати свої твори М. Коцюбинський. Згадується також «Видавнича спілка», якою завідували члени редакційної колегії «вісника», і яка займала ключову роль у друкуванні творів письменника. Саме творчій взаємодії Коцюбинського з «Видавничою спілкою» та «Літературно-науковим вісником», який також з 1906-го року видавала спілка, й присвячена більша частина дослідження. Автор звертає свою увагу на листування між ними, творчий процес, особливості співпраці, результати спільної діяльності тощо. Загалом, співпраця ця тривала більш ніж 10 років, до самої смерті письменника, а у виданнях «Видавничої спілки» вийшли аж 6 томів писань Коцюбинського. Найбільше ж письменник співпрацював з В. Гнатюком та М. Грушевським, роллю яких був збір творів Коцюбинського для їх подальшого друку. У кінці дослідження автор наводить коментарі, рецензії, статті та враження інших митців щодо творчості видатного українського класика [47, с. 3–61].

Окрім дослідження М. Возняка, у збірнику наявні статті: «Взаємини Михайла Коцюбинського з Володимиром Гнатюком» (М. Мушинка), в якій автор висвітлює дружні та творчі стосунки Коцюбинського з Гнатюком, які тривали понад 15 років і були дуже інтенсивні та плідні, а також дружні контакти їх сімей навіть після смерті митців [47, с. 62–76]; «М.М. Коцюбинський та “Братство тарасівців”» (Ю. Коцюбинський), в якій

тогочасний директор Музею розповідає про історію та діяльність «Братства тарасівців», метою якого була боротьба за національно-культурне відродження українського народу та визволення України з-під великодержавного російського ярма. До цього братства входили й М.М. Коцюбинський та його дружина, Віра Устимівна, разом з багатьма іншими українськими культурними діячами [47, с. 77–87]; «Теоретико-практичні аспекти дозвілєвої діяльності в статті-коментарі Михайла Коцюбинського “Организация общественных развлечений”» (О. Васюта), в якій аналізується стаття письменника, яка являє собою приклад просвітницької літератури щодо вияснення питань організації дозвілля населення та яка може бути віднесена до кращих здобутків вітчизняної культурології кінця XIX ст. [47, с. 88–93]; «М.К. Вороний та М.М. Коцюбинський» (Т. Проніна), що розповідає про стосунки письменників, аналізуючи їх листування та спогади сучасників [47, с. 94–101]; «Хто Ви, отче Волянський?» (В. Гуменюк), де автор звертає увагу на особистість Олекси Волянського, священика у Криворівні, який мав зв'язки з багатьма культурними діячами [47, с. 102–106]; «Іван Франко і фонди Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського» (В. Чепурний), в якій подаються пам'ятки про творчі та особисті стосунки двох видатних українців, що зберігаються в фондах Музею [47, с. 107–110]. Закінчується збірник вперше опублікованою збіркою листів під назвою «Листи Михайла Грушевського до Михайла Коцюбинського», упорядником якої була Л. Зеленська [47, с. 111–146].

Яскравим прикладом співпраці Літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського з іншими культурними закладами вже в незалежній Україні є виданий у 1998-му році Випуск 10 «Літератури та культури Полісся», темою якого була «Творчість М. Коцюбинського та громадсько-культурний і літературний процес у Чернігові кінця XIX – поч. XX ст». Збірник було надруковано за рішенням вченої ради Ніжинського державного педагогічного університету ім. Миколи Гоголя, а його відповідальним редактором і упорядником був проф. Г.В. Самойленко. В ньому

писалося: «Книга присвячена творчості М. Коцюбинського, його зв'язкам з різними діячами культури, зокрема Б. Грінченком, В. Самійленком, М. Вороним, Г. Коваленком, М. Жуком, М. Чернявським та іншими, а також основним тенденціям культурно-мистецького та літературного життя в Чернігові у кінці XIX – поч. XX ст» [33, с. 4]. Свої доповіді до збірника надали Самойленко Г.В., Коцюбинський Ю.Р., Зеленська Л.І., Єрмоленко О.І., Андрійчук Т.В., Сердюк П.О., Ковальчук О.Г., Бойко Н.І., Коваленко В.Г., Хоменко Ю.М. та інші. Всього 24 праці.

Зеленська Л.І., наприклад, у своїй доповіді «М.М. Коцюбинський і Ганна Барвінок» розглядає взаємини письменника з видатними культурними діячами України, серед яких була і Ганна Барвінок. Для написання своєї статті автор аналізує листи, що зберігаються в фондах Музею, зокрема листи самої Ганни. Приділяється увага й присвяченому П. Кулішеві альманаху «Дубове листя», у виданні якого Коцюбинський брав активну участь. У кінці доповіді надається список актуальних до теми музейних предметів, що входять до фонду Чернігівського музею Коцюбинського [33, с. 84–92].

Єрмоленко О.І. у роботі «М. Коцюбинський і національна освіта» вивчає меморіальну бібліотеку Музею. «М. Коцюбинський ратував за українську мову, українське слово, національну школу. Підтвердженням цьому є бібліотека М. Коцюбинського, в якій знаходиться чимало книг з питань національної школи, в яких зроблені помітки та підкреслення, які говорять про інтереси письменника і його розуміння питань освіти, про його світоглядні позиції», – пише автор. Далі в доповіді розглядаються саме ці книги, статті та помітки письменника в них [33, с. 95–100].

Сердюк П.О. аналізує відому новелу Коцюбинського в етюді «До поетики “Intermezzo”». Автор підкреслює сюжетну дію твору, ідею, його зміст та форму, стверджує, що «новела увібрала риси всіх трьох літературних родів: епосу, лірики і драми». Враховуються також історичні умови написання цієї новели. Особливо вихваляє автор художню уяву та поетичну образність, які притаманні «Intermezzo». А закінчується етюд аналізом головного героя –

сонцепоклонника, «людини багатії душі, сповненої співчуття до пригноблених» [33, с. 115–118].

Бойко Н.І. ж у статті «Експресивна лексика як засіб створення пейзажного живопису у творах М. Коцюбинського» зосереджується на літературній мові письменника, якого називає найвидатнішим стилістом як української, так і світової літератури протягом десятиліть. «Пейзаж у творах М. Коцюбинського тісно пов'язаний з психологічним станом героїв за принципом паралелізму чи контрасту, він допомагає передати авторське ставлення до описуваних подій, соціально-філософські роздуми митця», – стверджує автор. «Аналіз мови творів М. Коцюбинського свідчить, що у змалюванні картин природи важлива роль належить експресивній лексиці, за допомогою якої передано естетичне, емоційно-експресивне, морально-психологічне сприйняття природи людиною» [33, с. 162–165].

16–17 вересня 2009 року в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М. Коцюбинського відбулась науково-практична конференція «Феномен Михайла Коцюбинського у художніх вимірах українства», яка була присвячена 145-річчю від дня народження письменника. Її результатом став черговий збірник матеріалів, проте цього разу його не вийшло надрукувати, а тому збірник зберігається в електронному вигляді на офіційному сайті Музею. В цьому збірнику було представлено праці Андрійчук Т.В., Волошиної Н.Й., Дзюби Т.А., Журавльової Н.М., Коцюбинської Н.М., Лілік О., Лободи Л.В., Москаленко М.І., Проніної Т.О., Хоменка І.А. та інших дослідників. Всього 28 публікацій.

Волошина Н.Й., наприклад, у своїй роботі «Краса людських взаємин у творах М.М. Коцюбинського» зосереджується на творчості письменника. Вона розглядає саме стосунки між персонажами його творів, як зрозуміло із назви статті. Стверджує, що творчості письменника притаманна «сонячна краса, яка струменить золотим промінням з його слова, тривожить душу, зігріває серце і кожного разу під час перечитування його творів дозволяє робити нові відкриття». Проявляється це також і у людських взаєминах, про які писав

Коцюбинський. Їм притаманна доброта, ніжність, любов, повага до інших, возвеличення краси праці та краси взаємин у родині, повчальність та почуття власної відповідальності. Дослідниця також проводить паралель між доброзичливими стосунками у житті письменника та його творчості. «Отож, все наше людське життя побудоване на простих людських відносинах», – підсумовує вона [40, с. 6–8].

Дзюба Т.А. звертає свою увагу на вплив творчості Михайла Коцюбинського на українську культуру у праці «Естетизм М. Коцюбинського як чинник формування культурної ідентичності українців». Вона вказує на зближеність публіцистики й літератури в тогочасній Україні. Аналізує думки митців того часу з приводу літератури, її течії та напрямки. Цитує Коцюбинського, котрий хотів видавати твори, переважно з життя тогочасної інтелігенції, а також на теми соціальні, психологічні, історичні та ін., а не лише про сільський побут, як це було раніше. Такі ідеї були двояко сприйняті сучасниками письменника. «М. Коцюбинський не належав до теоретиків модернізму, однак у його епістолярії, не офіційному, приватному дискурсі, заторкується проблема нового естетичного простору. Постає вона, віддзеркаливши в собі усі особливості становлення модернізму в українському письменстві – перехідний характер, двоїстість, нерадикальність, неяскраво виявлений конфлікт між старим та новим, прагнення синтезувати нове з наявним традиційним», – стверджує дослідниця. І хоча як перекладач та упорядник альманахів, М. Коцюбинський не виконав вповні «місії» модернізації літератури, його новаторство виявилось, насамперед, у прозі, яка залишається актуальною і сьогодні [40, с. 28–31].

А у своїй статті «Творчість і біографія Михайла Михайловича Коцюбинського з позицій соціальної комунікації» Хоменко І.А. розглядає особистість письменника та його творчість у соціокультурному контексті. Він підкреслює: «Митець працює не у вакуумі, час – впливає на нього так само, як і він – моделює і віддзеркалює час у своїх творах». Одержавши чимало відомостей про обставини написання творів Коцюбинського і застосувавши до

його текстів різні методи літературознавчих досліджень, автор прагне на підставі одержаних у такий спосіб даних дати відповідь на питання: наскільки адекватно сприймається сьогодні масовим читачем написане М.М. Коцюбинським? Дослідник розмірковує й над моделями стереотипізованого сприйняття творів класика, через які у суспільстві відсутній інтерес до його спадщини, та створює антистереотипну модель популяризації творчості та обставин життя Михайла Коцюбинського, яку було втілено у формі радіомовного твору, а саме драматичну мініатюру Володимира Фоменка та Іллі Хоменка «Шлях митця» [40, с. 108–111].

Слід відзначити також випуск найповнішої на той час біографії Михайла Михайловича Коцюбинського, який відбувся наступним роком, у 2010-му. Книга мала назву «Михайло Коцюбинський (1864–1913). Життя та творчість», а її авторами були Єрмоленко О.І. та Коцюбинська Н.М., редактором – Коцюбинський І.Ю. Ця біографія налічувала як вже відомі факти з життя письменника, так і нові важливі деталі. У передмові писалося, що «пропонована робота є спробою подати життєвий і творчий шлях М. Коцюбинського об'єктивно, відкрити деякі замовчувані сторінки життя (“Братство тарасівців”); творчості (імпресіонізм, символізм); по-новому оцінити зв'язки його з побратимами по перу» [12, с. 3]. Звісно, в роботі використовувались матеріали фондів Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського, листування, неопубліковані раніше відомості. Основний зміст біографії було поділено за розділами, назва яким: «Дитячий вік мій... пройшов у м. Вінниці»; «У самому серці Бесарабії»; «Я так обтяжений всякою службовою роботою»; «Творчість кипить у мені»; «Попросту не дають жити “Просвіті”»; «Як бджола, збираю мед з Капрі»; «Переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат»; «Ave mare...». А закінчується книга добіркою фото Коцюбинського, його родини та друзів.

«Всеукраїнська науково-практична конференція: “Михайло Коцюбинський: погляд з XXI століття”, присвячена 150-річчю від дня

народження письменника-сонцелюба, відбулася в Чернігові 18–19 вересня 2014 р.», – як писалося в збірнику матеріалів цієї самої конференції. Вона була досить великою, а тому й збірник налічував майже 400 сторінок. «В роботі конференції взяли участь 84 чоловіки: викладачі вузів Чернігова, Києва, Чернівців, Рівного, Тернополя, Кам'янця-Подільського, Запоріжжя, Слов'янська, музейні працівники, учителі Чернігівської, Кіровоградської, Хмельницької, Вінницької областей, студенти старших курсів Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Обговорювалися літературознавчі, мовознавчі, мистецтвознавчі, філософські аспекти творчості митця, вивчення життєвого та творчого шляху письменника у навчальних закладах. Особливу увагу звертали науковці на властивість стилю та мови творів М. Коцюбинського» [35, с. 2]. Свої доповіді до конференції надали Андрійчук Т.В., Бойко Н., Буденний В.Й., Гейда О.С., Єрмоленко О.І., Жижченко Л.Б., Зінченко С., Казимір В.А., Коваленко Б.О., Коцюбинська Н.М., Мовчан В., Москаленко М.І., Насінник Т., Проніна Т.О., Самойленко Г.В. та інші.

Наводячи приклад, можна розглянути статтю «“Дорогою ціною” М. Коцюбинського в світлі сьогодення (поетично-асоціативне бачення)», автором якої був Буденний В.Й. Дослідник розповідає, що творчість Коцюбинського займає особливе місце в його житті та проводить невеличкий аналіз оповідання «Дорогою ціною», яке, на його думку, за жанром є міні-романом. «Актуальність цього твору в наші дні очевидна: потяг до волі, захист її навіть ціною життя від зовнішніх і внутрішніх ворогів – домінуюча життєва лінія переважної більшості українців сьогодення», – стверджує автор. Саме «проблема волі боліла М.М. Коцюбинському і як митцю, і як громадянину» [35, с. 61–65].

Гейда О.С. в доповіді «“Суботи у М.М. Коцюбинського” у творчому шляху їх відвідувачів» звертає свою увагу на вплив педагогічного таланту та особистості Михайла Коцюбинського на обрання життєвого шляху вихованцями знаменитих «субот», пізніше «понеділків у Коцюбинського».

Автор розглядає історію реалізації та проведення таких літературних вечорів письменника, а також спогади їх відвідувачів, серед яких було багато як тогочасних, так і майбутніх культурних діячів [35, с. 87–93].

У статті «Художнє двосвіття в повісті “Тіні забутих предків” М. Коцюбинського» Жижченко Л.Б. зосереджується на літературознавчому феномені двосвіття, наявному у творі письменника. «Двосвіття в М. Коцюбинського задекларовано як бінарність світу, реального та ірреального, матеріального та духовного, потворного (земного) та ідеального (природного й істинного)», – стверджує вона. «У повісті “Тіні забутих предків” актуалізовано конфлікт людини, передусім, із ворожим для неї світом», а основна проблема твору – «не спроможність поетичної душі пристосуватися до брутальності прагматичного світу» [35, с. 121–125].

Т. Насінник у доповіді «Танатологічні мотиви в художньому світі модернізму (на прикладі прозових творів М. Коцюбинського)» висвітлює зміну ставлення до теми смерті в культурі модернізму. Саме звернення письменника до цієї теми і розглядає автор. Загалом «у творчості М. Коцюбинського категорії кохання-смерті набули реальних обрисів. Мотив у творчості митця полягає у використанні характерного для модерністської літератури розмежування матеріальної і духовної сутності людини. У письменника типологічно поєднувались повага до міцї людського інтелекту і відчуття його трагічного безсилля, захоплення людиною-творцем та інтерес до патологічних станів людської психіки» [35, с. 289–292].

Варто також відзначити, що в Музеї зберігається й «Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції 18–19 вересня 2014 р». Ця невеличка книжечка налічує розклад конференції, місце її проведення та список учасників з темами їх доповідей. З неї дізнаємось, що конференція поділялась на пленарне засідання та секційні засідання. Відбулись тоді й концерт капели бандуристів імені О. Вересая, круглий стіл на тему «Синкретичний характер художнього мислення М. Коцюбинського», вистава

театральної студії «Джерело» «Драматичний етюд “Лялечка” за однойменним твором М. Коцюбинського» та навіть екскурсія по місту [36].

З моменту видання останнього бібліографічного покажчика пройшло вже достатньо часу, бібліотека поповнилась ще більшою кількістю матеріалів, а тому в 2015-му році для широкого кола читачів Музеєм було випущено короткий опис «Меморіальна бібліотека Михайла Коцюбинського». «У виданні подається короткий опис меморіальної бібліотеки Михайла Коцюбинського, яка зберігається у фондах музею. Серед видань – як ті, що належали особисто письменнику, так і членам його родини. Багато книг – подарунків різних літераторів особисто М. Коцюбинському з дарчими написами» [42, с. 2]. Упорядниками цього опису були Коцюбинська Н.М., Єрмоленко О.І., Федько К.А., Суспа Н.В. та саме з їх слова і починається книга. У розділі «Від упорядників» зазначається: «Меморіальна бібліотека Михайла Коцюбинського налічує 1547 одиниць зберігання і включає в себе книги, журнали, газети, альманахи, літературні та нотні збірники, які належали письменнику та його родині» [42, с. 3]. Окрім цього розділу, у книзі наявні стаття М. Москаленко «Бібліотека, як творче джерело таланту М. Коцюбинського», в якій автор розповідає про бібліотеку талановитого митця, його творчість та любов до читання, стосунки з тогочасними культурними діячами, заперечує атеїзм Коцюбинського та його сучасників; опис меморіальної бібліотеки (основний зміст книги, в якому перелічуються наявні в бібліотеці матеріали); іменний покажчик та покажчик періодичних видань та альманахів.

Біографії вже не Михайла Коцюбинського, а його онука Юлія Коцюбинського, присвячена книга «Шрами на серці». Вона вийшла 2016-го року та розповідала про тяжкий життєвий шлях онука видатного письменника. «“Шрами на серці” – це особливий твір, це плач душі внука Михайла Коцюбинського Юлія Романовича Коцюбинського, на долю якого випали тяжкі поневіряння. Він – син репресованого з усіма наслідками, які з цього страшного слова витікають. Щоб врятувати сина, мама дає йому своє дівоче

прізвище, але при вимушеній розлуці наказує хлопчику ніколи не забувати, але нікому й не говорити, що він – Коцюбинський, внук письменника. Та цього замало. На голову Юри (так усі звали Юлія) звалюється війна, а отже евакуація під свист куль і снарядів, розриви бомб і смерть навколо, тяжке поранення, довгі роки в дитячих будинках. Розповідь перейнята щирістю, добротою, любов'ю до людей, до друзів. Довго і важко писалися “Шрами на серці”, багато сил та енергії відібрали вони в автора, якого вже немає серед нас», – пишеться на початку книги [27, с. 2]. А в передньому слові зазначається: «враховуючи значну роль Юлія Коцюбинського в розбудові музейної справи та великий його особистий внесок у розвиток української культури на Чернігівщині в другій половині минулого століття, ми видаємо ці спогади на пошанування онука Великого Сонцепоклонника» [27, с. 3]. Загалом, книга поділена на дві частини – спогади самого Юлія Коцюбинського та спогади сучасників про нього.

Одним із найсучасніших збірників Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського є збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Художній світ прози Михайла Коцюбинського», присвяченої 155-річчю від дня народження письменника. Ця конференція відбулась в Чернігові 19–20 вересня 2019 року, проте збірник видали у наступному році, 2020-му. «В роботі конференції взяли участь науковці з Чернігова, Києва, Слов'янська, Запоріжжя, Львова, викладачі та студенти Національного університету “Чернігівський колегіум”, музейні співробітники, науковці Чернігівського інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К. Ушинського, педагоги. Обговорювалися літературознавчі, мовознавчі, мистецтвознавчі, філософські аспекти творчості митця, вивчення життєвого та творчого шляху письменника у навчальних закладах. Особливу увагу звертали науковці на властивості стилю та мови творів М. Коцюбинського» [62, с. 2]. Свої доповіді надали Баран Г., Вакула М., Гальонка О., Дмитренко К., Іваницька С., Коцюбинська Н., Матюшкіна Т., Москаленко М., Хомич Т. та інші. Всього 20 доповідей.

Так, Вакула М. в доповіді «Критичні розмисли над життям інтелігенції порубіжжя століть у нарисі “Организация общественных развлечений” М. Коцюбинського» по-новому розглядає знамениту статтю письменника. Підсумовуючи, автор стверджує: «Михайло Михайлович був не тільки видатним письменником, а й громадським діячем, який хотів зміни суспільства на хвилях пореформених ідей кінця 19 ст. Головна ідея самоосвіти людини – потрібно черпати не в одних бібліотеках і аудиторіях, а й в спогляданні природи, у знайомстві з пам'ятками мистецтва, у розумній організації громадських розваг, у живій громадській діяльності» [62, с. 16–21].

Коцюбинська Н., наприклад, у доповіді «Творчі взаємини М. Коцюбинського і М. Лисенка» висвітлює творчість відомого композитора та його стосунки з Коцюбинським. «Їх поєднувала спільна праця на ниві розвитку української культури», – стверджує вона. Автор звертає увагу на особливості знайомства, дружби та спільної діяльності двох українських митців. «Всього на кілька місяців пережив свого товариша Михайло Михайлович. Та їхня дружба лишилась навіки в історії нашої культури» [62, с. 104–108].

А Хомич Т. в доповіді «Узаємодія літературної й діалектної мови в художній мовотворчості Михайла Коцюбинського» актуалізує саме мовлення письменника. «Мова художніх творів митця – зразок для наслідування, який важко переоцінити», – пише дослідниця. Вона також згадує інші дослідження, об'єктом яких була мова творів письменника, та проводить власний аналіз використання ним діалектизмів. «Якщо коротко репрезентувати оцінку досягнень мовотворчості М. Коцюбинського, можна потвердити, що вона є вершиною української прози кінця XIX – початку XX ст., видатним явищем у розвитку української літературної мови в цілому, що підняла її на вищий ступінь якості, розширила її структурно-стилістичні й конкретні художні та науково-публіцистичні засоби виразу в галузі лексики, фразеології, синтаксису». А сам класик «протягом усього творчого життя вищав як лінгвостиліст, унормовувач, плекальник української мови» [62, с. 190–197].

Окремого згадування заслуговують величезні збірники листів у декількох томах «Листи до Михайла Коцюбинського»(4 томи) та «Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага»(3 томи). «Листи до Михайла Коцюбинського» Музей випускав з 2002 по 2007 роки. «У виданні подаються листи до Михайла Коцюбинського різних осіб – його сучасників. Серед кореспондентів: друзі юнацьких літ, члени “Братства тарасівців”: Віталій Боровик, Іван Липа, Валеріан Боржковський, Борис Грінченко; видавці творів М. Коцюбинського: Володимир Гнатюк, Володимир Дурдуківський, Павло Лаврів; товариші по перу: Володимир Самійленко, Микола Вороний, Михайло Грушевський, Іван Франко, Ольга Кобилянська, Андрій Чайківський, Богдан Лепкий тощо. Листи, що довгий час лежали у фондосховищах, містять великий і цікавий матеріал для дослідження літературного процесу в Україні. Подаються за автографами, листи М. Горького – за фотокопіями. Більшість листів публікується вперше» [32, с. 2]. Тоді як «Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага» є відносно новими, вони випускаються з 2019-го року. «Листи, більшість із яких ми вперше подаємо у цій книзі, йшли до свого читача понад 100 років. У них – частина життя письменниці та дружини Пантелеймона Куліша Ганни Барвінок. Творчі й видавничі плани, думки, тривоги, деталі побуту більш ніж за 70 літ. І головне – спогади про Пантелеймона Олександровича. Кожен лист дихає ним. Як і все життя – шлюбне і після смерті чоловіка – натхнення ним. Це Куліш спрямував Олександрю Михайлівну на творчий шлях. На нього, як на “сяєво”, дивилася, його обожнювала, йому присвятила своє життя ця проста, вихована у старосвітських традиціях, жінка. Кореспонденції до Шрага, писані 14 років, збереглися найбільш повно. Нині основний масив їх (понад 400) зосереджено у Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М.М. Коцюбинського, а листи-відповіді Іллі Людвиговича – в Чернігівському обласному історичному музеї ім. В. Тарновського», – пишеться у першому томі [31, с. 3]. Останній четвертий том циклу повинен вийти саме у цьому році, 2025-му.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського насамперед є науковою установою, головний напрямок якої – видавнича діяльність. А всі переглянуті в розділі приклади наукової діяльності – лише частина від її загальної кількості. Як бачимо, наукова діяльність в Музеї є досить різнобічною. Хоча видавнича діяльність і є найвиразнішою, нею Музей не обмежується, а тому проводяться різні конференції, заходи, круглі столи тощо.

Науковою діяльністю Чернігівський музей Коцюбинського займається від початку свого заснування. Вона завжди залишалась пріоритетною та актуальною, а багаторічні її результати говорять самі за себе. Так, за свою майже вікову історію Музей видав багато різноманітних книжок, збірників, покажчиків тощо.

У цій діяльності можна також простежити впливи певних епох та відповідні їм зміни. У радянські часи, наприклад, творчість та життєвий шлях Михайла Коцюбинського інтерпретувались під впливом марксистсько-ленінських ідей, його вважали прихильником соціалізму, а тому подібні ідеї відбилися і в тогочасних дослідженнях. У часи ж незалежної України факти із життя письменника почали розглядати по-іншому, надаючи їм більш націоналістичного забарвлення. В цей же час почалися висвітлюватися раніше замовчувані епізоди з життя українського класика.

Проте, як би не змінювались погляди, завдання Літературно-меморіального музею завжди було одне й те саме – популяризація та висвітлення культурної спадщини Михайла Коцюбинського. Навіть зараз, незважаючи на складні часи, Музей займається саме цим.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Музеї є одними з найважливіших культурних закладів. Саме вони слугують таким собі мостом між минулим та сучасним, даючи змогу всім охочим доторкнутися до культурної спадщини. При цьому вони зберігають цю спадщину і для майбутніх поколінь. Тому не дивно, що у своїй діяльності музеї пов'язані з наукою. Саме наукова діяльність музеїв є основою збереження, вивчення та популяризації культурної спадщини людства. Вона поєднує теоретичні засади науки з практичними аспектами музейної роботи. Така діяльність притаманна й літературно-меморіальним музеям, котрі зосереджуються на вивченні та збереженні спадщини певних культурних діячів.

Дослідженням музейної діяльності займаються Банах В.М., Вербицька П.В., Багрій О.А., Гайдай О.М., Довгалюк І.Г., Салата О.О., Олійник В.Д., Кислюк К.В., Сошніков А.О., Зосімович О.Ю. та інші. Музейна діяльність також регулюється як місцевими, так і міжнародними законами. Наприклад, в Україні таку діяльність регулює Закон України «Про музеї та музейну справу», який і визначає її особливості в країні. Згідно із цим Законом у музеях здійснюється комплектування фондів, експозиційна робота, реставрація, наукові дослідження, комунікація з аудиторією та ін. А в міжнародному середовищі музеї координують організації на кшталт ICOM чи Europa Nostra.

Сучасне музейництво пройшло багатовікову історію. Можна стверджувати, що музеї, – у звичайному розумінні, – походять від античних мусейонів, середньовічних храмів-сховищ, колекціонування епохи Відродження та публічних музеїв Просвітництва. Лише у XIX–XX століттях вони остаточно набули тих рис, які притаманні сучасним музеям. Вони стали символами національної ідентичності. У XXI столітті діяльність музеїв змінилася під впливом цифрових технологій, які сьогодні використовують у всіх сферах музейної діяльності.

Загалом же в сучасному контексті музейна діяльність трансформується під впливом цифровізації та глобалізації. Різні інновації, наприклад

мультимедіа, віртуальні тури, доповнюють реальність та програмне забезпечення для обліку фондів, полегшують роботу музеїв, а також роблять їх більш доступними та цікавими. Важливим складником сучасної музейної діяльності є й медійна діяльність, або ж співпраця з медіа. Комунікація через медіа та мережу Інтернет відчутно підвищує зацікавленість аудиторії та відвідуваність музеїв.

Україна, будучи багатою на культурну спадщину країною, теж має свою розвинуту музейну справу, яка не відстає від сучасних світових тенденцій. Проте така діяльність для країни є відносно новою, переповненою різними перешкодами в різні історичні періоди. Такі перешкоди не припиняються і сьогодні. Незважаючи на це, музейна мережа в Україні налічує понад 576 закладів.

Одним із таких закладів – Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського. Він є комунальним науково-меморіальним, науково-дослідним та культурно-освітнім закладом, створеним для вивчення, збирання, збереження, використання, популяризації і пропаганди творчої спадщини класика української літератури Михайла Коцюбинського та його видатних сучасників з науковою, культурною і освітньою метою. Музей сприяє відродженню національної культури, освіти та науки, здійснює науково-дослідну й культурно-освітню діяльність, комплектування музейного зібрання, науково-фондову, науково-експозиційну, науково-методичну, видавничу, виставкову роботу тощо. Уже із самого моменту свого заснування Чернігівський музей Коцюбинського згуртовує навколо себе творчий потенціал Чернігівщини, організовуючи різноманітні екскурсії, виставки, заходи, науково-практичні конференції, літературні читання, круглі столи та ін.

Часто діяльність Чернігівського музею Коцюбинського стає об'єктом уваги місцевих та національних медіа, взаємодія з якими почалася ще в радянські часи, коли музейні заходи висвітлювалися ще тільки в традиційних медіа. Проте зараз, в епоху цифрових технологій, відбувся справжній розквіт

медійної діяльності Музею. Так, сьогодні Музей Коцюбинського не тільки залюбки співпрацює з медіа, а й сам комунікує зі своєю аудиторією через мережу Інтернет.

Однак перш за все Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського є науковою інституцією. Наукова діяльність Музею почалася із самого заснування, коли створювалася наукова концепція музейної експозиції. Проте із часом головним напрямком наукової діяльності стала видавнича діяльність. Вона є досить різнобічною. За свою майже вікову історію Музей видав багато різноманітних наукових збірників, покажчиків, статей, монографій, каталогів, біографічних матеріалів тощо. А різні конференції, заходи та круглі столи, які проводять у Музеї, лише сприяють такій діяльності.

Історія видавничої справи Чернігівського музею Коцюбинського є досить потужною, тому багато дослідників до неї залучено. Серед них – Коцюбинська І.М., Лисенко О.М., Франко Т.І., Калениченко Н.Л., Ковальчук О.Г., Білецький Ф.М., Охріменко О.М., Журавльова Н.М., Бобир О.В., Єрмоленко О.І., Пилинський М.М., Варава Н.В., Волошина Н.Й., Гальонка О.А., Андрійчук Т.В., Коцюбинська Н.М., Москаленко М.І., Самойленко Г.В. та інші. У видавничій діяльності Музею можна простежити як навіювання певних епох, так і їх зміни. У радянські часи, наприклад, творчість та життєвий шлях Коцюбинського розглядалися під впливом марксистсько-ленінських ідей, вважаючи його прихильником соціалізму, а тому подібні ідеї і відбилися в тогочасних дослідженнях. Проте в часи незалежної України факти із життя письменника почали досліджувати по-іншому, надаючи їм національного забарвлення. Водночас почали висвітлюватись раніше замовчувані епізоди з життя українського класика. Як би не змінювались погляди та діяльність Музею, його місією завжди залишалась популяризація та висвітлення культурної спадщини Михайла Коцюбинського.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Багрій О.А. Інформаційно-технологічні інструменти цифровізації комунікаційної діяльності сучасних музеїв: кваліфікаційна робота / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль, 2020. 92 с.
2. Бажан Н.Н. М. М. Коцюбинський – журналіст и літературний критик. практика : автореф. дис. канд. філол. наук : Львів, 1977. 24 с.
3. Балабко О. Скарб родини Коцюбинських. *Вісті*. 2007. 30 серпня.
4. Банах В.М. Музейні інновації та інтерактивність у теорії та практиці музейної справи. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 3, No. 1, 2016. С. 1–5.
5. Бровченко С. Публічна інформація: доступ та обмеження. *Фінансовий контроль*. №7 (150) 2018. С. 33–40.
6. Вербицька П.В. Музейна комунікація в умовах викликів глобалізації. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 3, No. 1, 2016. С. 21–24.
7. Гайдай О.М. Музеєзнавство : навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 212 с.
8. Головна сторінка / Офіційний сайт Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського / Електронний ресурс: <https://kotsubinsky.org/> (дата звернення 14.05.2025).
9. Довгалюк І.Г. Зарубіжний досвід упровадження меморіальної діяльності. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 1 (44). С. 320–326.
10. Дудко В. У гості до Коцюбинського. *Молодь України*. 1983. 30 жовтня.
11. Єрмоленко М. Весь серед своїх героїв. *Деснянська правда*. 1983. 10 травня.
12. Єрмоленко О.І., Коцюбинська Н.М. Михайло Коцюбинський (1864–1913): Життя та творчість. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2010. 104 с.
13. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Дата оновлення: 08.08.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 16.08.2025).

14. Про медіа : Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 16.08.2025).
15. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР. Дата оновлення: 10.08.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.08.2025).
16. Про науково-технічну інформацію : Закон України від 25.06.1993 р. № 3322-ХІІ. Дата оновлення: 19.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3322-12#Text> (дата звернення: 17.08.2025).
17. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text> (дата звернення: 03.08.2025).
18. Збірник 2 / упоряд. Х.М. Коцюбинський. Чернігів : Музей М. Коцюбинського, 1940.
19. Збірник I : До 75-річчя з дня народження М.М. Коцюбинського : Видання друге, доповнене / упоряд. Х.М. Коцюбинський. Чернігів : Музей М. Коцюбинського, 1941.
20. Збірник №1 : До 75-річчя з дня народження М.М. Коцюбинського / за ред. М. Хазана. Чернігів : Музей М. Коцюбинського, 1939. 45 с.
21. Збірник матеріалів науково-практичної конференції, присвяченої 130-річчю з дня народження Михайла Коцюбинського / упоряд. О.А. Гальонка. Чернігів, 1994. 169 с.
22. Зосімович О.Ю. Правове регулювання діяльності музеїв в Україні. Житомир, Україна. С. 186–189. / Електронний ресурс: <https://eprints.zu.edu.ua/22067/1/zosimovych.pdf> (дата звернення: 11.08.2025).
23. Історія музею / Офіційний сайт Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського / Електронний ресурс: <https://kotsubinsky.org/index/0-2> (дата звернення: 25.09.2025).

24. Канал Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у мережі «YouTube» / Електронний ресурс: <https://www.youtube.com/@kotsyubinskymuseum7800> (дата звернення: 11.11.2025).
25. Кислюк К.В. Трансформації меморіального простору і меморіальних практик в Україні періоду незалежності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 2. С. 3–7.
26. Ковальчук Є. Музей у сучасному світі: розробка наукової концепції. *Волинський музейний вісник*. 2012. Вип. 3. С. 17–22.
27. Коцюбинський Ю.Р. Шрами на серці. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 304 с.
28. Коцюбинський. Збірка праць тематичного студентського наукового гуртка по вивченню творчості М. М. Коцюбинського / за ред. А.В. Недзвідського. Одеса : Одеський державний університет ім. І. І. Мечникова, 1961. 135 с.
29. Крук О. Участь громадськості у розвитку українського музейництва 1960-х – 1980-х роках. *Краєзнавство*. 2008. 1–4. С. 128–137.
30. Лисиця Ю. Його музей відвідую щороку. *Колгоспна правда*. 1963. 22 квітня.
31. Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага : у 4 т. Т. 1 / упоряд. і ред. Г. Степанець. Чернігів : Музей М. Коцюбинського, 2019. 443 с.
32. Листи до Михайла Коцюбинського : у 4 т. Т. I : Айхельбергер-Гнатюк / упоряд. В. Мазний. Київ : Українські пропілеї, 2002. 367 с.
33. Література та культура Полісся. Випуск 10. Творчість М. Коцюбинського та громадсько-культурний і літературний процес у Чернігові кінця ХІХ– поч. ХХ ст. / Відповід. ред. і упорядник Г. В. Самойленко. Ніжин: ТОВ “Наука-сервіс”, 1998. 220 с.
34. Літературно-меморіальний музей М.М.Коцюбинського. Провідник / Чернігів : Комітет в справах культурно-освітніх установ УРСР, 1948. 77 с.

35. М. Коцюбинський: погляд з ХХІ століття : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Михайла Коцюбинського. Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2014. 396 с.
36. М. Коцюбинський: погляд з ХХІ століття : Програма Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Михайла Коцюбинського. Чернігів : Музей М. Коцюбинського, 2014.
37. М.М. Коцюбинський. Збірник 4 : До 25-річчя Чернігівського музею М.М. Коцюбинського. Київ : Київське обласне книжково-газетне видавництво, 1960. 79 с.
38. М.М. Коцюбинський. Збірник 5 : Матеріали Першої наукової конференції пам'яті М. М. Коцюбинського. Київ : Київське обласне книжково-газетне видавництво, 1962.
39. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. *Краєзнавство*. 2013. Вип. 3. С. 75–84.
40. Матеріали науково-практичної конференції «Феномен Михайла Коцюбинського у художніх вимірах українства», що відбулася в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику М.Коцюбинського 16–17 вересня 2009 р. до 145-річчя від дня народження М.Коцюбинського. 111 с. / Електронний ресурс: https://kotsubinsky.org/load/naukovi_materiali/materiali_naukovo_praktichnoji_konferenciji_fenomen_mikhajla_kocjubinskogo_u_khudozhnikh_vimirakh_ukrajinstva/3-1-0-10 (дата звернення: 19.02.2025).
41. Меленчук О. У місті великого Сонцелюба. *Буковина*. 2014. 28 листопада.
42. Меморіальна бібліотека М. Коцюбинського. Короткий опис / упоряд. Коцюбинська Н.М., Єрмоленко О.І., Федько К.А., Суспа Н.В. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 336 с.
43. Мина Ж.В., Кокор Л.Б. Популяризація пам'яток історії та культури органами місцевого самоврядування із застосуванням сучасних інформаційно-реklamних засобів. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 3, No. 1, 2016. С. 79–86.

44. Михайло Коцюбинський. Бібліографічний покажчик 1964–1988 / упоряд: М.О. Мороз. Чернігів : Музей М. Коцюбинського, 1989. 262 с.
45. Муравська С. Особливості функціонування меморіальних музеїв. Меморіальні музеї сьогодні: специфіка фондової, експозиційної та виставкової роботи. 2016. / Електронний ресурс: <https://photo-lviv.in.ua/osoblyvosti-funktsionuvannya-memorialnyh-muzejiv-pohlyad-svitlany-muravskoji-video/> (дата звернення: 14.08.2025).
46. Наукова діяльність. *Вікіпедія* / Електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Наукова_діяльність (дата звернення: 03.08.2025).
47. Наукові записки : Випуск перший / упоряд. В.Ф. Чепурний. Чернігів : Редакційно-видавничий комплекс «Деснянська правда», 1996. 146 с.
48. Обласна науково-методична конференція, присвячена 125-річчю з дня народження М.М.Коцюбинського / Тези доповідей / Частина I / ред. кол.: Кузнецов Ю.Б., Бобир О.В., Журавльова Н.М., Гальонка О.А., Єрмоленко О.І., Ілляшенко Е.М. Чернігів, 1989. 143 с.
49. Обласна науково-методична конференція, присвячена 125-річчю з дня народження М.М.Коцюбинського / Тези доповідей / Частина II / ред. кол.: Кузнецов Ю.Б., Бобир О.В., Журавльова Н.М., Гальонка О.А., Єрмоленко О.І., Ілляшенко Е.М. Чернігів, 1989. 153 с.
50. Олійник В.Д. Музейна справа як напрям екскурсійної діяльності. *Економіка та суспільство*. Вип. 73. 2025. / Електронний ресурс: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5939/5878> (дата звернення: 15.08.2025).
51. Павлович П. Слідами Михайла Коцюбинського : Ілюстрований збірник. Авгсбург : Видавництво “Брама Софії”, 1946. 64 с.
52. Панас Н.Б. Музеї ХХІ століття в умовах глобалізації: нові смисли, виклики та тенденції. *Historical and Cultural Studies*. Vol. 3, No. 1, 2016. С. 93–96.
53. Положення про обласну премію імені М.Коцюбинського / Додаток до рішення п’ятнадцятої сесії обласної ради сьомого скликання 04 жовтня 2018

року №14-15/VII / Електронний ресурс: <https://kotsubinsky.org/index/0-9> (дата звернення: 05.10.2025).

54. Положення про Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М.М. Коцюбинського : Нова редакція від 15.12.2016 р. № 153. 2016. 14 с. / Електронний ресурс: https://kotsubinsky.org/files/polozhennja_museum.pdf (дата звернення: 27.09.2025).

55. Про музей / Офіційний сайт Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського / Електронний ресурс: <https://kotsubinsky.org/index/0-8> (дата звернення: 25.09.2025).

56. РАТАУ Пам'яті Михайла Коцюбинського. *Радянська Україна*. 1989. 21 вересня.

57. Салата О.О. Основи музеєзнавства: навчально-методичний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.

58. Сошніков А.О. Історико-культурний розвиток та функціонування музеїв України у період панування тоталітарно-колоніальних режимів : Конференція, присвячена 155 річниці з дня народження видатного українського вченого академіка АН України М.Ф. Сумцова / Електронний ресурс: <https://museum.kh.ua/academic/publications.html?n=396> (дата звернення: 18.08.2025).

59. Сторінка Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у мережі «Facebook» / Електронний ресурс: <https://www.facebook.com/Museum.Kotsiubynsky/> (дата звернення: 11.11.2025).

60. Сторінка Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у мережі «X» / Електронний ресурс: <https://x.com/mkotsyubinsky> (дата звернення: 11.11.2025).

61. Сторінка Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у мережі «Instagram» / Електронний ресурс: https://www.instagram.com/kotsiubynsky_museum/ (дата звернення: 11.11.2025).

62. Художній світ прози Михайла Коцюбинського. Чернігів : Десна Поліграф, 2020. 200 с.

63. Чередниченко А., Хмельовська О. Музеї та ідеологія: як культурні інституції стають інструментами влади. *Читомо*. 2024. / Електронний ресурс: <https://chytomo.com/muzei-ta-ideolohiia-iak-kulturni-instytutsii-staiut-instrumentamy-vlady/> (дата звернення: 18.08.2025).
64. Чернишов А. Живий Коцюбинський. *Молодь України*. 1963. 24 квітня.
65. Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського. *Вікіпедія* / Електронний ресурс: https://uk.wikipedia.org/wiki/Чернігівський_літературно-меморіальний_музей-заповідник_Михайла_Коцюбинського (дата звернення: 26.09.2025).
66. Шаховський С. Михайло Коцюбинський. К.: Укрвидав ЦК КП(б)У, 1943. 16 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Висвітлення сучасної діяльності Музею Коцюбинського в медіа: процес створення медіапродукту про діяльність музеїв (на прикладі відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни»)

Створення медіапродукту, присвяченого діяльності музею та подіям з його життя, є дещо складним, але захопливим процесом, який вимагає від журналістів креативності та певних Умінь і навичок. Узагалі такий продукт може бути реалізований у декількох форматах: відео (сюжет, документальний ролик чи репортаж), аудіо (подкаст чи радіопередача) або тексту (стаття, блог чи сценарій). Кожен з них має свої особливості, але метою кожного із цих форматів є висвітлення діяльності того чи іншого музею.

Створення будь-якого медіапродукту починається з обрання теми та генерування відповідних для неї ідей. Звичайно, журналістика – це, врешті-решт, професія, а тому не завжди можна розраховувати та те, що журналісту буде надане таке право вибору. Іноді теми дає сама редакція, а журналіст вже займається їх реалізацією. У будь-якому разі це не змінює структури роботи, яку потрібно виконати у процесі створення медіапродукту. Так, за умови висвітлення діяльності музею тема пов'язана саме з музеєм, що й не дивно. Проте треба вирішити, з якого боку буде висвітлюватись така діяльність та про що саме йтиметься у медіапродукті. Музейна діяльність сама по собі є досить обширною, а тому й тем може бути багато. Так, медіапродукт може бути пов'язаний з висвітленням певної події, яка відбулась у музеї, або певного заходу, який ще тільки запланований. Також він може зосереджуватися на діяльності музею загалом та бути його промоцією тощо. Цей етап – фундамент усього проєкту. А тому важливо поставитися до нього відповідально та наперед дослідити й проаналізувати обрану або ж отриману тему. Тільки розуміючи об'єкт власної теми, його історію, події та актуальні проблеми, журналіст може поставити влучні запитання «героям матеріалу» та й загалом

зробити якісний медіапродукт. А джерелами такого дослідження можуть бути, зокрема, новини, інші медіапродукти та особистий досвід. Грамотно дослідивши проблематику обраної теми, її скоріш за все треба презентувати редакції. Під час презентації або пояснення власного бачення треба чітко донести ідею медіапродукту, його актуальність, необхідність, формат, можливість реалізації тощо. Саме під час обговорення ідей з редакцією та досягнення порозуміння остаточно затверджується тема та розпочинається робота над її реалізацією. Наприклад, тема відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни» була, та й залишається, актуальною. У процесі її обговорення було узгоджено формат медіапродукту (відеосюжет на 20 хвилин), його ідею (культура залишається незламною навіть під час війни), а також розглядалися потенційні герої для матеріалу, з якими слідувало провести інтерв'ю. Через актуальність, зрозумілу ідею та повідомлення, простоту у реалізації тема цього відеосюжету і була затверджена.

Сама ж робота над медіапродуктом починається зі створення чорнового варіанту сценарію, в якому треба врахувати всі ті деталі та особливості теми, які обговорювались з редакцією. Вже на цьому етапі можна визначати структуру та особливості бажаного продукту, які можуть відрізнятися в залежності від формату. Так, у відео форматі, який охоплює як візуальну, так і звукову складові, акцент може робитися саме на візуальній привабливості та динаміці зображення. Під час створення чорнового сценарію для відеопродукту потрібно враховувати, які саме кадри будуть використовуватися у відеоряді, щоб ці кадри можна було потім зняти. В аудіо форматі аудиторія медіапродукту не може спиратися на візуальну складову – наявна тільки звукова. Через це, важливо донести всю необхідну інформацію через аудіо. Тобто якщо, наприклад, при створенні відеосюжету можна не озвучувати імена співрозмовників, а тільки подати їх титрами у відеоряді, то в радіопродукті це робити вже необхідно. Чорновий сценарій текстового формату в цей час не

сильно відрізняється від аудіо формату. Треба лише розраховувати, що інформація буде передана через текст, а не аудіо, а тому вона повинна бути читабельною та грамотно написаною. Проте, на цьому етапі сценарій медіапродукту є скоріше його планом, який неможливо зробити детальним через відсутність коментарів героїв матеріалу. Він повинен допомогти визначитися зі структурою (вступ, основна частина, кульмінація, висновок), приблизним наповненням, а також запитаннями, які слід поставити співрозмовникам. При цьому, запитання повинні відрізнятися в залежності від співрозмовника. Якщо співрозмовником є спеціаліст певної сфери діяльності, зокрема музейної, то саме про цю сферу діяльності і буде влучно ставити запитання. Також, завжди краще підготувати більше запитань, ніж потрібно, бо відповіді можуть відрізнятися від очікуваних. Звичайно, медіапродукт не завжди має включати коментарі співрозмовників, отримані в результаті інтерв'ю або особистої розмови. Іноді, наприклад при написанні статті, достатньо і власного дослідження, але тоді це скоріше вже буде аналітичний журналістський матеріал, який створюється по-іншому. Тому, зосереджуватися на ньому ми не будемо. А наявність в журналістському матеріалі думки експертів, спеціалістів чи інших людей, які тим чи іншим чином відносяться до теми медіапродукту, підвищує його об'єктивність. Саме із врахуванням проведення інтерв'ю з такими експертами, працівниками Чернігівського музею Коцюбинського, і було створено чорновий сценарій відеосюжету «Не буде культури – не буде й нації». Він налічував вступ, приклад коментарів ведучого, розташування пауз (музичних відбивок), висновок, а також запитання до героїв сюжету. Ці запитання поділялись на три групи: запитання до директора, запитання до наукового керівника (заступниці директора) та запитання до відвідувачів.

Коли чорновий сценарій зроблено, час приступати й до його реалізації. Можливо потрібно ще раз порадитися з редакцією, а можливо журналіст вже має творчу свободу. У всякому випадку, починати треба з домовлення про проведення інтерв'ю з героями сюжету. Зв'язатися з ними треба заздалегідь

через email, телефонний дзвінок чи особисто завітавши до музею. Якщо працівники музею згодні до такої співпраці, потрібно визначити дату та час проведення інтерв'ю та ще раз як слід до нього підготуватися. Так, в інтерв'ю з директором музею, бажано знати його біографію та обов'язки. Саме від цього залежать влучно поставлені запитання. Проте існує й альтернативний підхід, коли журналіст сам запитує директора на початку інтерв'ю про все це. Але такий метод не завжди підходить до теми медіапродукту. Наприклад, якщо ця тема пов'язана з діяльністю музею, то біографія директора в ній, скоріш за все, буде недоречною. Особливості проведення інтерв'ю також залежать від формату медіапродукту. Для відеопродукту розмова повинна відбуватись на камеру, можливо потрібне навіть залучення оператора. А для кращого візуального супроводу потрібно підібрати влучний фон та кадр, і залежно від розмови – записувати інтерв'ю в різних місцях. Звісно, для аудіопродукту візуальний супровід не потрібен, проте потрібен звуковий. Тому важливо прослідкувати, щоб отриманий звуковий запис був чітким та зрозумілим. Ну а для текстового матеріалу можна хоч у блокноті відповіді записувати, проте все ж зручніше буде мати аудіозапис. У випадку відеосюжету «Не буде культури – не буде й нації», перше інтерв'ю відбулося з директором Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського Дмитром Мельниченком. У ньому розмова велася щодо діяльності Музею та впливу війни на нього, а також особистого ставлення директора до культури та мистецтва. Загалом було 18 питань.

Якщо відповіді співрозмовника все ж не записував журналіст у блокноті, то результатом інтерв'ю є аудіо- або відеофайл з повною розмовою. Наповнення цього файлу необхідно розписати, або транскрибувати, у текстовому форматі. Це допоможе при створенні остаточного варіанту сценарію чи статті. При цьому, можна використовувати як спеціальні програми, так і ручну транскрипцію в текст. Саме ручна транскрипція і виконувалась під час роботи над відеосюжетом «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-

заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни». З інтерв'ю з директором Музею у текстовому вигляді можна ознайомитись в додатку 2.

Після першого інтерв'ю, для ширшого охоплення теми, слід провести й друге. Відбувається це аналогічно з попереднім. Проте в цей час треба залучити іншого співрозмовника та загалом сфокусуватися на іншій перспективі. Тобто питання інтерв'ю повинні частково або повністю відрізнятися за своєю суттю. Вони повинні доповнювати вже наявний матеріал, а не тільки надавати йому нової перспективи. При цьому, місце зйомок, якщо вони відбуваються, краще також перенести у відповідну локацію для різноманітності. Так, у відеосюжеті «Не буде культури – не буде й нації» героєм другого інтерв'ю була заступниця директора Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського з наукової роботи Наталія Коцюбинська. Вона також повідомила про власне ставлення до культури, вплив війни на діяльність Музею, але більш детально розповіла саме про його наукову діяльність.

Як і з першим інтерв'ю, це також треба перенести у текстовий формат для майбутнього сценарію. З розписом саме інтерв'ю з Наталією Коцюбинською для відеосюжету «Не буде культури – не буде й нації» можна ознайомитись в додатку 3.

По можливості, кілька запитань ставиться й відвідувачам музею, бо голоси аудиторії надають матеріалу автентичності. Особливо важливими їх можна вважати при висвітленні музейних заходів чи відкритті нової виставки тощо. Саме відвідувачам слід залишити оцінку діяльності музею, якщо її потребує медіапродукт. Такі інтерв'ю повинні бути короткими, лише декілька питань на людину. Проте, на відміну від музейних працівників, з відвідувачами треба домовлятися на місці. Це створює ризик, що їх попросту не буде в музеї під час зйомок. А самі зйомки, що притаманні відео формату, можуть проходити як в один етап, так і в декілька. Теоретично можливо зняти всі потрібні інтерв'ю та перебивки із зображенням діяльності та фондів музею за один день, але це потребує часу, і цілком можливо, що проводити такі

масштабні зйомки буде незручно. Особливо в популярному та перевантаженому відвідувачами музеї. Тому рекомендується знімати матеріал саме у декілька етапів, а що та коли буде проводитись вирішує вже сам журналіст, з врахуванням побажань героїв сюжету. Так, один день слід відвести зйомкам діяльності музею, його пейзажу, фондів, всього того, що буде використано в перебивках між сегментами інтерв'ю, які вже знімаються в інші дні. Зйомка відеосюжету «Не буде культури – не буде й нації», наприклад, проводилась саме так. В один день відбулась розмова з директором, в інший – із заступницею директора, а ще в інший знімалися кадри для перебивок. На жаль, коментарів відвідувачів не вдалося отримати. Проте, зважаючи на тему медіапродукту та об'єм вже наданих двома героями сюжету коментарів, було прийнято рішення не включати до матеріалу ще й перспективи відвідувачів. Тема розкривалася навіть за їх відсутності.

Результатом всієї попередньої діяльності є окремі журналістські матеріали, які необхідно інтегрувати в один єдиний сценарій або статтю. Зі статтею простіше, адже її на цьому етапі можна повністю написати та оформити. Весь необхідний матеріал вже наявний у журналіста, залишилось тільки його переосмислити та подати в статті, зважаючи на певну структуру. Однак, створенням лише чергової структури закінчується ця стадія творчого процесу для аудіо- та відеопродукту. Тобто створюється остаточний варіант сценарію аудіо- або відеосюжету. Їх особливостями є те, що в сценарії потрібно враховувати звукові та/або візуальні сторони медіапродукту, а також час, який на них відведено. Головне пам'ятати, що герої сюжету не повинні хвилинами без перебою говорити в фінальному варіанті цього сценарію. Зосередження аудиторії падає, якщо матеріал є монотонним, тому його потрібно завжди чимось розбавляти. В аудіовізуальному продукті це можуть бути коментарі ведучого, музичні паузи, кадри музею тощо. Всі вони, звісно, позначаються та розписуються в сценарії. Важливо також дотримуватись балансу між ведучим та героями журналістського матеріалу. Іноді, щоб не давати аудиторії довгий монолог персонажа, частини з нього можна переказати власними словами,

створюючи в результаті розповідь, в якій ведучий доповнює героїв, а герої доповнюють ведучого. Слід також звернути увагу на те, що при наявності матеріалу у форматі відео завжди є можливість зробити універсальний аудіовізуальний журналістський продукт, тобто той продукт, який є самодостатнім як у формі відео, так і у формі аудіо. Правда для цього треба дотримуватись усіх вимог радіомовлення та завжди озвучувати важливу інформацію, щоб слухачі розуміли все, що відбувається в сюжеті. Важливим також є правильне оформлення самого сценарію та наявність усіх необхідних позначок, які можуть відрізнятись у різних редакціях. Проте один елемент залишається незмінним – тайм-коди. Вони вказують на початок та кінець репліки певного героя сюжету. Таких реплік в сценарії, зазвичай, багато, а тому потрібно вказати час кожної з них у аудіо- або відеофайлі, щоб потім простіше було на стадії монтажу. Звичайно, тайм-коди можна прописати й під час транскрипції, проте саме в остаточному варіанті сценарію журналіст знає, які цитати буде використовувати, а тому можна обмежитися лише написанням необхідних тайм-кодів. Розглядаючи поданий в додатку 4 сценарій відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни», слід звернути увагу на його оформлення. Тут наявні назва теми, вступ, основна частина, кінцівка. Перед кожною цитатою персонажів сюжету створені позначки щодо назви відеофайлу, часового проміжку репліки в цьому відеофайлі, а також титру, тобто тексту, який повинен з’являтися у відео. Такий варіант сценарію є універсальним. Його можна використовувати як для формату відео, так і для формату аудіо, хоча й візуальна складова в сценарії не розписана детально. Вся необхідна для розуміння інформація є озвученою.

Сформувавши та затвердивши з редакцією вже остаточну версію сценарію, журналіст приступає до запису власних коментарів до аудіовізуального продукту. А записувати їх можна будь-де, аби тільки було необхідне обладнання. Зазвичай, таке обладнання знаходиться в редакції, а тому доречно буде їм скористатися. Суть цього етапу полягає в тому, щоб

проговорити всі репліки ведучого в мікрофон та записати їх на одну цільну аудіодоріжку. При цьому, журналіст повинен говорити чітко та голосно. Можна також підбирати інтонацію, записувати кілька дублів тощо. Всі невдалі спроби, запинання або подихи будуть вирізані з цієї аудіодоріжки, залишиться тільки основний матеріал, який і буде використаний у сюжеті. Тому важливо одразу перевірити записане та вирізати все зайве. А робиться це за допомогою спеціальних програм або застосунків для редагування аудіо.

Проте робота з такими програмами для редагування медіафайлів тільки розпочинається. Тепер, коли у журналіста дійсно вже зібрані всі необхідні частини сюжету, їх треба зібрати до купи, об'єднати відповідно до сценарію та створити фінальний медіапродукт. В цьому і полягає стадія монтажу відео- або аудіопродукту. Звісно, така діяльність вимагає певних технічних навичок, а тому зазвичай монтажем у редакції займається спеціально відведена для цього людина – монтажер. Монтажеру і надаються всі отримані медіафайли, сценарій з позначками, а він вже об'єднує ці частини в один єдиний медіапродукт. Хоча монтажем може займатися і сам журналіст, це вже залежить від редакції та умов діяльності в ній. Монтажем відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни», наприклад, займався професійний монтажер редакції «ЧеЛайн», а отриманий медіапродукт можна передивитися за посиланням у додатку 5.

Так і створюється медіапродукт, зокрема про діяльність музею. Далі вже потрібно перейматися його розповсюдженням, промоцією та ін. А в залежності від виду цього медіапродукту, його можна висвітлювати на телебаченні, радіо, стримінгових сервісах, у пресі, соціальних мережах тощо. Але це вже зовсім інша справа. Загалом, описаний підхід забезпечує створення якісного та багатогранного медіапродукту, який повинен зацікавити аудиторію та популяризувати діяльність музею. Проте успіх залежить, в першу чергу, від креативності, винахідливості, ініціативності, комунікабельності та уваги до деталей окремого журналіста.

Підбиваючи підсумки, Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського залюбки співпрацює з сучасними медіа, а тому й у відповідних медіа діяльність музею часто висвітлюється. Відеосюжет «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни» є лише одним з прикладів її висвітлення. Цей відеосюжет реалізовано з врахуванням усіх вимог до створення медіапродукту. Сам процес створення журналістських продуктів про музейну діяльність сьогодні є не простою фіксацією фактів, а справжнім мистецтвом, що перетворює культурну спадщину та події з життя музею на цікаву та доступну історію, яка резонує з сучасною аудиторією. Звісно, навіть таке мистецтво має свої стандарти та правила, яких дотримуються журналісти. Процес створення медіапродукту залежить як від формату цього продукту, так й від політики редакції. Проте кожен з форматів є багатошаровим, а реалізація теми медіапродукту в будь-якому з них вимагає креативності та професійності від самого журналіста. Як результат, отримуємо фінальний продукт, який, в залежності від розкритої теми та ідеї, здатний не лише інформувати про діяльність музею, але й надихати, провокувати дискусію та навіть змінювати ставлення аудиторії до культурних закладів.

Додаток 2. Інтерв'ю з директором Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

Добрий день, будь ласка, представтеся.

Доброго дня. Дмитро Мельниченко, директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського.

Розкажіть, у чому саме особливість Чернігівського музею Михайла Коцюбинського? Що його робить унікальним серед інших музеїв?

Достатньо цікаве питання. Річ у тому, що ми не просто музей. Ми музей меморіальний, плюс ми музей-заповідник. Відповідно, всі меморіальні музеї відрізняються від історичних або художніх музеїв тим, що у нас тут, власне

кажучи, головне це наша особа або, як я жартома називаю, наш роботодавець. В нашому випадку нам дуже сильно пощастило, що ми музей Михайла Коцюбинського. Людини, яка геніальний письменник, великий громадський діяч і людина, яка залишила дуже помітний слід в історії України кінця XIX – початку XX століття. Тобто нам з постаттю пощастило. Плюс у нас є саме меморіальний будинок, на фоні якого ми зараз спілкуємося, в якому все відтворено так, як було за життя Михайла Михайловича. Тобто це певна машина часу, де можна із XXI-го століття потрапити одразу в XIX-те століття. Ну і наша гордість це наш сад, який, я впевнений, знають не тільки Чернігівці, а й далеко за межами нашого міста.

Як давно Ви обіймаєте посаду директора цього музею?

Ой, скоро буде 2 роки з того моменту як мене сюди призначили.

Тобто Ви не були присутні тут коли почалася повномасштабна війна?

Саме під час початку повномасштабного вторгнення я обіймав директора... посаду директора іншого закладу, тому, власне кажучи, сюди вже пізніше потрапив.

Але чи відомо Вам, можливо, як цю новину про початок вторгнення зустрів Музей Коцюбинського саме в Чернігові?

Ой, ну, це питання цікаве. Я думаю, що тут навряд чи було щось індивідуальне. Ми всі згадуємо ті емоції, які були в тому лютому. У кожного це звісно було по-різному. У когось, з одного боку, певний розпач. Хтось не міг зрозуміти взагалі, що відбувається. Тобто, я думаю, що тут це не залежить від специфіки колективу. Ми всі в той момент по-різному, але плюс-мінус однаково, реагували на цю ситуацію.

Чи відомо Вам, чи продовжував музей працювати у той час?

Ну, зрозуміло, що функціонувати як заклад культури – не функціонував. Але, дякуючи родині Коцюбинських, які, власне, повномасштабне вторгнення переживали тут, в музеї, робота відбувалася. Але робота якого типу? Приховувалися експонати в більш безпечні місця, дивилися за, власне,

територією, ну і на жаль доводилося прибирати наслідки того, що відбувалося під час повномасштабки.

Чи були якісь експонати, які перш за все треба було перемістити або приховати?

Да, зрозуміло, що все, що меморіальне. Тобто те, що належало Михайлу Михайловичу або те, що має набагато більшу таку от цінність, це приховувалося в першу чергу. Але, знову таки, ви знаєте, музейники – це така специфіка, що для них кожен експонат це як їх діти. Тому, не має чогось більшого чи меншого серед рівних. Тому, відповідно, прибиралося все, що тільки фізично можна було прибрати.

Відомо також, що музей зазнав пошкоджень під час бойових дій. Скажіть, які саме ушкодження відбулися та за яких обставин це сталося?

За обставин війни, буквально в десяти, можливо двадцяти метрах від місця, де ми стоїмо, був прильот міни. Уламками від цієї міни прошило у нас меморіального будинку, власне кажучи, оболонку і стіни, наскрізь. Тобто воно пройшло под будиночок, як і обшивка, дерев'яні. Не було абсолютно повністю вікон, пошкодилися шафи і частково зазнав пошкоджень рояль. Це вже все відреставроване. Але найбільших проблем було якраз таки від прильотів навколо, де, за рахунок вібрації, пошкодився цоколь меморіального будиночка. Ну і за рахунок цього зараз ми маємо достатньо великі суттєві проблеми.

Тобто є ще щось, що треба оновлювати?

Не... Як би правильно вам відповісти на це питання... Косметично, ми минулого року, дякуючи своєму заступнику з господарської роботи. Він своїми руками зробив, власне, цей цоколь. Привів його в порядок, щоб туди не потрапляла волога. Але це тимчасова річ, в подальшому необхідно перероблювати вимощення. Є у нас проблеми деякі з нашою верандою, яка є теж частиною будинку. Тобто, образно, те, що косметично було можливо зробити власними силами, щоб деякий період можна було б протягнути до кращих часів, ми це зробили. В подальшому будемо розраховувати на якусь певну співпрацю. Ми шукаємо донорів, інвесторів, намагаємося

співпрацювати, аби це зробити вже так, як це має бути в меморіальному будинку.

А чи надходила якась допомога? Можливо від громадськості, державних структур або благодійних організацій під час та після...?

Зрозуміло, що, якби, ми в постійному пошуку. Великих грантів на жаль ми поки не вигравали, але намагаємося постійно. Це частина роботи і нашого колективу, і мене як директора. З пошуків донорів є декілька проєктів, які ми зараз ведемо. Сподіваємося, що вийде. Зрозуміло, що держава, це облдержадміністрація, департамент культури, посилено в тих можливостях скільки можна було допомагали нам. Також, наскільки мені відомо, одразу після того, як рашисти відійшли, певну фінансову допомогу нам надав і ще і наш... дружній до нас музей, це Музей Коцюбинського з Вінниці. За рахунок тих коштів були придбані дошки і відновлений паркан, власне, на території. А так, ми в постійному пошуці, намагаємося все-таки знайти тих, хто нам допоможе.

А як взагалі вплинула війна на діяльність музею? Можливо якісь проєкти змінилися або робота?

Я би сказав, кардинально, якщо ми розвернулися не повністю там, то, зрозуміло, що суть сама музейної роботи, там, експозиційна, показувати, висвітлювати життя, творчість Коцюбинського – це залишилося, якісь певні заходи залишилися. Але зрозуміло, що війна бере своє. Відвідувачів стало набагато менше. Великих груп школярів, як у нас був цілий сезон... ви ж розумієте, що мабуть кожен чернігівець, там, років сорока плюс обов'язково побував у нас в музеї коли вчився в школі, коли вчителі їх приводили сюди. Зараз такого мало через безпекову ситуацію, фізично складно просто дістатися до нас, вчителі бояться під час тривоги, тривога може бути під час руху, переміщення і так далі, і тому подібне. Тому, специфіка роботи змінилася кардинально, але за рахунок цього народилися різні форми, підходи. Зараз ми набагато більше співпрацюємо з ветеранами й ветеранськими організаціями, з організаціями, які опікуються родинами загиблих. Тобто, з одного боку, дійсно

складно, відвідувачів стало менше. З іншого боку, ми переформатовуємося, шукаємо нового свого відвідувача, глядача.

А чи змінилася громадська думка щодо музею?

Складно тут говорити. Із того, що ми бачимо, в принципі, ми не помічали такого. Знову таки, я не побоюся сказати, що рідко буває такий день, щоби хоча б один, два, три відвідувачі не було у нас. Тобто ми розуміємо, що ми цікаві, що люди йдуть. Останнім часом, знову таки, розквітає сад, відвідувачів у нас стає дедалі більше. От буквально минулої суботи у нас за один день було щось десь так людей під 70. Тобто люди все йшли, йшли, йшли, милувалися, дивилися, замовляли екскурсовода. Наші наукові співробітники – вони ж екскурсоводи. Їм доводиться трохи змінювати специфіку своєї діяльності, бо до цього вони звикли працювати на групі, там, 13–15 людей. Зараз часто ми розповідаємо екскурсію для двох або і одної людини. Тобто вже такий більш інтимний діалог, скажімо так. Тому, я думаю, що це навіть не питання в тому, що музей необхідний. І музей під час війни виконує свою іншу функцію, він, власне, вибудовує фундамент нації, яким є культура.

А чи переймаєтеся Ви зараз безпекою музейних фондів?

Музейні фонди наразі є евакуйованими в більш безпечні місця, тобто основний національний музейний фонд. Тому, в цьому плані можна трохи мені як директору видохнути. Але з іншого боку, те, про що ми говорили з вами на початку, що ми музей унікальний, ми музей меморіальний. Тому наш головний фонд і наше головне надбання – це, власне кажучи, наш будиночок. Тому звісно, кожна повітряна тривога, кожен шахед... це мені навіть і морально складнувати, бо все рівно ти переживаєш за те, щоб це надбання залишилося.

А якщо б, гіпотетично, події 22-го року повторилися б сьогодні, чи був би музей більш підготовлений?

Мені здається, що складно підготуватися до того, що було тоді. З одного боку, дійсно, ми розуміємо, у нас уже є певний досвід, ми його вже прожили. Тому тут набагато все легше. З іншого боку, дивіться, основна колекція евакуйована, будиночок ми заховати кудись або евакуйовати на жаль не

зможемо. Певні запаси продовольства, води, чи, наприклад, сховище – воно плюс-мінус і було в той період. Тому, важко моделювати так. Дивлячись наперед, дай Боже, щоб це ніколи не повторилося знов.

Як директор, Ви винесли для себе якісь цінні уроки за цей час війни?

Знову таки, найбільший, мабуть, урок зараз, це те, що будь-який заклад формують в першу чергу люди і його співробітники. Бо слідом за війною, тими руйнуваннями, які ми бачили, іде ще й фактор людський. Багато хто виїхав за кордон, молоді велика кількість теж покинула нашу країну. Серед них багато спеціалістів, людей, які, власне, щоденно виконували цю роботу. А замінити їх достатньо складно. Тим більше, що до лав збройних сил пішла величезна кількість чоловіків. Тому, для мене найбільший урок в тому, що найбільше надбання будь-якої організації – це люди. Бо без співробітників зробити щось фактично неможливо.

На Вашу думку, чому важливо зберігати культуру та мистецтво під час війни?

Мені здається, що і не тільки під час війни, а й постійно, культура – це базис. В будь-якій державі спершу пріоритетність віддається на культуру. Це коріння, це історія нашого народу, це дух нашого народу, це наша спадщина, це те, за рахунок чого нас ідентифікують у світі. Тому, це такий фундамент, певний базис, від якого потім вже мають підніматися всі рівні. В наш час культура це й певний момент протесту, це меседж, це те, чим ми показуємо, що от ми українці, і от ми протидіємо проти росіян. Це, власне, те, що нас робить українцями, це наша культура.

А чим особисто для Вас є культура та мистецтво?

Складне питання. І важко на нього відповісти якось так достатньо швидко, бо для мене, не знаю, весь мій, мабуть, внутрішній світ це частина культури, бо я вже багато років в цьому живу і навіть коли працював не в закладах культури, все рівно пріоритетність для мене була, власне, в плані культури. Культура – це наше щоденне поводження. Культура – це те, що ми читаємо, те, що ми бачимо, чим ми цікавимося, те мистецтво, яке ми

поглинаємо, там, наприклад, з екранів своїх смартфонів, бо ж все рівно ті самі кінофільми, серіали, це ж, власне кажучи, теж культура. Ну і факти, оскільки я частенько буваю на роботі, скажімо так, і навіть в неробочий час, то культура це великий шматок мого життя. Власне, це і є, мабуть, моє життя.

Можливо у Вас є якість поради для інших керівників культурних установ, які могли опинитися у схожій ситуації?

Ми всі плюс-мінус проходили через той самий шлях і я, як один із найменш... найменших, наймолодших, найменш досвідчених працівників, директорів закладів культури... навряд чи мені є що порадити більш досвідченим колегам, бо мої колеги це величезні професіонали своєї справи і частіше я йду за порадою до них, намагаючись взяти у них якусь певну частинку досвіду. І дякую їм за те, що вони ніколи не відмовляють.

Дуже Вам дякую.

Додаток 3. Інтерв'ю із заступницею директора Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського з наукової роботи

Добрий день. Можете, будь ласка, представитися?

Наталія Коцюбинська, заступниця директора з наукової роботи музею.

Які Ваші обов'язки в Музеї Коцюбинського?

Взагалі, заступник директора – це організація наукової діяльності музею. Наукової, експозиційної, фондової роботи. Власне кажучи, це все робота заступника директора з наукової роботи.

Розкажете тоді, яка саме наукова діяльність проводиться в Музеї Коцюбинського?

Звичайно, розкажу. Тому що музей в першу чергу це наукова установа. У нас навіть посади наших працівників це наукові співробітники. Це не екскурсоводи, не гіді – це саме наукові співробітники. І тому наукова діяльність музею – це в першу чергу полягає вивчення, дослідження і популяризація архіву музею, фондової колекції музею і, звичайно ж, вивчення

всього, що пов'язано із особистістю Михайла Михайловича Коцюбинського. Всього того, що є в нашому музеї. І не тільки в музеї, тому що ми контактуємо з іншими закладами, з іншими музеями, бібліотеками і обмінюємося матеріалами, готуємо різноманітні публікації, статті, книги до видання. І все це потім виходить в світ для того, щоби люди більше дізнавалися про творчість Михайла Коцюбинського, про його особистість, про його оточення, про тих людей, з ким він спілкувався. Все це має такий наслідок нашої роботи, скажемо так.

І ви також проводите певні заходи щодо цього?

Звичайно, ми проводимо певні заходи. Ви маєте на увазі вже після того, як видали щось, чи...? Якщо книжка вже готова до видання, ми її друкуємо, публікуємо, потім, звичайно ж, проводимо презентації цих книжок. Стараємося проводити їх в різних закладах, для того, щоб ці... знову ж таки, поширити. Взагалі, за більш ніж 20 років роботи моєї в музеї, от якраз цей період, це період двохтисячних років, ми видали дуже багато різних книжок. Основний наш напрямок діяльності був в останні роки – це видавнича діяльність. Ми дуже багато видали тих матеріалів, які раніше були невідомі широкому загалу, зберігалися в нашій фондовій колекції і потім ми їх оприлюднили, так би мовити. Таке основне, потужне видання, це було початок двохтисячних років, – це листи різних осіб до Михайла Коцюбинського. Це вийшло в чотиритомник листів, більше ніж 1200 листів, більше сотні дописувачів до Михайла Коцюбинського. Все це було неопрацьовано, воно просто лежало в нашому архіві, на збереженні, а ось наші наукові співробітники все це опрацювали і склали такі 4 томи гарного наукового видання, яким користуються зараз дослідники, науковці. І це стосується не лише Коцюбинського, це взагалі літературного, культурного процесу тогочасного, кінця XIX – початку XX століття. Це дуже важлива й потужна праця. І коли вона вийшла, це взагалі було чи не єдине на всю Україну таке потужне наукове видання саме музейного закладу. Тому що, зазвичай, такі видання готує Академія наук або ж Інститут літератури, а наш такий

невеличкий музей, скажемо так, але зробили це потужне таке цікаве видання. Ну і крім того, ми видавали наукові збірники, різноманітні видання творів Михайла Коцюбинського, це теж все наукова робота, каталоги різних і виставок, і нашої меморіальної бібліотеки. Зараз готується до друку, уже частина вийшла, залишився тільки один том, сподіваюся в цьому році він дійде до завершення... це листи письменниці Ганни Барвінок, дружини Пантелеймона Куліша, до відомого чернігівського адвоката Іллі Шрага. Теж чотиритомне видання вийшло, дуже таке велике, потужне, і там теж розкривається такий цілий пласт діяльності і самого Пантелеймона Куліша, і про Тараса Шевченка там дуже багато, і про Гоголя, і про багатьох відомих людей того часу. Так що це теж дуже таке цікаве, потужне видання, над яким ми зараз працюємо.

Ви згадали про бібліотеку музею. Не розкажете більше про неї?

Розкажу, звичайно. У нас є наукова бібліотека, яка, в принципі, збирається весь час, поки існує наш музей. Вона налічує вже багато різноманітних книжок. Ця бібліотека в основному, в основному, оскільки вона є наукова, то вона збирає наукову, довідкову, краєзнавчу літературу. І в нас можна знайти дуже багато цікавих видань, рідкісних видань, яких, ну, в таких звичайних бібліотеках може і не бути. І це стосується в основному літератури, краєзнавства, відомих історичних постатей, які пов'язані з Черніговом, з Чернігівщиною. І ця бібліотека теж є, як таким, важливим, довідковим місцем для багатьох науковців, дослідників, які приходять, користуються цими книгами для своїх пошуків.

А чи вплинула якимось чином війна на цю публіцистичну та наукову діяльність?

Та безумовно вплинула, війна вплинула на все і на всю діяльність. Але, ну, навіть те, що в нас основна частина музейного фонду евакуйована – це теж вплинуло. Тому що ми зараз не маємо такої можливості працювати з тим архівом, який був у нас на збереженні. Цей архів зараз далеко за межами Чернігова. І це трошки призупинило, так би от, роботу наукову, дослідницьку,

тому що навіть ті самі описи експонатів і все інше ми не можемо зараз здійснювати, тому що експонатів тут нема в наявності. Але все одно робота продовжується, тому що якась частина оцифрована і ми користуємося цифровими копіями, щось замінено, щось зроблено, тому так... Але музей продовжує свою діяльність, музей працює і працює для відвідувачів. Зараз у нас більше спрямована робота на роботу з відвідувачами, щоби їх можна було прийняти музей працює. Частина експозиції, тільки частина, це меморіальний будинок, основна... розділи літературної експозиції – вони розібрані. Експонати... експонатів немає. Але, ми працюємо зараз, от, заходи, виставки і робота з екскурсантами.

Повертаючись до заходів. Директор сказав, що специфіка цих заходів змінилася через війну.

Так.

Чи часто взагалі зараз проводяться заходи?

Ну, в принципі, проводяться в нас десь раз-два на тиждень є щось. Але специфіка змінилася в чому, вони не такі масові, як були раніше. Якщо раніше в нас... у нас взагалі зала є на, майже на 100 осіб, і заходи були дуже масові, то зараз 10–12 осіб. Такі, більш камерні заходи відбуваються, тому що з питань безпеки ми не можемо збирати велике скупчення людей. Крім того, це більше в нас зараз спрямовано заходи на роботу з родинами військових, родинами загиблих. Такі більш, знаєте, заходи для того, щоб люди трошечки відпочили. Є майстер класи для родин, такі різноманітні ми проводимо, якісь такі невеличкі зібрання, концерти, творчі зустрічі, але все це для того, щоб люди просто в такий тривожний час дещо відволіклися від своїх постійних таких щоденних тривог. Ну і з дітьми ми стали менше працювати. Якщо раніше у нас основна публіка це були діти, школярі. Як раз червень це завжди були пришкільні табори, у нас тут завжди було дуже-дуже людно, тут у нас по сотні дітей було щодня, то зараз на жаль дитячих голосів ми практично не чуємо. Тому що в нас немає можливості, та і школи не приведуть з питань безпеки

сюди багато дітей, тому що ми не маємо можливості їх сховати навіть у разі тривоги оголошення, повітряної тривоги. Тому так.

На Вашу думку, чому важливо зберігати культуру та пам'ятки під час війни та й не тільки?

Ну, тому що культура це основа будь-якої нації. Не буде культури – не буде й нації. На цьому базується все. І це треба зберігати в будь-який час, а під час війни особливо. Тому що ми бачимо як приходять рашисти і в першу чергу що вони роблять? Знищують культурні наші пам'ятки, музеї грабують, вивозять культурні цінності до себе. І тому ми якомога сильніше маємо зараз дбати про збереження культурної спадщини, тому що це... без цього не буде майбутнього. Все, що... це наше коріння, будь-яке дерево росте з коріння. Не буде коріння – не буде й верхівки. Тому, це найголовніше завдання – зберегти зараз культуру в цей важкий, складний час. Але на цьому тримається, я вважаю, все.

А чому саме Ви вирішили пов'язати своє життя з культурою?

Ну так напевно склалося, я, в принципі, філолог за освітою і робота в музеї для мене виявилась дуже цікавою. Я люблю все це, люблю шукати щось таке цікаве, не досліджене, не знайдене раніше в архівах. Люблю працювати з паперами, з листами, з архівами, тому це для мене дуже таке... така близька робота. Я вважаю, вона така для мене сродна. Як казав колись Сковорода, що людина як знаходить сродну працю, то вона щаслива в житті. Я вважаю, що я її знайшла.

А що для Вас є гордістю Чернігівського музею Михайла Коцюбинського?

Ну, тому що, я вважаю... Гордістю... Навіть не знаю як відповісти на ваше запитання. Я вважаю, що ми, к щастю, популяризуємо ім'я цього письменника, цієї видатної людини. І протягом всіх років, поки існує музей, а це вже 90 років вже повернуло... в минулому році виповнилося 90 років з часів заснування музею, весь час ім'я Михайла Коцюбинського в цьому музеї на дуже високому рівні. І ми весь час намагаємося тримати цей рівень. І щоби

люди тягнулися до високого, до прекрасного, і ось музей, він якраз дає можливість зрозуміти, відчутти велич письменника цього, його значення, його важливість для розвитку культури, літератури нашої, його місце в тогочасному літературному процесі і в сучасному ореолі літературних імен. Тобто це дуже і дуже важливо.

Ви якраз загади про те, що музей має велику історію. Скільки взагалі років музей займається своєю такою діяльністю?

90, фактично з моменту створення музею. Як я вже сказала раніше, музей це наукова установа. Навіть створення експозиції музейної – це в першу чергу наукова робота. І тому з самого початку, з першого року існування, перший директор, це був рідний брат Михайла Коцюбинського, Хома Коцюбинський і його дружина Катерина Яківна, яка була його заступником директора з наукової роботи якраз, вони і організовували цей музей, вони створювали... І створення експозиції, воно починається зі складання, створення наукової концепції цієї експозиції. Тобто науковці сідають, продумують, що має бути в експозиції, як має де що бути розташоване, а вже потім наповнюється експонатами, вітринами, там, різними картинами і так далі. Тобто практично з перших днів, як почали думати про те, що де поставити – оце і почалася наукова робота. І перший науковий збірник музейний, він вийшов в кінці тридцятих років, в 38-му році. Це був перший... от він так і називався «Науковий збірник музею». І вони потім поступово виходять, ну, фактично до сьогодення цього дня, просто вони дещо видозмінені і називаються по-іншому. Але це все є результати наукової діяльності співробітників музею.

А чи зараз ведеться робота над якимось збірником?

Зараз ми працюємо над завершенням видання листів Ганни Барвінок до Іллі Шрага. Оце ось основний напрямок нашої наукової діяльності, тому що три томи вже вийшли, ще до війни, ось четвертий том треба завершити. Плануємо його завершити до кінця цього року. Ну а далі вже будемо дивитися, що буде далі.

Дуже Вам дякую.

Додаток 4. Сценарій відеосюжету «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни»

«Не буде культури – не буде й нації»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни

«Мистецтво змиває пил буденності з душі». Ці слова видатного митця Пабло Пікассо яскраво ілюструють сучасну українську реальність. Дійсно, мистецтво змиває пил буденності з душі. Але що відбувається, коли цей «пил» перетворюється на попіл? Коли війна руйнує повсякденність. Чи може мистецтво все ще вижити?

У серці нескореного міста Чернігів, яке вже четвертий рік перебуває під ворожими обстрілами, знаходиться невеличкий музей. Цей унікальний заклад залишається відкритим для всіх охочих. Назва йому – Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського. Та саме про нього ми сьогодні і поговоримо.

Але ж як музею вдалося вистояти в такі складні часи? Про це нам розповів директор Чернігівського музею Михайла Коцюбинського Дмитро Мельниченко, який обіймає цю посаду вже майже 2 роки. І хоча він особисто не був присутній в музеї, коли це трапилося, директор поділився, як музей та його колектив зустріли новину про початок вторгнення 24-го лютого 2022 року.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

3:59-4:22 *Ми всі згадуємо ті емоції, які були в тому лютому. У кожного це звісно було по-різному. У когось, з одного боку, певний розпач. Хтось не міг зрозуміти взагалі, що відбувається. Тобто, я думаю, що тут це не залежить*

від специфіки колективу. Ми всі в той момент по-різному, але плюс-мінус однаково, реагували на цю ситуацію.

Звісно, під час активних бойових дій музеї не міг працювати як заклад культури. Проте, як сказав директор музею, «робота відбувалася». Особлива увага приділялася забезпеченню безпеки експонатів, усіх без винятку.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

4:47-5:01 *Приховувалися експонати в більш безпечні місця, дивилися за, власне, територією, ну і на жаль доводилося прибирати наслідки того, що відбувалося під час повномасштабки.*

5:21-5:36 *ви знаєте, музейники – це така специфіка, що для них кожен експонат це як їх діти. Тому, не має чогось більшого чи меншого серед рівних. Тому, відповідно, прибиралося все, що тільки фізично можна було прибрати.*

На жаль, як і багатьом іншим закладам міста Чернігів, Музею Коцюбинського теж не пощастило під час активних бойових дій. У цей період, музей зазнав різноманітних пошкоджень. Тим не менш, про ці пошкодження в музеї своєчасно подбали.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

5:50-6:18 *буквально в десяти, можливо двадцяти метрах від місця, де ми стоїмо, був прильот міни. Уламками від цієї міни прошило у нас меморіального будинку, власне кажучи, оболонку і стіни, наскрізь. Тобто воно пройшло под будиночок, як і обшивка, дерев'яні. Не було абсолютно повністю вікон, пошкодилися шафи і частково зазнав пошкоджень рояль. Це вже все відреставроване.*

Проте, відремонтувати всі пошкодження належним чином не вдалося. Деякі ушкодження були настільки суттєвими, що власними силами

співробітників музею їх важко було повністю подолати. А тому, музей ще планує проводити певні роботи з реставрації, розраховуючи на допомогу.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

6:19-6:32 *найбільших проблем було якраз таки від прильотів навколо, де, за рахунок вібрації, пошкодився цоколь меморіального будиночка. Ну і за рахунок цього зараз ми маємо достатньо великі суттєві проблеми.*

6:42-7:23 *Косметично, ми минулого року, дякуючи своєму заступнику з господарської роботи. Він своїми руками зробив, власне, цей цоколь. Привів його в порядок, щоб туди не потрапляла волога. Але це тимчасова річ, в подальшому необхідно перероблювати вимощення. Є у нас проблеми деякі з нашою верандою, яка є теж частиною будинку. Тобто, образно, те, що косметично було можливо зробити власними силами, щоб деякий період можна було б протягнути до кращих часів, ми це зробили. В подальшому будемо розраховувати на якусь певну співпрацю.*

Хоча це не буде вперше, коли музей отримує допомогу. Державні та інші культурні установи вже допомагали музею боротися з наслідками війни, надаючи необхідну підтримку та кошти. Саме завдяки цій допомозі Музей Коцюбинського зміг швидко «встати на ноги» та продовжити свою звичну діяльність.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

8:02-8:30 *Зрозуміло, що держава, це Облдержадміністрація, Департамент культури, посилено в тих можливостях скільки можна було допомагали нам. Також, наскільки мені відомо, одразу після того, як рашисти відійшли, певну фінансову допомогу нам надав і ще і наш... дружній до нас музей, це Музей Коцюбинського з Вінниці. За рахунок тих коштів були придбані дошки і відновлений паркан, власне, на території.*

Звісно, діяльність музею набула певних змін. Але як вона могла не змінитися, коли основна частина музейного фонду наразі є евакуйованою в більш безпечні місця? Хоча все перемістити навряд чи було можливо, бо головні надбання музею – це меморіальний будинок та сад. Саме вони слугують візитною карткою музею, та саме через їхню безпеку все ще переймається директор Дмитро.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

2:52-3:15 у нас є саме меморіальний будинок, на фоні якого ми зараз спілкуємося, в якому все відтворено так, як було за життя Михайла Михайловича. Тобто це певна машина часу, де можна із XXI-го століття потрапити одразу в XIX-те століття. Ну і наша гордість, це наш сад, який, я впевнений, знають не тільки Чернігівці, а й далеко за межами нашого міста.

11:44-11:55 Тому звісно, кожна повітряна тривога, кожен шахед... це мені навіть і морально складнувати, бо все рівно ти переживаєш за те, щоб це надбання залишилося.

Та саме через наявність будинку та саду Михайла Коцюбинського музей продовжує свою культурну діяльність, відчиняючи свої двері перед охочими доторкнутися до цієї спадщини. Проте війна поставила нові перешкоди, зокрема з питань безпеки, з якими працівникам музею доводиться лише миритися та шукати нові види та форми своєї діяльності.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

8:52-10:02 суть сама музейної роботи, там, експозиційна, показувати, висвітлювати життя, творчість Коцюбинського – це залишилося, якісь певні заходи залишилися. Але зрозуміло, що війна бере своє. Відвідувачів стало набагато менше. Великих груп школярів, як у нас був цілий сезон... ви

ж розумієте, що мабуть кожен чернігівець, там, років сорока плюс обов'язково побував у нас в музеї коли вчився в школі, коли вчителі їх приводили сюди. Зараз такого мало через безпекову ситуацію, фізично складно просто дістатися до нас, вчителі бояться під час тривоги, тривога може бути під час руху, переміщення і так далі, і тому подібне. Тому, специфіка роботи змінилася кардинально, але за рахунок цього народилися різні форми, підходи. Зараз ми набагато більше співпрацюємо з ветеранами й ветеранськими організаціями, з організаціями, які опікуються родинами загиблих. Тобто, з одного боку, дійсно складно, відвідувачів стало менше. З іншого боку, ми переформатовуємося, шукаємо нового свого відвідувача, глядача.

Підтверджує слова директора і його заступниця з наукової роботи Наталія Коцюбинська. Вона розповіла, що музей часто проводить різні заходи, раз-два на тиждень, але їх специфіка дійсно змінилася. Проте цими заходами Наталія сподівається полегшити життя людей.

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

7:45-8:36 вони не такі масові, як були раніше. Якщо раніше в нас... у нас взагалі зала є на, майже на 100 осіб, і заходи були дуже масові, то зараз 10–12 осіб. Такі, більш камерні заходи відбуваються, тому що з питань безпеки ми не можемо збирати велике скупчення людей. Крім того, це більше в нас зараз спрямовано заходи на роботу з родинами військових, родинами загиблих. Такі більш, знаєте, заходи для того, щоб люди трошечки відпочили. Є майстер класи для родин, такі різноманітні ми проводимо, якісь такі невеличкі зібрання, концерти, творчі зустрічі, але все це для того, щоб люди просто в такий тривожний час децю відволіклися від своїх постійних таких щоденних тривог.

З сумом, вона теж повідомляє про зменшення кількості дітей серед відвідувачів.

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

8:39-8:54 *Якщо раніше у нас основна публіка це були діти, школярі. Як раз червень це завжди були пришкільні табори, у нас тут завжди було дуже-дуже людно, тут у нас по сотні дітей було щодня, то зараз на жаль дитячих голосів ми практично не чуємо.*

Займається Музей Коцюбинського також і науковою діяльністю. Саме за її організацію і відповідає Наталія Коцюбинська, а тому вона нам і розповіла, у чому полягає ця діяльність.

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

0:51-1:49 *наукова діяльність музею – це в першу чергу полягає вивчення, дослідження і популяризація архіву музею, фондової колекції музею і, звичайно ж, вивчення всього, що пов'язано із особистістю Михайла Михайловича Коцюбинського. Всього того, що є в нашому музеї. І не тільки в музеї, тому що ми контактуємо з іншими закладами, з іншими музеями, бібліотеками і обмінюємося матеріалами, готуємо різноманітні публікації, статті, книги до видання. І все це потім виходить в світ для того, щоби люди більше дізнавалися про творчість Михайла Коцюбинського, про його особистість, про його оточення, про тих людей, з ким він спілкувався. Все це має такий наслідок нашої роботи.*

Проте наукова діяльність музею теж зазнала змін через війну. Переміщення основної колекції негативно на неї вплинуло. Тим не менш, співробітники музею, як могли, адаптувалися до таких змін та продовжують свою роботу.

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

6:16-6:51 *ми зараз не маємо такої можливості працювати з тим архівом, який був у нас на збереженні. Цей архів зараз далеко за межами Чернігова. І це трошки призупинило, так би от, роботу наукову, дослідницьку, тому що навіть ті самі описи експонатів і все інше ми не можемо зараз здійснювати, тому що експонатів тут нема в наявності. Але все одно робота продовжується, тому що якась частина оцифрована і ми користуємося цифровими копіями, щось замінено, щось зроблено...*

Основним напрямком діяльності музею в останні роки Наталія називає видавничу діяльність. Незважаючи на війну, цю діяльність музей продовжує і сьогодні.

00115

ТИТР: **Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею**

2:22-2:47 *Взагалі, за більш ніж 20 років роботи моєї в музеї, от якраз цей період, це період двохтисячних років, ми видали дуже багато різних книжок. Основний наш напрямок діяльності був в останні роки – це видавнича діяльність. Ми дуже багато видали тих матеріалів, які раніше були невідомі широкому загалу, зберігалися в нашій фондовій колекції і потім ми їх оприлюднили, так би мовити.*

13:48-14:08 *Зараз ми працюємо над завершенням видання листів Ганни Барвінок до Іллі Шрага. Оце ось основний напрямок нашої наукової діяльності, тому що три томи вже вийшли, ще до війни, ось четвертий том треба завершити. Плануємо його завершити до кінця цього року. Ну а далі вже будемо дивитися, що буде далі.*

Цікавить відвідувачів музею також і меморіальна бібліотека, яка налічує не лише твори Михайла Коцюбинського, а й інші рідкісні літературні, краєзнавчі та біографічні видання, яких «в звичайних бібліотеках може і не бути».

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

4:58-5:11 *У нас є наукова бібліотека, яка, в принципі, збирається весь час, поки існує наш музей. Вона налічує вже багато різноманітних книжок.*

5:40-5:55 *ця бібліотека теж є, як таким, важливим, довідковим місцем для багатьох науковців, дослідників, які приходять, користуються цими книгами для своїх пошуків.*

І хоча відвідуваність музею впала, порівняно з довоєнним часом, а основна аудиторія поступово змінюється, Чернігівський музей Коцюбинського не втрачає своєї актуальності та не перестає бути цікавим. Про позитивні спостереження розповів директор музею.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

10:15-10:29 *я не побоюся сказати, що рідко буває такий день, щоби хоча б один, два, три відвідувачі не було у нас. Тобто ми розуміємо, що ми цікаві, що люди йдуть. Останнім часом, знову таки, розквітає сад, відвідувачів у нас стає дедалі більше.*

10:57-11:11 *Тому, я думаю, що це навіть не питання в тому, що музей необхідний. І музей під час війни виконує свою іншу функцію, він, власне, вибудовує фундамент нації, яким є культура.*

Дійсно, культура є фундаментом будь-якої нації. Це її коріння. Це те, що вирізняє її з-поміж інших. А тому, особливо під час війни, про неї необхідно пам'ятати, за неї потрібно боротися, її треба зберігати. Це розуміють працівники Музею Коцюбинського, а тому, як і належить будь-яким освіченим робітникам музейних установ, вони добре пам'ятають свою історію та місію.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

2:32-2:48 *ми музей Михайла Коцюбинського. Людини, яка геніальний письменник, великий громадський діяч і людина, яка залишила дуже помітний слід в історії України кінця XIX – початку XX століття.*

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

11:08-12:01 *Я вважаю, що ми, к щастю, популяризуємо ім'я цього письменника, цієї видатної людини. І протягом всіх років, поки існує музей, а це вже 90 років вже повернуло... в минулому році виповнилося 90 років з часів заснування музею, весь час ім'я Михайла Коцюбинського в цьому музеї на дуже високому рівні. І ми весь час намагаємося тримати цей рівень. І щоби люди тягнулися до високого, до прекрасного, і ось музей, він якраз дає можливість зрозуміти, відчутти велич письменника цього, його значення, його важливість для розвитку культури, літератури нашої, його місце в тогочасному літературному процесі і в сучасному ореолі літературних імен.*

Зрозуміло, що культурі належить особливе місце в житті колективу Чернігівського музею Михайла Коцюбинського. Як директор Дмитро, так і його заступниця Наталія, високо її шанують та залюбки виконують свою роботу.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

15:30-15:40 *оскільки я частенько буваю на роботі, скажімо так, і навіть в неробочий час, то культура це великий шматок мого життя. Власне, це і є, мабуть, моє життя.*

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

10:46-10:54 *Як казав колись Сковорода, що людина як знаходить сродну працю, то вона щаслива в житті. Я вважаю, що я її знайшла.*

Тому вони й виступають за збереження та поширення культури. У цей складний час люди не повинні від неї відвертатися. Саме наша культура робить нас тими, хто ми є – українцями. І саме в ці часи, вона здатна підтримати багатьох.

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

9:25-9:47 культура це основа будь-якої нації. Не буде культури – не буде й нації. На цьому базується все. І це треба зберігати в будь-який час, а під час війни особливо. Тому що ми бачимо як приходять рашисти і в першу чергу що вони роблять? Знищують культурні наші пам'ятки, музеї грабують, вивозять культурні цінності до себе.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

13:59-14:28 Мені здається, що і не тільки під час війни, а й постійно, культура – це базис. В будь-якій державі спершу пріоритетність віддається на культуру. Це коріння, це історія нашого народу, це дух нашого народу, це наша спадщина, це те, за рахунок чого нас ідентифікують у світі. Тому, це такий фундамент, певний базис, від якого потім вже мають підніматися всі рівні.

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

9:48-10:05 І тому ми якомога сильніше маємо зараз дбати про збереження культурної спадщини, тому що це... без цього не буде майбутнього. Все, що... це наше коріння, будь-яке дерево росте з коріння. Не буде коріння – не буде й верхівки.

00036

ТИТР: Дмитро Мельниченко – директор Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського

14:28-14:46 *В наш час культура це й певний момент протесту, це меседж, це те, чим ми показуємо, що от ми українці, і от ми протидіємо проти росіян. Це, власне, те, що нас робить українцями, це наша культура.*

00115

ТИТР: Наталія Коцюбинська – заступниця директора з наукової роботи музею

10:06-10:14 *це найголовніше завдання – зберегти зараз культуру в цей важкий, складний час. Але на цьому тримається, я вважаю, все.*

У часи, коли бомби падають швидше за слова, Музей Коцюбинського слугує яскравим прикладом того, що навіть під час війни культура не є розкішшю. Зрештою, як казав американський письменник Елберт Хаббард: «Мистецтво – це не річ, це шлях». Тому і з життя людей воно, як і культура, нікуди не зникне, якщо тільки вони про нього не забудуть.

Додаток 5. Посилання на відеосюжет «“Не буде культури – не буде й нації”»: діяльність Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського у часи війни»

<https://drive.google.com/file/d/1OB0h9c4KwQ5bAmHzAvKgxlkVdTZ23Cmh/view?usp=sharing>